

Lähisuhdeväkivallan kartoittaminen ja siihen puuttuminen lastenvalvojan työssä

Marjatta Karhuvaara & Sanna Kaitue &
Susanna Ruuhilahti

Marjatta Karhuvaara, Sanna Kaitue, Susanna Ruuhilahti

*Lähisuhdeväkivallan
kartoittaminen ja
siihen puuttuminen
lastenvalvojan työssä*

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittajat ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva Heidi Korsman-Hirvonen
Piirroksat Heini Peltonen ja Maija Horko
Taitto Raili Silius

ISBN 978-952-245-989-3 (painettu)
ISSN 1798-0097 (painettu)
ISBN 978-952-245-990-9 (verkkajulkaisu)
ISSN 1798-0100 (verkkajulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-990-9>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2013

Saatteeksi

Lasten huolto- ja tapaamisasiat herättävät keskustelua ja voimakkaita tunteita. Huolto- ja tapaamisriidat myös työllistävät entistä enemmän niin lastensuojelun kuin käräjäoikeuksien työntekijöitä. Lasten ja vanhempien välisten valvottujen tapaamisten järjestämistä ei ole edelleenkään järjestetty lainsäädännön tasolla ja käytännöt vaihtelevat suuresti paikkakuntien välillä sen suhteen, miten tapaamiset pystytään järjestämään. Yksi kansainvälisten ja kotimaisten tutkimusten osoittama ongelmakohta on lapsen huollon ja tapaamisen järjestämiseen liittyvä riski väkivallan jatkumisesta joko lapsen kautta harjoitettuna uhkailuna, kiristämisenä tai suoraan vanhempaan tai lapseen kohdistuvana väkivaltana.

Tämän oppaan tavoitteena on antaa lastenvalvojille työväline ottaa puheeksi parisuhdeväkivalta ja arvioida, miten väkivalta vaikuttaa sovittaessa lasta koskevista asioista. Lastenvalvojat vahvistavat valtaosan erotilanteessa tehtävistä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista sopimuksista. Lastenvalvoja joutuu pohtimaan, minkä merkityksen hän antaa perheessä tapahtuvalla väkivallalla sopimuksia vahvistaessaan. Sopimuksen vahvistamisen edellytyksenä on, että se on lapsen edun mukainen. Lastenvalvojan tulee työssään kyetä neutraalisti ja systemaattisesti arvioimaan väkivallan merkitystä. Systemaattinen työväline väkivallan kartoittamiseen ja siihen puuttumiseen auttaa lastenvalvojaa myös tilanteissa, missä toinen vanhempi aiheettomasti esittää syytöksiä väkivallasta hyötymistarkoituksessa.

Opas on tuotettu osana naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelmaa. Ohjelman tavoitteena on muun muassa lisätä viranomaisten ja ammattilaisten tietoa ja osaamista naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä ja uhrin auttamisesta. Ohjelman ja tämän oppaan toimenpiteet auttavat kaikkia lähisuhde- ja perheväkivallan uhreja sukupuolesta riippumatta.

Oppaan kirjoittamisesta ovat vastanneet Marjatta Karhuvaara, Sanna Kaitue ja Susanna Ruuhilahti Espoon kaupungin Perheasioiden yksiköstä. Kaikki Perheasioiden yksikön lastenvalvojat ovat osallistuneet oppaan laatimiseen pohtimalla teemaan liittyviä kysymyksiä käytännön lastenvalvojatyön näkökulmasta. Oppaan sisältöä on koulutettu, testattu ja kommentoitu Tampereen perheoikeudellisten palvelujen yksikössä sekä Eksoten perheasioiden yksikössä Lappeenrannassa. Kirjoitustyön tukena ovat olleet kehittämispäällikkö Minna Piispa, kehittämispäällikkö Helena Ewalds, kehittämispäällikkö Mikko Oranen ja erikoissuunnittelija Teija Hautanen Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselta.

Helsingissä syyskuussa 2013

Anneli Pouta
Osastajohtaja
Lapset, nuoret ja perheet osasto
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Minna Piispa
Kehittämispäällikkö
Lapset, nuoret ja perheet osasto
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Sisällysluettelo

Saatteeksi	3
Johdanto	7

Osa I

Lähisuhdeväkivalta ilmiönä 12

1. Ero voi olla hengenvaarallista aikaa	12
2. Viranomaisia velvoittavat keskeiset sopimukset ja lainsäädäntö	13
3. Lähisuhdeväkivalta on monimuotoista	16
4. Lähisuhdeväkivalta rikoksena	21
5. Väkivalta vaikuttaa aina lapseen	22
6. Väkivallan vaikutus vanhemmuuteen	24

Osa II

Lähisuhdeväkivalta lastenvalvojan toimintakentässä..... 28

7. Väkivalta ja lasta koskevien sopimusten vahvistaminen lastenvalvojan luona	28
8. Lapsen asema ja kuuleminen sopimusneuvotteluissa	29
9. Miten väkivalta vaikuttaa huoltomuotoon – yhteishuolto vai yksinhuolto?	32
10. Miten väkivalta vaikuttaa asumis- ja tapaamisjärjestelyihin?	35
11. Viranomaiskeinoja perheen tilanteen rauhoittamiseksi – lastenvalvojan ohjaus- ja neuvontavelvollisuus	45
12. Väkivallan puheeksi ottaminen ja siitä puhuminen lastenvalvojan luona ...	52

Osa III

Työväline lähisuhdeväkivallan kartoittamiseen ja siihen puuttumiseen 60

Lähteet	74
---------------	----

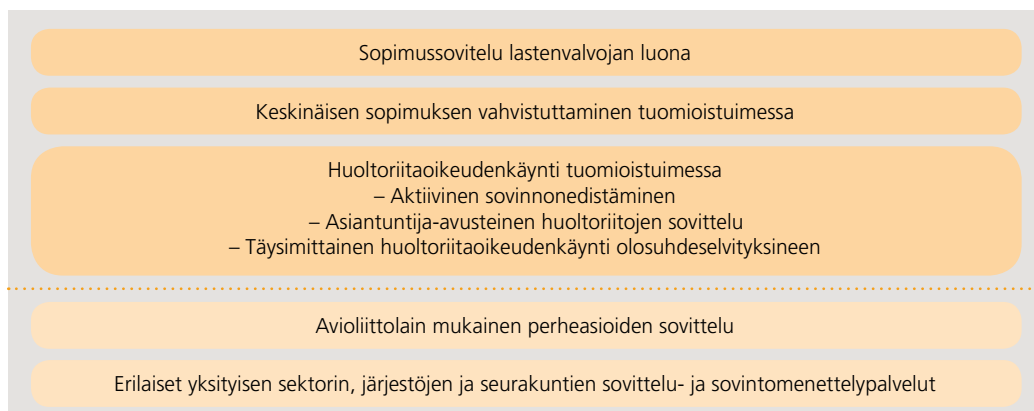
Johdanto

Parisuhdeväkivalta ei välttämättä lopu eroon, vaan väkivalta voi jatkua eronkin jälkeen monin eri tavoin. Usein väkivalta myös kärjistyy erotilanteessa, ja voi laajeta kohdistumaan suoraan lapseen. Vaikka lapsi ennen eroa tai sen aikana ei olisikaan itse ollut suoranaisen väkivallan kohteena, on hän saattanut joutua elämään välivallan ja pelon ilma-
piirissä.

Parisuhteen päättyessä eroon vanhemmilla on erilaisia vaihtoja sopia lapsen asioista (kuvio 1). Suurin osa sopimuksista neuvotellaan ja vahvistetaan kuntien sosiaalitoimissa lastenvalvojien luona sopimussovittelun lopputuloksena. Vanhemmille on tarjolla myös avioliittolain mukaista perheasioiden sovittelua sekä erilaisia yksityisen sektorin, järjestöjen ja seurakuntien sovittelu- ja sovintomenettelypalveluja. Vanhemmat voivat vahvistuttaa keskinäisen sopimuksensa myös tuomioistuimessa.

Viime kädessä vanhempien väliset erimielisyydet voidaan ratkaista tuomioistuinmenettelyssä. Huoltoriidoissa pyritään aktiivisesti edistämään sovinnollista ratkaisua myös oikeudenkäyntivaiheessa. Tuomioistuimessa on käytössä myös asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu, jossa vanhemmilla on mahdollisuus itse löytää ratkaisu erimielisyyksiinsä sovittelija-tuomarin ja asiantuntija-avustajan avulla.

Sovitteluun pohjautuvassa työskentelyssä ei selvitetä perheen tilannetta viranomaisjohtoisesti eikä se salassapitosäännösten vuoksi ole edes mahdollista ilman vanhempien suostumusta. Näin väkivallan esille tuominen jää lähtökohtaisesti vanhempien vastuulle. Tilanne on ongelmallinen, koska väkivaltaa kokenut ei yleensä halua ottaa asiaa puheeksi häpeän, pelon tai syyllisyyden tunteiden vuoksi. Hän voi myös ajatella, ettei asialla ole enää merkitystä, koska päätös suhteesta lähtemisestä on tehty. Väkivaltaa kokeneen voimavarat ovat usein myös hyvin vähäiset, eikä hän jaksaa pitää puoliaan, vaan saattaa toivoa vain, että väkivaltaa harjoittanut jättäisi hänet rauhaan. Haasteena tilanteessa on myös se, etteivät väkivaltaa kokenut ja väkivallan tekijä välttämättä ole keskenään tasa-arvoises-

Kuvio 1. Vanhempien vaihtoehdot ratkaista lapsen asemaa koskevat kysymykset erotilanteessa.

sa asemassa neuvotellessaan lapsen asioista. On kuitenkin mahdollista, että tapahtuneesta väkivallasta huolimatta neuvottelu lapsen asioista voidaan erottaa parisuhteen konfliktista erilliseksi asiaksi ja saavuttaa molempia osapuolia tyydyttävä, lapsen edun mukainen ratkaisu.

Sopimuksesta neuvoteltaessa viranomaisella on vastuu väkivallan puheeksi ottamisesta ja perheen tilanteen selvittämisestä, koska vanhempien välinen sopimus voidaan vahvistaa vain, ellei ole aihetta epäillä sopimuksen olevan lapsen edun vastainen. Sopimuksen vahvistajan on aina oltava vakuuttunut myös siitä, että sopimus on kummankin sopijapuolen aidosti ja vapaaehtoisesti hyväksymä. Jos sopimuksen vahvistamisen edellytyksiä ei ole, on vanhemmat ohjattava hakemaan ratkaistua tuomioistuimessa, jossa perheen tilanne voidaan selvittää viranomaisteitse. Tällöin tuomioistuimen ratkaisun tueksi hankitaan selvitys myös kunnan sosiaalitoimelta, joka selvitystä tehdessään perehtyy lapsen ja vanhempien olosuhteisiin ja elämäntilanteeseen sekä lapsen ja vanhempien väliseen vuorovaikutukseen. Selvitystä tehdessään sosiaalitoimella on oikeus salassapitovelvollisuuden estämättä saada perhettä koskevia tietoja ja asiakirjoja eri viranomaisilta. Tällöin myös perheessä tapahtunut väkivalta tulee selvitettäväksi.

Lähtökohtaisesti ajatellaan, ettei väkivallasta tulisi puhua väkivallan tekijän läsnäollessa. Lastenvalvojan työssä vanhemmat ovat kuitenkin pääsääntöisesti yhtä aikaa läsnä lasten asioista neuvoteltaessa. Koska väkivaltaa esiintyy erotilanteissa suhteellisen usein ja väkivalta on merkittävä lapsen edun arviointiin vaikuttava tekijä, siitä olisi kuitenkin puhuttava ja sille tulisi antaa merkitystä lasta koskevista asioista sovittaessa. Asetelma on haastava, mutta jos vanhemmat kokevat voivansa aidosti sopia asiasta, sovinto voi näissäkin tilanteissa olla parempi vaihtoehto kuin tuomioistuimen päätös. Väkivaltaa ei pidä sovitella, mutta väkivalta ei välttämättä estä sopimussovittelua lapsen asioista.

Tämä työväline on laadittu osana naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelman toimenpiteitä. Sen avulla pyritään lisäämään lastenvalvojen tietoa väkivallasta ja kehittämään heidän edellytyksiään tunnistaa väkivaltaa ja puuttua siihen. Lastenvalvojille ei ole tähän mennessä ollut toimintamallia väkivallan puheeksi ottamisesta ja siihen puuttumisesta. Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelman tavoitteena on muun muassa puuttua väkivaltaan kokonaisvaltaisesti ja ennakoivasti vaikuttamalla asenteisiin ja käyttäytymismalleihin, kehittää keinoja tunnistaa ja puuttua haavoittuvassa asemassa olevien kokemaan väkivaltaan sekä lisätä viranomaisten ja ammattilaisten tietoa ja osamista naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä ja uhrin auttamisesta. Ohjelman toimenpiteet hyödyttävät kaikkia väkivallan uhreja iästä ja sukupuolesta riippumatta.

Oppaan ensimmäisessä osassa käsitellään lähisuhdeväkivaltaa ilmiönä ja sen vaikutusta lapseen ja miksi lähisuhdeväkivaltaan pitää puuttua. Toisessa osassa käydään läpi sitä, miten väkivalta huomioidaan lastenvalvojan työssä ja miten se vaikuttaa tehtäviin ratkaisuihin. Lopuksi esitellään työväline lähisuhdeväkivallan kartoittamiseksi ja siihen puuttumiseksi.

Oppaassa lähdetään siitä, että lastenvalvojan tulee ensin itse tiedostaa millaisesta ilmiöstä on kysymys. Hänen tulee ymmärtää väkivallan eri muotoja ja sitä, miten valtasuhteen epätasapaino, käytetyn väkivallan muodot sekä väkivallan toistuvuus ja pitkäkestoi-

suus vaikuttavat perheen dynamiikkaan. Tämä on edellytyksenä sille, että lastenvalvoja kykenee ottamaan asian puheeksi ja pohtimaan minkä merkityksen hän antaa perheessä esiintyneelle väkivallalle lasta koskevia sopimuksia vahvistettaessa. Väkivalta vaikuttaa lapsen elämään ja vanhemmuuteen myös eron jälkeen. Sopimukset eivät milloinkaan saa vaarantaa lapsen tai väkivaltaa kokeneen turvallisuutta.

Osa 1

*Lähisuhdeväkivalta
ilmionä*

Lähisuhdeväkivalta ilmiönä

Kuntien sosiaalitoimissa vahvistettiin lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia sopimuksia vuonna 2012 yhteensä 45 139 ja kappaletta sekä elatussopimuksia yhteensä 46 457 kappaletta (THL 2012). Sopimuksia vahvistaessaan lastenvalvoja joutuu pohtimaan, minkä merkityksen hän antaa perheessä esiintyneelle väkivallalle. Lapsen huollon, asumisen ja tapaamisen järjestämiseen voi liittyä riski väkivallan jatkumisesta joko suoraan vanhempaan tai lapseen kohdistuvana väkivaltana tai lapsen kautta harjoitettuna uhkailuna tai kiusantekona.

Väkivallan tunnistaminen voi olla vaikeaa. Väkivalta saattaa olla normalisoitunut perheessä niin, ettei sitä osata nimetä väkivallaksi tai ettei väkivaltaa kokenut uskalla ottaa sitä puheeksi. Lasta koskevia sopimuksia vahvistettaessa väkivaltaa ei välttämättä nähdä merkityksellisenä. Yleisesti kuitenkin tiedetään, että väkivalta voi jatkua erosta huolimatta. Vanhempi voi jatkaa väkivaltaa myös uudessa parisuhteessaan, jolloin lapsi altistuu väkivallalle myös tätä kautta. (Jaffe ym. 2003, 32.) Koska sopimuksilla tähdätään lapsen edun toteutumiseen vastaisuudessa, ei väkivaltaa voida jättää huomiotta.

Kun perheessä on väkivaltaa, erotilanteeseen voi liittyä myös muita oikeudellisia kysymyksiä, joihin lastenvalvojan tulee kyetä vastaamaan. Tällaisia voivat olla esimerkiksi väliaikaiset asumisjärjestelyt, lähestymiskiellon hakeminen ja rikosilmoituksen tekeminen, lapsikaappaus tai sen uhka tai toisen vanhemman muu omavaltainen toiminta. Lastenvalvojan tulee myös tietää mitä poliisi voi tehdä akuutisti perheen tilanteen rauhoittamiseksi.

Suurimmalla osalla lastenvalvojista on sosiaalialan koulutus. Tieto lainsäädännön suomista mahdollisuuksista antaa työntekijälle ja sitä kautta myös väkivaltaa kokeneelle konkreettisia keinoja puuttua väkivaltaan ja auttaa näin väkivaltaa kokenutta voimaantumaan. Viranomaisena lastenvalvojan tulee tuntea myös oman alueensa palvelujärjestelmä ja osata ohjata koko perhe avun piiriin.

1 Ero voi olla hengenvaarallista aikaa

Yleisesti tiedetään, että juuri ero on parisuhteessa kaikkein vaarallisinta aikaa, ja useissa tutkimuksissa on todettu, että erotilanne on selvä riskikohta, jossa väkivallalle altistutaan. Kansainvälisten tutkimusten mukaan naisen riski tulla surmatuksi parisuhteessa on erityisen suuri suhteen päättyessä (Browne ym. 1999).

Myös Suomessa parisuhdetappokuolleisuus on ollut eroamassa olevilla tai vastaeroneilla naisilla ainakin kymmenkertainen verrattuna parisuhteessa elävien naisten kuolleisuuteen vuosina 2003–2009 (Lehti ym. 2011). Henkirikoksista joka kolmas liittyy parisuhde- ja perheväkivaltaan, ja tilanne, jossa parisuhdekumppani surmaa naisen, on toiseksi

yleisin henkirikostyyppi. Henkirikollisuuden seurantajärjestelmän mukaan 2003–2007 kumppanin, ex-kumppanin tai seurustelukumppanin surmaamaksi joutui 114 naista, uhrien vuotuinen määrä vaihteli 20–26 surmatun välillä. Vastaavasti naispuolisen kumppanin, ex-kumppanin tai seurustelukumppanin surmaamaksi joutui 24 miestä vaihteluvälin ollessa 3–6. (Salmi ym. 2009.)

Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan kolmasosa väkivaltaa harjoittaneista kumppaneista jatkoi uhkailua ja kymmenesosa fyysistä väkivaltaa eron jälkeen (Lundgren ym. 2001, 33). Vastaavia tutkimustuloksia on saatu myös Suomesta. Parisuhteen aikana väkivaltaisesti käyttäytyneistä miehistä puolet jatkoi väkivaltaista käyttäytymistään, esimerkiksi häirintää tai uhkailua, eron jälkeen. Miehistä, jotka eivät olleet olleet väkivaltaisia parisuhteen aikana, kymmenesosa aloitti väkivallan eron jälkeen. Parisuhteen aikainen väkivalta jatkuu tyypillisimmin häirintänä, uhkailuna ja väijymisenä. Erotilanne itsessään on harvemmin väkivaltaa laukaiseva tekijä. (Piispa 2006, 59.)

Parisuhteeseen ja eron liittyvät ongelmat tulivat esiin useasti myös perhe- ja lapsenurmien taustoista vuosilta 2003–2012 tehdyssä selvityksessä. Miesten tekemissä surmissa oli nähtävissä, että mies surmasi lapset tai koko perheen kostoksi vaimolle, joka oli puhunut avioerosta tai muuttanut erilleen miehensä. Taustalla oli useimmiten aikaisempaa parisuhteen aikaista väkivaltaa, väkivallalla uhkaamista tai kontrolloivaa käyttäytymistä. Joissakin tapauksissa väkivalta miehen taholta oli alkanut vasta naisen ilmoittaessa erosta. Naisten tekemissä surmissa erottui tilanne, jossa eron jälkeen riideltiin huoltajuudesta, lapsen tapaamiset eivät onnistuneet suunnitellusti ja tapaamisia käytettiin vallankäytön välineenä. Näissäkin tilanteissa oli ollut usein parisuhteen aikaista väkivaltaa. Motiivina surmille naiset mainitsivat uupumisen huoltajuuskiistoihin, toivottomuuden ja kiusattuina olemisen tunteen. (Sisäasianministeriö 2012, 23–24.)

Toistuvasti väkivaltaisesti kumppaniaan kohtaan käyttäytyvä henkilö kontrolloi yleensä kumppaninsa elämää kokonaisvaltaisesti. Ero konkretisoi kontrollin menetyksen, ja tähän voi liittyä väkivaltaa harjoittavan pelko siitä, että hän menettää myös suhteensa lapsiin. Koska tämä kontrollin menettämisen pelko on käsillä juuri eron aikaan, on ensiarvoisen tärkeää taata sekä väkivaltaa kokeneen että lasten turvallisuus eron hetkellä. (Jaffe ym. 2003, 9.)

2 Viranomaisia velvoittavat keskeiset sopimukset ja lainsäädäntö

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset velvoittavat valtioita ryhtymään toimenpiteisiin lähisuhdeväkivallan ehkäisemiseksi. Vaikka lähisuhdeväkivaltaa voivat kokea sekä naiset että miehet, kansainvälisessä ihmisoikeusnormistossa lähisuhdeväkivaltaa käsitellään nimikkeellä naisiin kohdistuva väkivalta. Aikaisemmin kansainväliset ihmisoikeussopimukset suojelivat perhettä ja sen yksityisyyttä valtion toimintaa vastaan, mutta tällöin ei

kiinnitetty huomiota yksilön suojaan perheen sisällä tapahtuvalta väkivallalta. Erityisesti naisten heikompina osapuolina katsottiin tarvitsevan suojaa myös perheen sisällä tapahtuvaa väkivaltaa vastaan, ja kansainvälistä ihmisoikeusnormistoa alettiin kehittää tähän suuntaan. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei enää pidetä vain valtioiden sisäisenä asiana, vaan se nähdään yhtenä syrjinnän muotona ja ihmisoikeusloukkauksena. Yhdistyneiden kansakuntien peruskirja takaa ihmisoikeudet kaikille sukupuoleen katsomatta (YK, 1947). Valtiot ovat kansainvälisoikeudellisessa vastuussa toiminnastaan ja velvollisia noudattamaan sopimuksia. Jos valtio ei kohtele kansalaisiaan tasavertaisesti, sen voidaan katsoa syyllistyvän syrjintään. (Charlesworth ym. 1993.)

Naisten ja lasten asemaa suojellaan kansainvälisin sopimuksin, jotka velvoittavat Suomea ja Suomen viranomaisia. Vuonna 1979 YK:n yleiskokous hyväksyi kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW). Sopimus ratifioitiin Suomessa vuonna 1986. Sopimukseen liittyy CEDAW-komitean tulkintasuositus, jossa otetaan nimenomaisesti kantaa valtioiden velvollisuuteen toimia aktiivisesti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan (YK 1992).

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus tuli voimaan Suomessa jo vuonna 1991. Sen mukaan kaikissa sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Suomi on toukokuussa 2011 allekirjoittanut Euroopan neuvoston yleissopimuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta. Sopimuksen ratifioimista koskeva hallituksen esitys pyritään antamaan eduskunnalle vuoden 2013 aikana. Sopimus on ensimmäinen eurooppalainen laillisesti sitova yleissopimus ja maailmanlaajuisesti laaja-alaisin sopimus, jolla puututaan naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Sopimuksen tavoitteena on väkivallan ehkäiseminen ja poistaminen, uhrien suojeleminen ja väkivallan tekijöiden saattaminen syytteeseen. Sopimus on maailman ensimmäinen laillisesti sitova väline, jonka tarkoituksena on luoda kattava oikeudellinen kehys naisten suojelemiseksi väkivallan kaikilta muodoilta. Sopimuksessa edellytetään, että päätettäessä lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta tulee lähisuhteessa tapahtunut väkivalta ottaa huomioon eikä huolto tai tapaamisoikeus saa vaarantaa lapsen tai väkivaltaa kokeneen turvallisuutta.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja Suomen lainsäädäntö edellyttävät lapsen edun ensisijaisuutta viranomaistoiminnassa. Lapsen turvallisuuden varmistaminen on aina etusijalla, myös suhteessa lapsen oikeuteen luoda myönteinen ja läheinen suhde siihen vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, ja ylläpitää tätä suhdetta. Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen, ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sekä velvoittaa että oikeuttaa lapsen huoltajan huolehtimaan lapsen turvallisuudesta. Lastensuojelulaki velvoittaa viranomaisia puuttumaan lapsen kohdistuvaan kaltoinkohteluun.

Lisäksi perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Viranomaisten edellytetään tunnistavan väkivalta ja sen riskisyys ja puuttuvan niihin nykyistä varhemmin.

Kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista huolimatta naisiin ja lapsiin kohdistuu kuitenkin maailmanlaajuisesti väkivaltaa. Suomi on saanut sopimuksen noudattamista valvovalta CEDAW-komitealta huomautuksia muun muassa lapsiin kohdistuvien pahoinpitelyiden lukumäärästä sekä naisiin kohdistuvan väkivallan laajuudesta. Komitea on esittänyt Suomelle kehotuksen muun muassa tehostaa pyrkimyksiä kaikenlaisen naisiin ja tyttöihin kohdistuvan väkivallan, mukaan lukien perheväkivallan, estämiseksi.

Vuonna 2012 valmistuneen perhesurmia koskevan selvityksen mukaan lapsen etu ei aina toteudu viranomaistoiminnassa (SM 2012). Sisäisen turvallisuuden ministeriryhmän toimeksiannon mukaisesti selvityksessä tuli koota tietoa siitä, olisiko viranomaisilla ollut mahdollisuutta ennaltaehkäistä tilanteen kärjistymistä henkirikokseksi. Selvityksessä ilmeni, että perheen tai oman lapsen surmaamiseen ajautuneet ovat yleensä vihjailleet teostaan etukäteen. Myös väkivaltaista käytöstä tai väkivallalla uhkailua esiintyi perhesurmatapauksissa yleisesti. Tekijöistä suuri osa oli käyttänyt väkivaltaa kumppaniaan tai lapsiaan kohtaan. Kumppanit olivat useassa tapauksessa olleet eroamassa tai toinen kumppani oli uhannut erolla ja tekijä surmasi lapset kostoksi. Perheet olivat olleet yhteyksissä viranomaisiin lähes kaikissa tapauksissa, mutta oikeanlaista apua ongelmiin ei saatu.

Selvityksen mukaan osa surmista olisi ollut ehkäistävissä, ”jos viranomaisten ja lähipiirin tietoon tulleet tekijöiden itsetuhoiset ajatukset ja uhkailu olisi otettu riittävän vakavasti ja perheen ongelmiin olisi tartuttu ajoissa. Viranomaisten tulisi toimia oma-aloitteisesti, tarjota perhettä tukevia toimenpiteitä ja tehdä yhteistyötä sekä välittää tietoa muille viranomaisille sen sijaan, että he tekevät vain välttämättömät toimenpiteet. (SM 2012, 17). Selvityksessä todettiin, ettei henkilöön itseensä tai perheeseen kohdistuvaa väkivallan riskiä tai sen uhkaa tiedosteta tai oteta riittävän vakavasti. Väkivallan uhkaan ei oltu puututtu niissäkään tilanteissa, joissa asiakas oli tuonut sen esiin viranomaisille. Väkivallan riskiä tulisi selvityksen mukaan arvioida systemaattisesti viranomaisten toiminnassa samaan tapaan kuin arvioidaan itsemurhariskiä. Koska viranomaiset eivät ole tunnistanee riskiä, he eivät ole ryhtyneet aktiivisiin toimenpiteisiin perheen turvaamiseksi. Vaikka viranomaisten tietoisuus väkivallan tunnistamisesta ja puuttumisesta on lisääntynyt viime vuosina, systemaattinen väkivallan tai väkivallan uhan kartoittaminen on vielä vähäistä.” (SM 2012, 19.) Väkivallan käsittelyssä tarvitaan erityisosaamista ja tässä on selvityksen mukaan havaittu olevan puutteita.

Lastenvalvojan tehtävänä on valvoa lapsen edun toteutumista vanhempien välisessä neuvottelussa. Lapsen edun toteutuminen edellyttää, ettei perheessä esiintynyttä väkivaltaa jätetä huomioimatta.

3 Lähisuhdeväkivalta on monimuotoista

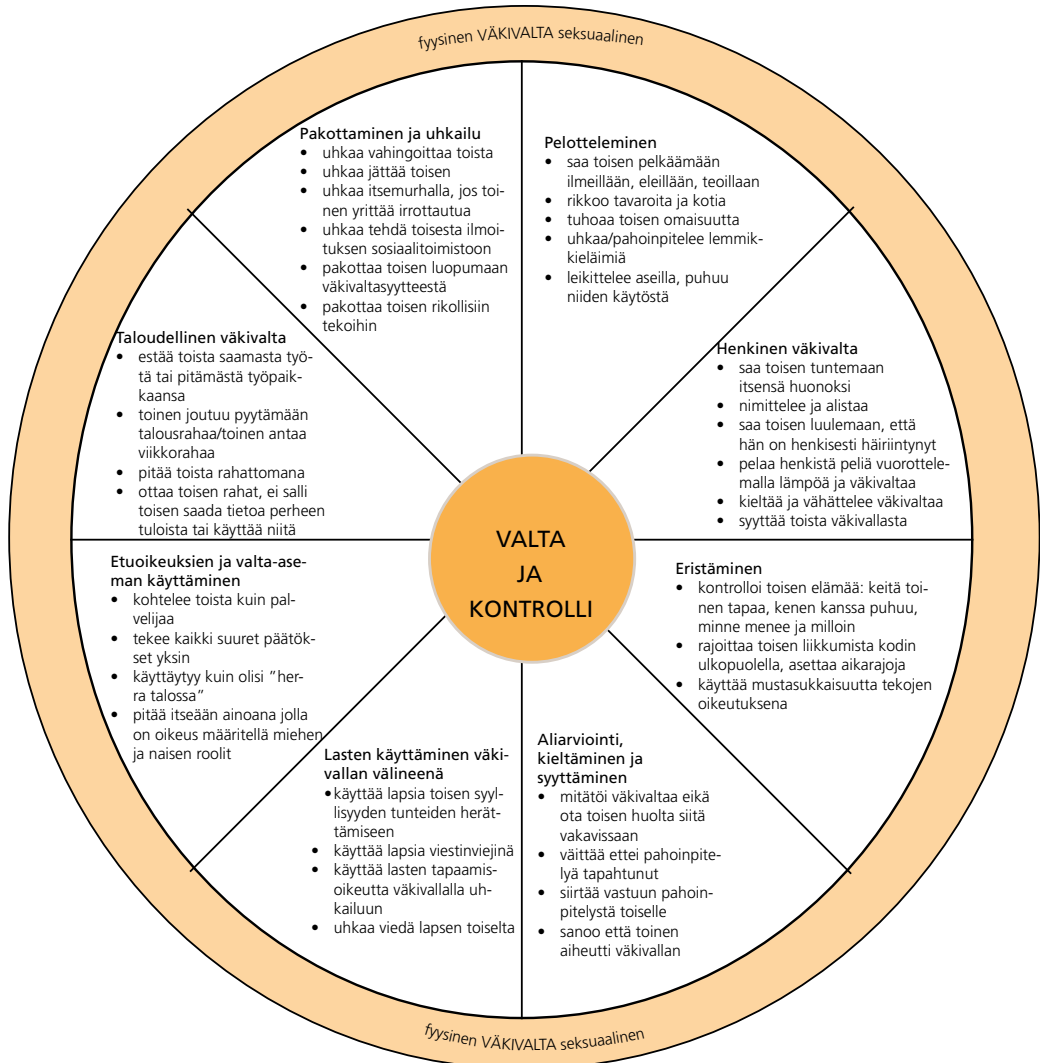
Lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan väkivaltaa, jossa tekijänä on uhrin nykyinen tai entinen avo- tai aviokumppani, seurustelukumppani, sisarus, vanhempi tai lapsi. Lähisuhdeväkivalta on vallan väärinkäyttöä lähisuhteessa tai uhkaa tällaisen vallan väärinkäytöstä. Lähisuhdeväkivalta voi ilmetä henkisenä, fyysisenä, taloudellisena, seksuaalisena tai hengellisenä vallankäyttönä. Erityisinä väkivallan muotoina voidaan nimetä kunniaväkivalta ja vainoaminen. Lähisuhdeväkivalta on ihmisoikeusloukkaus. Fyysinen väkivalta on aina rangaistava teko. Henkisen väkivallan rikosoikeudellinen rangaistavuus on monimutkaisempaa.

Lähisuhdeväkivallan ohella voidaan puhua myös perheväkivallasta ja parisuhdeväkivallasta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on määritelty perhesuhde, ja perheväkivaltaa (domestic tai family violence) ovat väkivaltarikokset, jotka kohdistuvat tällaisessa suhteessa olevaan henkilöön (Niemi-Kiesiläinen 2004, 101).

Parisuhdeväkivaltaa ei voida määritellä vain yhden teoreettisen orientaation kautta, vaan se edellyttää työntekijältä aina tapauskohtaista arviointia. Saadakseen muodostettua kokonaiskuvan tapahtuneesta väkivallasta työntekijän on tehtävä parisuhdeväkivallan luokittelua: arviointia valtasuhteen epätasapainosta, käytetyn väkivallan muodoista sekä väkivallan toistuvuudesta ja pitkäkestoisuudesta. Parisuhdeväkivallan luokittelun kautta ilmiötä ovat tutkineet muun muassa Mikael P. Johnson ja Janet R. Johnston sekä Suomessa Minna Piispa. Tapahtumien lähestyminen luokittelun kautta auttaa työntekijää valitsemaan keinovalikoimasta oikeat ja juuri kyseiseen tilanteeseen parhaiten sopivat vaihtoehdot.

Läheisten ihmisten toisiinsa kohdistamasta väkivallasta puhuttaessa Suomessa käytetään yleensä sukupuolineutraalia käsitettä lähisuhde - ja perheväkivalta. Monissa maisissa käytetään käsitettä naisiin kohdistuva väkivalta. Terminologiasta riippumatta väkivalta lähisuhteessa koskettaa koko perhettä olipa sen kohteena sitten nainen, mies, lapsi tai sukupuoleltaan luokkaan muu kuuluva henkilö.

Tieto ja ymmärrys väkivallan eri muodoista on tärkeää ilmiön tunnistamisessa ja puheeksi ottamisessa. Yhdysvalloissa Minnesotassa 1990-luvun alussa kehitetty valta- ja kontrolliympyrä havainnollistaa lähisuhdeväkivallan monimuotoisuutta ja sen dynamiikkaa. Usein vähemmälle huomiolle jäävät helposti henkisen ja psykologisen vallankäytön muodot. Tällaista näkymätöntä vallankäyttöä saatetaan vähätellä, koska se voidaan helposti samaistaa myös huonosti toimivaan parisuhteeseen. Ympyrä auttaa jäsentämään kokonaistilannetta ja toimii hyvänä työkaluna keskusteltaessa vallankäytön ilmenemismuodoista.

Kuvio 2. Vallan ja kontrollin ympyrä (mukaeltu Pence & Paymar 1993).

Seuraavassa käsitellään lähisuhdeväkivallan eri muotoja yleisellä tasolla. Osassa II avataan tarkemmin sitä, miten lähisuhdeväkivalta voi näyttäytyä ja vaikuttaa erotilanteessa ja eroperheen dynamiikassa

Henkinen väkivalta

Henkinen väkivalta alkaa yleensä vähitellen. Väkivalta voi ilmetä esimerkiksi toisen nimittelemisenä, nöyryyttämisenä, pelotteluna, huutamisena, mitätöimisena tai alistamisena ja vähättelynä. Henkistä väkivaltaa voi harjoittaa myös puhumattomuudella tai toisen mielihiteiden huomiotta jättämisellä. Se voi ilmetä myös työnteon ja kodin ulkopuolisten menojen kuten ystävien ja sukulaisten tapaamisten rajoittamisena ja eristämällä uhri sosiaalisista verkostoista, tai jättämällä uhri tekijän ja hänen perheensä välisen yhteydenpidon ulkopuolelle. Uhrin sukulaisten ja ystävien moittiminen ja arvosteleminen voi saada uhrin itsensäkin kaihtamaan yhteydenottoja omaan tuttavapiiriinsä.

Sanallinen väkivalta voidaan jakaa aktiiviseen ja passiiviseen väkivaltaan. Aktiivinen sanallinen väkivalta voi olla halveksuntaa, kiroilua, ärsyttämistä ja lyömisellä uhkaamista. Passiivinen sanallinen väkivalta voi olla puhumattomuutta, paikalta poistumista ja mökötystä. (Johnston 1994, 169.)

Henkinen väkivalta on jo itsessään vallankäytön muoto, ja sitä voi esiintyä ilman, että suhteessa on fyysistä väkivaltaa. Noin kolmessa tapauksessa neljästä väkivalta kuitenkin ajan myötä muuttuu henkisestä fyysiseksi. Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan kontrolloiva käytös ja uhkailut korreloivat väkivallan käytön kanssa. Tutkimuksen mukaan henkilö, joka ei uhkaa eikä kontrolloi, ei ole yleensä myöskään väkivaltainen. Kontrolloiva käytös ei johda aina fyysiseen väkivaltaan, mutta päättyneissä parisuhteissa kaksi kolmasosaa kontrolloivasti käyttäytyneistä oli ollut myös fyysisesti väkivaltaisista. Tutkimuksessa havaittiin, että jos tekijä oli uhannut vahingoittaa lapsia tai vahingoittanut toisen omaisuutta, hän oli ollut myös väkivaltainen, ja neljässä viidesosassa tapauksista nimitely ja tapaamisten rajoittaminen oli ollut yhteydessä väkivaltaan. (Lundgren ym. 2001, 31–32.) Nämä käyttäytymismuodot ovat selkeitä varoitusmerkkejä väkivallan olemassaolon mahdollisuudesta myös lastenvalvojan luona käytävissä keskusteluissa. Mikäli kontrollointi tulee voimakkaasti esiin tai näkyy asiakkaan käytöksessä, on asiaan hyvä kiinnittää huomiota sopimusneuvotteluissa ja sopimuksia vahvistettaessa.

Fyysinen väkivalta

Fyysinen väkivalta on aina rikos. Fyysinen väkivalta voi olla lyömistä, tönimistä, liikkumisen estämistä, potkimista, kuristamista, repimistä tai kiinnipitämistä. Se ei välttämättä ole kontrolloimatonta raivoa, vaan läheistään pahoinpitelevä voi päinvastoin kyetä hyvinkin kontrolloimaan ja ajoittamaan käytöstään. Lähisuhdeväkivallan harjoittaja voi toimia myös niin, että väkivalta kohdistuu vain kumppaniin tai lapsiin – ei ulkopuolisiin – ja se tapahtuu vain yksityistiloissa, ei julkisilla paikoilla. Usein pahoinpitely kohdistuu ruumiinosaan, joissa ulkopuolinen ei voi havaita vammoja, esimerkiksi käsiin, vatsaan tai selkään. (Walker 1984; Niemi-Kiesiläinen 2004, 61.) Fyysiseen väkivaltaan liittyy usein tekijän tarve puolustaa toimintaansa joko vetoamalla esimerkiksi stressiin, alkoholinkäyttöön tai parisuhteen ongelmiin tai syyttämällä väkivaltaisuudesta uhria. Usein uhrin myös syyllistyvät ja tuntevat tilanteen johdosta häpeää.

Seksuaalinen väkivalta

Fyysinen väkivalta voi olla myös seksuaalista väkivaltaa. Se voi olla painostamista tai seksuaaliseen kanssakäymiseen pakottamista. Seksuaalisiin tekoihin voidaan myös suostua ”hyvän ilmapiirin säilyttämisen vuoksi” tai pahempien konfliktien välttämiseksi. Joskus lapset liittyvät seksuaaliseen väkivaltaan esimerkiksi siten, että seksiin painostetaan tilanteessa, jossa lapset ovat läsnä. Seksuaalisesta väkivallasta kertominen on sitä kohdanneille yleensä vaikeinta, koska asiaan liittyy paljon häpeän ja loukatuksi tulemisen tunteita.

Taloudellinen väkivalta

Taloudellinen väkivalta voi ilmetä esimerkiksi pitämällä kumppania viikkorahan varassa tai vaatimalla selvitystä kaikista menoista. Se voi ilmetä myös siten, että toinen tekee tärkeät taloudelliset päätökset yksin tai hallitsee rahattomuudella. Taloudellinen väkivalta voi olla myös kiristämistä tai toisen rahavarojen käyttöä omiin tarkoituksiin. Eron jälkeen taloudellista väkivaltaa voi olla esimerkiksi elatusapujen maksamisen tahallinen laiminlyönti tai epäsäännöllisyys niiden suorittamisessa, tai osituksen pitkittäminen kiusaamistarkoituksessa.

Hengellinen väkivalta

Väkivalta voi olla myös hengellistä. Se on henkistä väkivaltaa, johon liittyy uskonnollinen ulottuvuus. Sen ilmenemismuotoja ovat pelottelu, käännäyttäminen, syyllistäminen, eristäminen ja kontrollointi. Hengellinen väkivalta voidaan katsoa sellaiseksi uskonnollisävytteiseksi käyttäytymiseksi, jolla pyritään murtamaan tai nujertamaan uskonnollisin uhkauksin, vaatimuksin tai pakottein toisen ihmisen elämäkatsomus, elämäntapa tai mielipide. (Kirkon väkivaltatyöryhmän muistio 1985.)

Kunniaväkivalta

Kunnian nimissä tehty väkivalta on vielä toistaiseksi ollut Suomessa vähäistä. Kunniaväkivallassa peruste väkivallalle on sosiaalisen kunnarakenteen suojeleminen ja säilyttäminen, taustalla yhteisöllisyyteen perustuvat perherakenteet. (Kvinnoforum 2005, 37–38; Kaitue ym. 2007, 18–19.) Kunniaan liittyvä väkivalta sisältää käsityksen perheen ja yhteisön häpäisystä. Siveysperiaatteita ja käyttäytymissääntöjä loukannutta tulee rangaista. Yksilön ajatellaan edustavan koko suvun ja yhteisön mainetta. Paine väkivallan käyttöön kasvaa, jos muut saavat tietää ”tottelemattomuudesta”, ja väkivallalla yritetään saada uhri käyttäytymään ”kuten hänen kuuluu”. Useimmiten väkivalta on isän tai veljen harjoittamaa, mutta myös nainen voi olla väkivallan tekijä. Kunniaan liittyvään väkivaltaan voi liittyä äärimmäisiä eristämisen tasoja sekä voimakasta valvontaa. (SM 2011.)

Vainoaminen

Myös vainoaminen (stalking) on lähisuhdeväkivallan muoto. Vainoamista on toistuva uhkailu, seuraaminen, tarkkailu tai yhteyden ottaminen tavalla, joka on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta ja se voi äärimmillään kärjistyä henkeä uhkaavaksi väkivallaksi. Vainoon liittyvissä tilanteissa on tärkeää tehdä viranomaisyhteistyötä kaikkien osapuolten turvallisuuden varmistamiseksi.

Lapsi väkivallan välineenä

Sen lisäksi, että väkivalta voi kohdistua lapsein suoranaisesti tai väkivallalle altistaen, heitä voidaan myös käyttää väkivallan välineenä suhteessa toiseen vanhempaan. Väkivaltaa käyttävä vanhempi voi myös moittia toista vanhempaa perusteetta huonoksi vanhemmaksi ja uhata häntä lastensuojeluilmoituksilla ja lasten huoltajuuden menettämisen avulla erotilanteessa. Eron jälkeen hän voi häiritä tai kiusata entistä kumppaniaan tapaamisten yhteydessä: olla saapumatta tapaamisiin, pitää toista epävarmuudessa tapaamisten toteutumisesta, myöhästyä tai peruuttaa tapaamisen viime hetkellä, jättää palauttamatta lapsen tapaamisen päättyessä tai palauttaa hänet tahallisesti myöhässä. Ääritapauksessa toinen vanhempi voi manipuloida lasta puolelleen toista vanhempaa vastaan ja kiusata toista vanhempaa lapsen menettämisen pelolla. Hän voi viime kädessä syyllistyä lapsen omavaltaiseen huostaanottoon tai lapsikaappaukseen. Näin toisen elämää on mahdollista kontrolloida tehokkaasti myös eron jälkeen.

Väkivalta käyttäytymismallina – väkivallan kierre

Lähisuhteessa ilmenevä väkivalta noudattaa yleensä tiettyä kaavaa, johon kuuluvat tietyt samana toistuvat elementit. Käyttäytymismallissa väkivaltaa harjoittavan osapuolen käyttäytyminen vaihtelee lämpimien huomionosoitusten ja välittämisen sekä henkisten ja fyysisten hyökkäysten ja hylkäämisten välillä.

Väkivaltaa harjoittavan mielialat vaihtelevat yhtenäen. Väkivaltaa kokenut elää pelon ja uhkausten ilmapiirissä. Hän ei voi koskaan tietää milloin ja mistä syystä väkivaltaa käyttävän kumppanin tuuli muuttuu – aina pitää olla varpaillaan ja varuillaan. Hän eristäytyy ystävästään ja sukulaisistaan ja tulee entistä enemmän riippuvaisemmaksi väkivaltaisesta kumppanistaan. Tällaisessa tilanteessa hänen on hyvin vaikea nähdä, mitä todellisuudessa tapahtuu ja millaisen uhan alla hän elää. Ajan kuluessa hänen itsetuntonsa heikkenee ja hän alkaa uskoa kumppaninsa syytöksiä. Hän alkaa syyttää itseään tilanteesta tai toisaalta kieltää väkivallan olemassaolon. Hän voi jättää tilanteen huomioimatta toivoen, että hänen rakastamansa kumppani muuttuisi.

Elämästä tulee jatkuvaa selviytymistä koko ajan muuttuvien tuulten maailmassa. Väkivaltaa kokeneen täytyy jatkuvasti sopeuttaa omaa käytöstään kumppaninsa tuulten ja toiveiden mukaiseksi välttääkseen pahemmat seuraukset. Jo pelkkä tieto fyysisen väkivallan mahdollisuudesta saa aikaan ilmapiirin, jossa eletään seuraavan hyökkäyksen pelos-

sa. Väkivaltaa edeltää selvästi havaittava jännitteen kasvaminen, ja väkivaltaa seuraa vaihe, jolloin tekijä katu tekoaan ja lupaa, ettei väkivalta enää koskaan toistu. Puhutaan väkivallan kierteestä. (Walker 1984.)

Väkivalta vakavoituu ajan kuluessa ja loppuu harvoin itsestään (Walker 1984). Väki- valta alkaa usein pieninä tekoina, joita on vaikea tunnistaa väkivallaksi. Suhteesta irrottai- tuminen ja eroaminen eivät välttämättä lopeta väkivaltaa ja sen uhkaa. (Piispa 2006, 58.) Tutkijat ja väkivallan parissa työtä tekevät ammattilaiset ovat yhtä mieltä siitä, että väki- valta raaistuu ja lisääntyy ajan myötä ellei siihen puututa.

Väkivalta alkaa usein vähäpätöisiltä vaikuttavina tekoina, mutta pahenee ajan myötä. Kierteeseen ajautuu ikään kuin yllättäen. Tämän vuoksi väkivaltaa kokeva ei välttämättä itse enää tunnista, mikä on parisuhteessa normaalia. Hänen kykynsä katkaista kierre yk- sin heikentyy. Väki- valtaa kokeva voi myös sopeutua elämäntilanteeseen uhkailun ja alis- tamisen seurauksena, koska ei näe enää muita vaihtoehtoja elämässään (Lundgren 1992, 23). Väki- vallasta tulee osa jokapäiväistä elämää. Ilman puuttumista väkivallasta voi tulla normaali konfliktinratkaisukeino.

Uhrin ja lapsen näkökulmasta väkivalta tai sen uhka on läsnä kaiken aikaa. Tekijä elää hetkessä ja liittää väkivallan kokemukset vain yksittäisiin väkivaltatilanteisiin. Tämän vuoksi tekijän ja uhrin kertomukset saattavat työntekijästä vaikuttaa kovin erilaisilta, ja tapahtumia ja perheen tilannetta voi olla vaikea hahmottaa ja ymmärtää.

4 Lähisuhdeväkivalta rikoksena

Suomen lainsäädännössä ei tunneta rikosnimikettä *lähisuhde- ja perheväkivalta*. Lähisuh- teessakin tapahtuneet fyysiset väkivallanteot tulevat rangaistaviksi henkeen ja terveyteen kohdistuvina rikoksina (RL 21 luku) ja seksuaalirikoksina (RL 20 luku). Myöskään *hen- kistä väkivaltaa* ei ole Suomessa sellaisenaan kriminalisoitu, mutta se voi tulla rangaista- vaksi esimerkiksi pahoinpitelyrikoksena. Muita henkisen väkivallan elementtejä sisältäviä rikoksia ovat muun muassa kotirauhan rikkominen, kunnianloukkaus, vapaudenriisto, laiton uhkaus ja viestintäsalaisuuden rikkominen. Pitkään jatkunutta väkivaltaa ei myös- kään yleensä huomioida yhtenä tekokokonaisuutena vaan erillisinä tekoina.

Ruotsissa käytiin ennen vuotta 1998 keskustelua siitä, miten parisuhdeväkivaltaan liit- tyvä prosessiluonne, johon fyysisen väkivallan lisäksi sisältyy henkistä väkivaltaa, alista- mista ja uhrin itsetunnon vahingoittamista, saataisiin rikosoikeudellisen vastuun piiriin. Keskustelun pohjalta säädettiin laki naisrauharikoksesta (grov kvinnofridskränkning). Lainkohdan perusteella pahoinpitelyt ja muut vastaavat rikokset rangaistaan ankarammin, jos ne ovat osa toistuvan väkivallan kierrettä lähisuhteessa. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 101.)

Suomen rikoslaki on sukupuolineutraali. Rikostilastojen valossa miesten ja naisten kokeman väkivallan luonteessa on eroja. Tutkimusten (Sirén 2005) mukaan miehelle vaa- rallisin paikka on katu, naiselle koti. Naiset ja tytöt ovat lisäksi suuremmassa riskissä jou- tua väkivallan kohteeksi sukupuolensa vuoksi.

Lievät pahoinpitelyrikokset, jotka kohdistuvat alaikäiseen tai tekijälle läheiseen henkilöön, muutettiin 1.1.2011 lukien asianomistajarikoksista virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi. Lisäksi 1.6.2011 tuli voimaan rikoslain 20 luvun muutos, jolla säädetään raiskausrikoksiksi kaikki teot, joissa rikosentekijä on sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa käyttämällä hyväksi uhrin puolustuskyvyttömyyttä.

Myös vainoamista koskevia säännöksiä ollaan uudistamassa (HE 19/2013). Lakiehdotuksen mukaan vainoamiseen syyllistyisi henkilö, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta. Vainoamisesta voitaisiin tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Lähisuhdeväkivallan uhrilla on rikosasiassa oikeus avustajaan, jonka palkkio maksetaan valtion varoista. Esitutkintaa varten oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä aina. Oikeudenkäyntiä varten avustajan määrääminen edellyttää, että rikoksen uhrilla on asiaa korvausvaatimus ja kyseessä on syyttäjän ajama rikosasia. (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luku 1 a § (ROL).)

Lähisuhdeväkivaltaa kokeneella on lisäksi oikeus maksuttomaan tukihenkilöön rikosprosessin ajaksi riippumatta siitä, onko hänellä korvausvaatimusta asiassa vai ei. (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luku 3 §)¹ Tukihenkilön voi saada esimerkiksi valtakunnallisesta Rikosuhripäivystyksestä (Riku, www.riku.fi), jossa tukihenkilöt ovat koulutuksen saaneita vapaaehtoistyöntekijöitä. Tukihenkilön tehtävät liittyvät rikoksen uhrin henkiseen tukemiseen ja neuvontaan käytännön asioissa. Tukihenkilön merkitys korostuu erityisesti prosessin pitkittyessä. Oikeudenkäyntiavustaja keskittyy itse asian hoitamiseen tuomioistuimessa ja tukihenkilö vastaa uhrin henkisestä tukemisesta. Tukihenkilönä voi toimia myös uhrille läheinen henkilö kuten ystävä tai sukulainen.

5 Väkivalta vaikuttaa aina lapseen

UNICEFin vuonna 2006 julkistaman tutkimuksen mukaan 61 000 suomalaislasta elää perheessä, jossa on väkivaltaa. Englantilaisen tutkimuksen mukaan 90 prosenttia lapsista on joko samassa tai viereisessä huoneessa kotona tapahtuvan väkivallan aikana (Hughes 1992, 9–11).

Vaikka väkivalta ei olisi perheen yhteiselämän aikana kohdistunut suoranaisesti lapseen, se voi erotilanteessa laajeta kohdistumaan myös häneen. Mikäli lapsi altistuu vanhempien väliselle väkivallalle kotonaan, on todennäköistä, että hän kohtaa sitä itsekin. Ellosen (2012) tutkimuksessa 65 prosenttia niistä lapsista, jotka olivat nähneet väkivaltaa vanhempiensa välillä, olivat kohdanneet väkivaltaa perheessään myös itse. Englannissa

¹ Sellaiselle 2 luvun 1 a §:ssä tarkoitetun rikoksen asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan 1 a §:ssä mainituin edellytyksin määrätä tehtävän hoitamiseen tukihenkilö, jolla on riittävä pätevyys.

tehdyn tutkimuksen mukaan arviolta puolet perheväkivaltaa todistaneista lapsista joutuu itse väkivallan kohteeksi. Joka neljäs lapsi on ollut silminnäkijänä perheväkivaltilanteessa, noin puolessa näistä tapauksista on esiintynyt fyysistä väkivaltaa ja 13 prosentissa on käytetty jotakin esinettä tai asetta.

Lapset kokevat väkivaltaa monella tavoin. He voivat

- todistaa väkivaltaa silminnäkijänä, kuulla huutoa ja riitaa tai nähdä väkivallan jälkiä vanhemmalla tai sisaruksilla
- olla piilossa tai pakotettuna omassa huoneessaan, kuulla tavaroiden rikkomisen ja vanhemman huudon, raivon ja anelun väkivallan lopettamisesta
- pelätä, että vanhempi vahingoittuu tai kuolee, vaikka he eivät suoranaisesti tilannetta näkisikään
- joutua väkivallan kohteeksi myös itse tai puolustamaan väkivallan kohteeksi joutunutta sisarustaan tai vanhempansa
- joutua viestinviejäksi vanhempien välillä. Lasta voidaan kuulustella toisen vanhemman asioista tai kehottaa yhteiseen salailuun.

Väkivaltaa harjoittava voi jatkaa väkivaltaa käyttämällä lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta häirintään tai uhkailuun. Vanhempi voi myös uhkailla, kiristää ja lahjoa lasta esimerkiksi tapaamisiin tai pakottaa lasta pyytämään ja anelemaan toiselta vanhemmalta palveluksia tai rahaa.

On vahingollista tulla sellaisen henkilön satuttamaksi, josta on kaikkein riippuvaisin. Pahoinpitely vaurioittaa lapsen itsetuntoa ja perusluottamusta. Lapsen kohdistuvan väkivallan haittavaikutukset ovat vakavia. Lapsi voi lapsena tai aikuisena kärsiä univaikeuksista, masennuksesta, päihteiden käytöstä, aggressiivisuudesta, oppimisvaikeuksista sekä stressistä ja pysyvästä ahdistuksesta johtuvasta älykkyyden kehittymisen heikentymisestä. (Straus 2009, 459–483.) Myös posttraumaattiset stressireaktiot ovat mahdollisia ja somaattisten sairauksien on todettu olevan yhteydessä väkivaltakokemuksiin (Krug 2005). Pahinta lapselle on jatkuva väkivallan uhka ja pelko. Joskus lapsi ei reagoi ulospäin lainkaan. Tällöin lapsen paha olo voi jäädä huomaamatta. (Oranen 2004.)

Pieni lapsi ei osaa erottaa itseään vanhemmasta, ja toiseen vanhempaan kohdistuvalle väkivallalle altistuminen voi olla seurauksiltaan jopa vakavampaa kuin itseen kohdistuva. Väkivaltaan altistuneilla lapsilla on havaittu erilaisia fyysisiä ja psyykkisiä oireita kuten ahdistusta, aggressiivista käytöstä, posttraumaattista stressireaktiota, syömishäiriöitä, itsetunnon alenemista, pelkoa ja keskittymisvaikeuksia. Toistuvat traumaattiset kokemukset lapsuudessa voivat aiheuttaa vakavaa psyykkistä vahinkoa, joka vaikuttaa lapsen elämään aikuisiällä, esimerkiksi muutoksia aivotoiminnassa. (Esim. Suokas-Cuncliffe 2006.) Oireita voivat olla myös jatkuva huolehtiminen vanhemmasta, puhelinoitot ja tarkistaminen, poissaolot koulusta, toistuvat vatsakivut, univaikeudet, masentuneisuus, vaikeudet kaverisuhteissa ja asioiden unohtelu sekä koulumenestyksen heikkeneminen. (Jaffe ym. 2003, 31, 51; Smith ym. 1997; Piispa 2006, 76.)

Ensimmäisten elinvuosien aikana lapsen kehitys on haavoittuvinta, ja siksi tässä vaiheessa koettu kaltoinkohtelu on erittäin iso riskitekijä lapsen hyvinvoinnille. Kaltoinkohtelu lapsuudessa altistaa myös myöhemmässä elämässä tapahtuvalle kaltoinkohtelulle.

Pelko väkivaltaa harjoittavan vanhemman kiivastumisesta voi saada lapsen myötätunteiden vanhemmaa ja mukauttamaan omaa käytöstään hänen käytökseensä. Lapsi on lojaali kummallekin vanhemmalle eikä myöskään tämän lojaliteettiristiriidan vuoksi yleensä helposti kerro väkivallasta. Lapsi oppii tunnistamaan vihjeet väkivallasta ja varomaan omaa käytöstään. Jatkuva varuillaan olo kuormittaa lasta eikä hän saa olla lapsen asemassa perheessä. Lapsi alkaa pitää kodin uhkaavaa ja väkivaltaista ilmapiiriä normaalina ja voi myös syyttää itseään väkivallasta.

Myös vanhemman harjoittamasta henkisestä väkivallasta voi aiheutua vakavaa haittaa lapsen kasvulle ja kehitykselle. Lapsi saattaa pyrkiä erilaisin tavoin käyttäytymisellään estämään vanhemman huonotuulisuutta tai mahdollisia raivonpuuskia miellyttämällä tai mukautumalla kaikin tavoin aikuisen toiveisiin ja tarpeisiin. Jo alle puolivuotias vauva osaa ylläpitää vanhemman mielialaa ylikiltteydellä. Väkivallan uhka säätelee lapsen käytöstä ja mielentilaa. Lapsen elintila kaventuu.

Lapset reagoivat perheessä esiintyvään väkivaltaan kukin omalla tavallaan. Toiset lapset pelkäävät vanhemman puolesta, kun taas toiset voivat olla vanhemmalle vihaisia, koska hän ei eroa väkivaltaisesta kumppanistaan. Lapset voivat kokea vaikeaa lojaliteettiristiriitaa tai syyllisyyttä, koska eivät kykene suojelemaan väkivaltaa kokevaa vanhempansa. (Jaffe ym. 2003, 49.)

Lapsi ei näe tilannetta aikuisen silmin, eikä lapsella ole välttämättä käsitystä siitä, mikä on normaalia turvallisuutta ja perhe-elämää. Väkivaltaa käyttävä vanhempi asettaa lapsen ristiriitaiseen tilanteeseen, kun samassa henkilössä on lapselle kaksi toisilleen vastakkaisista puolta: hoivaaja ja pelon lähde. Asetelma jättää lapsen yksin traumaattisten kokemusten kanssa, ja tilanteen ymmärtäminen väkivallaksi ilman aikuisen apua on vaikeaa.

Pelko väkivaltaa käyttävää vanhempaa kohtaan ei häviä, vaikka vanhemmat eroavat. Tämä on tärkeä tiedostaa sovittaessa jatkossa lapsen yhteydenpidosta toiseen vanhempansa. Tapaamiset voivat tuntua lapsesta pelottavilta ja ahdistavilta. Väkivaltaa kohdannut aikuinen ei ehkä jaksa tai pysty tuomaan näitä näkökulmia esille lasta koskevista asioista neuvoteltaessa. Saadakseen arjen sujumaan vanhempi saattaa suostua tapaamisiin, jotka voivat olla lapselle raskaita tai jopa haitallisia. Lapsi ei välttämättä osaa sanoittaa tai ilmaista tunteuksiaan. Lapsi saattaa ainakin eron alkuvaiheessa tarvita paljon tukea siihen, että tapaamiset muodostuvat hänen kasvulleen ja kehitykselleen eduksi.

6 Väkivallan vaikutus vanhemmuuteen

Perheessä väkivaltaa käyttävä henkilö ei erikoistu kumppaniin tai lapseen kohdistuvaan väkivaltaan, vaan ilmentää yleistä väkivalta-alttiuttaan eri osapuoliin kohdistuvana väkivaltana (Kivivuori 2007, 51–52). Kun lapsi kasvaa väkivaltaisessa ilmapiirissä, jossa toi-

nen vanhempi kontrolloi toista vanhempaa, hän oppii samalla myös väkivaltaisen käyttäytymismallin, jota hän saattaa toistaa omassa parisuhteessaan. On mahdollista, että lapsi oppii käyttämään väkivaltaa konfliktinratkaisukeinona, eikä hänelle synny oikeaa kuvaa normaalista perheen dynamiikasta. (Jaffe ym. 2003, 31.)

Lapsiaan pahoinpitelevällä vanhemmalla on useammin itsehillinnän puutetta ja taipumusta epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Lapsen tunneilmaisuun reagoidaan ärtyneemmin, lasta tuetaan vähemmän eikä lapsen tarpeisiin reagoida riittävästi. Vanhempi on autoritäärinen ja vihamielisempi, ja hänen odotuksensa lapsia kohtaan ovat epärealistisia. (Krug 2005.)

Jos perheessä on ollut väkivaltaa, eroa harkitseva vanhempi joutuu usein valitsemaan kahden huonon vaihtoehdon välillä. Eroilmoitus voi aktivoida väkivallan tai sen uhan. Toisaalta parisuhteeseen jääminen on riski, jos kumppani muuttumislupauksistaan huolimatta jatkaa väkivaltaa. (Piispa 2006, 58.) Jos vanhempi priorisoi lasten suojaamisen väkivallalta, hän voi näyttäytyä viranomaisille ylisuojelevana ja toisen vanhemmuutta rajoittavana vanhempana. Jos taas vanhempi suostuu väkivaltaisen kumppaninsa vaatimuksiin, tilanne voi näyttäytyä sellaisena, ettei hän kykene suojaamaan lapsiaan väkivallalta (Jaffe ym. 2003, 45), jolloin tilanne voi edellyttää lastensuojeluviranomaisten puuttumista asiaan.

Väkivaltaa kokeneen kyky toimia vanhempana voi heiketä väkivallan seurauksena. Väkivaltaa kokenut voi olla kykenemätön suoriutumaan arkipäivän askareista, toimia vanhempana liioittelevan suojelevasti tai käyttää kovia rangaistustapoja kasvatuksen välineinä. (Smith ym. 1997; ks. Piispa 2006, 76.) Vanhempi voi masentua tai olla muuten niin väsynyt tilanteessaan, ettei hän kykene kiinnittämään huomiota lapsen tarpeisiin. Lapsi tarvitsee turvallisen vanhemman, jotta hän voi kehittyä ja luoda omia ihmissuhteita. Jos tällaista sidettä ei vuorovaikutuksessa vanhempiin synny, voi lapsen kasvu ja kehitys vaarantua.

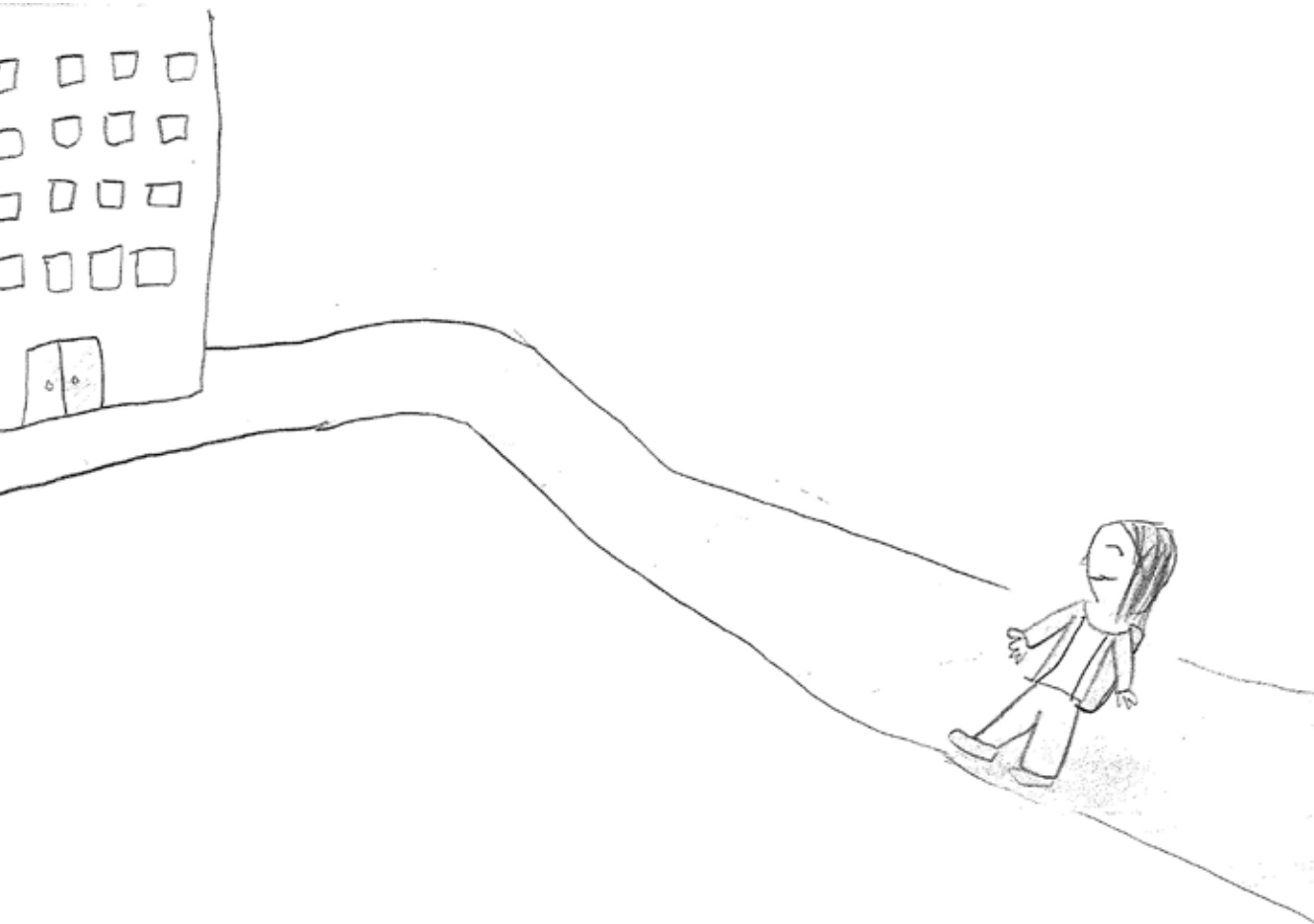
Väkivaltaa kohdannut ei välttämättä jaksa traumansa vuoksi pohtia, eikä ehkä kykene akuutissa kriisitilanteessa näkemään, mikä olisi lapsen edun mukaista. Vanhemman oma jaksaminen ja suhtautuminen asiaan voi näkyä puheissa, ilmeissä ja eleissä, ja heijastuu sitä kautta lapsiin. Väsynyt vanhempi ei jaksa hakea apua ja lapsi saattaa joutua hoivaamaan vanhempaansa. Traumatisoituminen, väkivaltainen kotiympäristö, erotilanteet, yksinhuoltajuus ja lasten aggressiivisuus liittyvät usein perheväkivaltakriisiin ja voivat lisätä toisen vanhemman lapsiin kohdistaman väkivallan todennäköisyyttä. Avun hakemista ja lapsen selviytymistä tukevia ratkaisuja pohdittaessa tulisi huomioida myös nämä näkökohdat. Väkivaltaa kohdannutta ei saisi vastuuttaa lapsen turvallisuudesta tai väkivallan loppumisesta, vaan tilannetta tulisi pohtia yhdessä.

Tutkimusten perusteella vaikuttaa siltä, että väkivallan vaikutukset vanhemmuuteen ovat erityisen voimakkaita silloin, kun vanhemmilla itsellään on lapsuudessa väkivaltakokemuksia: lapsena pahoinpidellyt vanhemmat ovat alttiita toistamaan teot omiin lapsiinsa (esim. Suokas-Cuncliffe 2006).

Lisäksi vanhemman lapsuudenaikaisen pahoinpitelyn historian, yhdessä väkivaltaisen parisuhteen kanssa, on osoitettu vaikuttavan siihen, että vanhemmat ovat rankaisemampia ja joustamattomampia kuin vanhemmat, joita ei ole pahoinpidelty. He ovat myös vä-

hemmän valmiita järkeilyyn, haluttomampia sallimaan lapselleen autonomiaa, tyytymättömympiä lapsen käyttäytymiseen sekä vihaisempia kuin muut vanhemmat.

Vanhemman joustavuuteen liittyvät myös vanhemman odotukset lasta kohtaan. Lapsiaan pahoinpitelevien vanhempien odotukset lapsiaan kohtaan ovat usein epärealistisia. He voivat muun muassa edellyttää lapsensa täyttävän äidin, isän tai kumppanin rooleja, jotka ovat lapsen ikään tai kehitystasoon nähden sopimattomia ja lapselle kuulumattomia. Tällaiset vaatimukset saattavat lisätä lasten uhmakasta käyttäytymistä, mikä puolestaan nostaa väkivallan riskiä.

Osa II

*Lähisuhdeväkivalta
lastenvalvojan
toimintakentässä*

Lähisuhdeväkivalta lastenvalvojan toimintakentässä

7 Väkivalta ja lasta koskevien sopimusten vahvistaminen lastenvalvojan luona

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 7 §:n mukaan lapsen vanhemmat voivat sopia siitä, että he toimivat yhdessä lapsen huoltajina tai, että toinen vanhempi vastaa yksin lapsen huollosta. Jos vanhemmat eivät asu yhdessä, vanhemmat voivat sopimuksella päättää siitä, kumman vanhemman luona lapsi asuu ja miten lapsi pitää yhteyttä ja tapaa muualla asuvaa vanhempaansa.

Lain 8 §:n mukaan sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tehtävä kirjallisesti, ja se on esitettävä vahvistettavaksi sen kunnan sosiaalilautakunnalle, missä lapsella on asuinpaikka, eli käytännössä lapsen asuinkunnan lastenvalvoja vahvistaa sopimuksen. Sosiaalitoimen on harkitessaan, voidaanko sopimus vahvistaa, otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset.

Lain 10 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Asia, joka koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille tai toiselle vanhemmalle taikka tapaamisoikeutta, on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua.

Lastenvalvoja vastaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien sopimusten valmistelusta ja sopimusten vahvistamisesta. Vallitsevan käytännön mukaan lastenvalvoja vahvistaa vanhempien sopimukset tutkimatta olosuhteita kovinkaan perusteellisesti, ellei jokin erityinen seikka anna aihetta olettaa, että sopimus olisi vastoin lapsen etua. (Gottberg 2007, 164.)

Päävastuu lapsesta on vanhemmilla, ja lähtökohtaisesti lasta koskevat asiat tulee ratkaista vanhempien sopimalla tavalla. Sopimusta vahvistettaessa lastenvalvojan on kuitenkin huomioitava, onko hän saanut tietoonsa joitakin seikkoja, joilla on merkitystä harkittaessa, voidaanko sopimus vahvistaa, ja mitkä ovat sellaisia seikkoja, joiden nojalla lastenvalvojan tulisi pitää sopimusta lapsen edun vastaisena vastoin vanhempien yhteistä näkemystä. Tällainen seikka voi olla perheessä esiintynyt väkivalta.

Jotta väkivalta tulee näkyväksi, on oleellista, että siitä kysytään suoraan ja sille annetaan merkitystä asioista sovittaessa. Lähisuhdeväkivalta tulee vain harvoin esiin sattumal-

ta. Tämän vuoksi lastenvalvojan on systemaattisesti kartoitettava väkivalta ja otettava se puheeksi.

Neuvottelutilanteessa on huomioitava myös se, ettei lähisuhdeväkivaltaa kokenut henkilö välttämättä kykene neuvottelemaan lapsen huoltoa ja tapaamista koskevista asioista tasavertaisesti vallankäyttäjän kanssa. Lastenvalvojan ei näissä tilanteissa tule pitää sovinnon aikaansaamista päätavoitteena, vaan hänen tulee arvioida voidaanko asiassa ylipäätään neuvotella ja sopia, miten väkivalta vaikuttaa vanhemmuuteen ja vanhempien väliseen yhteistyöhön sekä toteutuuko lapsen etu ja voidaanko hänen turvallisuutensa taata vanhempien ehdottamilla sopimusjärjestelyillä.

Lastenvalvojan mahdollisuus puuttua väkivaltaan toteutuu konkreettisesti siten, että hän voi jättää vahvistamatta lapsen edun vastaisen sopimuksen tai yrittää saada vanhemmat sopimaan esimerkiksi tapaamisista valvottuina tai tuettuina, tai lievimmissä tapauksissa vahvistamalla vain lyhyitä määräaikaista sopimuksia. Lapsen etu on saada suojakseen sellainen sopimus, joka minimoi vanhempien välisen konfliktin jatkumisen. Sopimuksella tulee suojella lasta myös vanhempaan kohdistuvaan väkivaltaan altistumiselta (Johnston 1994, 179).

Väkivallan olemassaolo, luonne ja vakavuus saadaan esiin vain konkreettisilla kysymyksillä. Valtasuhteen epätasapaino sekä käytetyn väkivallan muodot, toistuvuus ja pitkäkestoisuus sekä vaikutukset lapseen vaikuttavat siihen, millaisia sopimuksia vahvistetaan. Mitä vakavammasta tilanteesta on kysymys, sen tärkeämpää on, että se otetaan lasta koskevien sopimusten laatimisen yhteydessä huomioon. Mahdollisimman tarkat yksityiskohtaiset sopimukset suojaavat lasta.

8 Lapsen asema ja kuuleminen sopimusneuvotteluissa

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. Lapsella on alaikäisenä aina myös oikeus suojeluun (3 artikla).

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain 4 §:n mukaan huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain 10 §:n mukaan asia, joka koskee lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta, on ratkaistava vanhempien so-

pimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain 11 §:n mukaan asiassa on selvitetävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista, jos vanhemmat eivät ole asiasta yksimieliset tai jos tätä muutoin on pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 15 §:n 2 momentin mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos tämä on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta, jos lapsi tähän suostuu ja on ilmeistä, että kuulemisesta ei saata aiheutua lapselle haittaa.

Lapsi ei ole vanhempien välisen sovittelu- eikä sovintomenettelyn osapuoli. Lapsen kuuleminen on kuitenkin mahdollista, jos tähän on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 15 §:n mukaiset edellytykset (HE 114/2004). Lakivaliokunta on katsonut, että sovittelumenettelyssä lapsen kuulemisen kynnyksen ei ole tarpeen olla aivan yhtä korkealla kuin tuomioistuinprosessissa, etenkin varttuneempien lasten kohdalla. Tällöinkin kuulemisen järjestämisessä on kuitenkin noudatettava tarkkaa harkintaa ja siitä on pidättydyttävä ainakin silloin, kun vanhempien väliset ristiriidat ovat niin syviä, että lapsen henkilökohtaisen kuulemisen voidaan olettaa vahingoittavan häntä tai hänen suhdettaan vanhempiinsa (LaVM 4/2005).

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen nojalla lapsella on alaikäisenä aina oikeus suojeluun. Lapsen kuulemisessa tämä tarkoittaa sitä, että lapsella on oikeus myös pysyä vanhempiensa riitaisuuksien ulkopuolella. Harkitessaan keskustelua lapsen kanssa viranomaisen joutuu punnitsemaan vastakkain lapsen erilaisia oikeuksia ja niiden painoarvoa. Viranomaisen on varmistuttava siitä, ettei kuuleminen aiheuta haittaa lapselle.

Tuomioistuimessa vireillä olevissa oikeudenkäynneissä sovitaan lähes puolet riitautuneista huolto- ja tapaamisasioista. Tuomioistuimet antavat kirjallisessa menettelyssä myös vanhempien yhteisen hakemuksen mukaisia päätöksiä. Lapsia ei näissä menettelyissä yleensä kuulla, vaan lapsen äänen oletetaan välittyvän tuomioistuimelle vanhempien kautta.

Avoliittolain mukaisessa perheasiain sovittelussa ja lastenvalvojan luona tapahtuvassa sopimusneuvottelussa laki velvoittaa ottamaan huomioon lapsen edun, mutta laissa ei ole mitään normia siitä, että näissä menettelyissä tulisi kuulla lasta, ja käytännössä lapsen kanssa keskustelu näissä tilanteissa on harvinaista.

Sovittelu- ja sovintomenettelyissä viranomaisen ei ratkaise lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, vaan pyrkii auttamaan vanhemmat itse löytämään ratkaisun erimielisyyksiinsä. Neuvotteluissa pyritään saamaan vanhemmat ottamaan heille kuuluva vastuu lapsensa vanhempina ja ratkaisemaan lapsen asiat yhteisymmärryksessä. Tämän vuoksi vanhempia tulee ensisijaisesti sitouttaa itse keskustelemaan lapsensa kanssa ja ottamaan huomioon lapsen toiveet ja ajatukset. Jos lasta kuullaan, sen tarkoitus ei voi olla lapsen mielipiteen ja tahdon selvittäminen riidan kohteena olevista seikoista, esimerkiksi

asumisesta tai tapaamisoikeuden laajuudesta. Missään tapauksessa ratkaisua ei saa hakea lapselta tilanteesta, jossa vanhemmat eivät itse kykene tekemään ratkaisua. Lapsen kuulemisen tarkoitus ei koskaan voi olla todistusaineiston hankkiminen esimerkiksi siitä, mitä kotona tai tapaamisissa tapahtuu.

Lastenvalvojan työssä pääsääntönä on, että keskustelu käydään vanhempien välillä. Jos vanhemmat hoitavat lapsen asioita sovinnossa, lapsen äänen oletetaan välittyvän lastenvalvojalle vanhempien välityksellä ja vanhempien tehtävänä on toimia myös viestintäviejinä lapselle. Vanhemmat ovat usein epävarmoja siitä, mitä ja miten heidän tulisi kertoa lapselleen eroon liittyvistä asioista. Näissä tilanteissa lastenvalvoja voi tukea ja auttaa vanhempia puhumaan itse lapsensa kanssa ja kertoa heille, millaista tietoa lapsi kussakin ikävaiheessa tarvitsee ja miten sen voi lapselle antaa.

Mikäli neuvotteluissa lastenvalvojan luona tulee esiin väitteitä väkivallasta, vanhempi saattaa vaatia, että lastenvalvojan tulisi kuulla lasta väitteiden todenperäisyyden selvittämiseksi. Tällaiseen vaatimukseen lastenvalvoja ei voi suostua. Keskustelu lapsen kanssa ei saa olla keino hankkia tietoa esitettyjen väitteiden todenperäisyydestä. Lapsella on oikeus pysyä vanhempiensa riitaisuuksien ulkopuolella ja välttyä siltä, että kuulemisesta aiheutuisi haittaa lapsen ja vanhemman väliselle suhteelle. Jos perheessä on ollut väkivaltaa, on myös vaikea varmistua siitä, että lapsella on aidosti lupa puhua eikä häntä ole manipuloitu. Näissä tilanteissa lapsi on usein jo joutunut vedetyksi mukaan vanhempiensa riitaan ja on itsekin traumatisoitunut ja häntä on saatettu kuulla jo aiemminkin monta kertaa.

Jos vanhemmat eivät pääse lapsen asioista yhteisymmärrykseen, ne voidaan ratkaista tuomioistuimessa. Tällöin lapsen mielipide ja toiveet selvitetään viranomaisteitse, pääsääntöisesti sosiaalitoimen välityksellä, jotta tuomioistuin voi ottaa ne huomioon tehdesään päätöksen asiassa.

Seuraavassa käydään lyhyesti läpi, millaisia vaikutuksia väkivallan olemassaololla voi olla huoltomuotoon, asumisratkaisuihin ja tapaamisoikeuteen. Tämän jälkeen esitellään työväline lähisuhdeväkivallan kartoittamiseksi ja siihen puuttumiseksi.

9 Miten väkivalta vaikuttaa huoltomuotoon – yhteishuolto vai yksinhuolto?

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa säädetään, että lapsen edun on määrättävä vanhempien toimintaa.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 10 §:n 1 momentin mukaan lapsen huolto tulisi päättää ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti.

Lain 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä ja kasvamista vastuulliseen aikuisuuteen tulee edistää.

Yleensä yhteishuoltoa pidetään lapsen kannalta parhaana ratkaisuna eron jälkeen. Lapsen huolto tulee ratkaista lapsen edun mukaisesti. Tällöin kiinnitetään huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus toteutuvat tulevaisuudessa (HTL 10 §).

Huoltajien yhteistoimintavelvoite tarkoittaa, että vanhemmat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset. Vanhempien keskinäisen suhteen tulee olla sellainen, että yhdessä toimiminen on mahdollista. Jos yhteistoimintakyky puuttuu ja esimerkiksi keskusteluyhteyttä ei ole, yhteishuolto ei todennäköisesti vastaa lapsen etua. Yhteishuolto toimii vain, jos tosiasialliset edellytykset sen toiminnalle ovat olemassa. Yhteishuollon kaavamainen hyväksyminen ei ole lapsen edun mukaista. (Gottberg 1997, 27.)

Yhteishuoltajina toimivat vanhemmat päättävät yhdessä lapsen uskontokunnasta, niimestä, asuinpaikasta, passista, terveydenhuollosta ja koulutuksesta. Yhteishuoltajina molemmilla vanhemmilla on oikeus saada lasta koskevia tietoja terveydenhuolto- ja muilta viranomaisilta sekä koulusta ja päiväkodista. Huoltajan tehtävänä on myös lapsen edustaminen ja päätösvallan käyttäminen taloudellisissa asioissa. Alaikäisen huoltaja on myös lapsen edunvalvoja. Lapsen luovuttamisesta tapaamiseen päättää, ja samalla siitä myös kantaa ensisijaisen vastuun, yksinhuoltajavanhempi tai se yhteishuoltajavanhempi, jonka luona lapsi asuu. Hänellä on myös velvollisuus edistää lapsen ja tapaajavanhemman yhteydenpitoa. (Auvinen 2006, 205.)

Lapsen etua arvioidaan lastenvalvojatyössä sen mukaan, miten sopimus turvaa lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, turvallisen kasvuympäristön sekä ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden. Lapsen etu voi tarkoittaa esimerkiksi päivittäistä hyvää hoitoa, yhteydenpitoa, koulun-

käynnin tukemista, lupauksen pitämistä ja yöunen varmistamista. (Taskinen 2006, HS 24.8.2005.) Lapsen etu on jatkuvuutta läheisissä suhteissa, turvallisuutta, aikuisten tarjoamaa rakkautta, hoivaa, suojelua ja esimerkkiä (Litmala 2003, 123).

Vanhempien keskusteluyhteyden puute on tyypillinen esimerkki siitä, ettei yhteistoimintakykyä välttämättä ole. Usein vanhempien aiempi toiminta kertoo, miten hyvässä tahdossa ja vapaaehtoisesti he tulevat toimimaan. Huoltoratkaisu ei voi perustua toiveeseen siitä, että yhteistyökyvyttömistä vanhemmista jossain vaiheessa tulee toimintakykyisiä. Yhteishuoltomääräyksiä on tuomioistuinkäytännössä kuitenkin annettu myös hyvinkin riitaisissa tapauksissa, joissa vanhemmilla ei ole ollut keskusteluyhteyttä. Riitaisuuksista huolimatta yhteishuoltoa on puollettu esimerkiksi tilanteissa, joissa vaarana on toisen vanhemman syrjäyttäminen lapsen elämästä. Merkitystä on voitu antaa myös sille, miten toinen vanhempi tulisi kokemaan huoltajan aseman menetyksen, vaikka ratkaisua tehtäessä olisi aina valittava lapsen kannalta paras vaihtoehto. Toimimaton ja riitainen yhteishuoltotilanne ei ole todellisuudessa lapsen edun mukainen. (Gottberg-Talve 1991, 449.)

Yhteishuolto ei sovellu, jos sen ennakoidaan aiheuttavan lasta vahingoittavia riitoja tai estävän tai viivästyttävän lasta koskevaa päätöksentekoa. Keskusteluyhteyden puuttumisen lisäksi esteinä yhteishuollolle voi olla päihderiippuvuus, mielenterveydelliset ongelmat, perheväkivalta tai jos vanhempi tietoisesti tai tahtomattaan manipuloi lasta tavalla, joka on omiaan lisäämään lapsen lojaliteettiristiriitaa ja ahdistusta ja haittaamaan lapsen psyykkistä kehitystä.

Kun perheessä on väkivaltaa, lapsen huollon sisällölliset päämäärät eivät välttämättä toteudu. Riippumatta siitä joutuuko lapsi itse väkivallan kohteeksi, onko hän sen todistajana, vai altistuuko hän muulla tavoin kodissa tapahtuvalle väkivallalle, vaikuttaa väkivalta hänen kasvuunsa ja kehitykseensä väistämättä. Väkivalta on vääristänyt vanhempien välistä suhdetta ja koko perheen dynamiikkaa, eikä kommunikaatio vanhempien välillä perustu tasa-arvoiseen toisen kunnioittamiseen.

Maija Auvinen on väitöskirjassaan käsitellyt perheväkivaltaa yhtenä huoltajasopivuuteen vaikuttavana tekijänä (Auvinen 2006, 275). Auvinen totesi päätelmissään, että sosiaalitoimen olosuhdeselvitystyössä *parisuhdeväkivalta oli esitettyihin väitteisiin nähden varsin näkymätön teema selvitystyössä ja vielä näkymättömämpi tuomioistuinratkaisuisissa (ibid, 281)*. Auvisen mukaan sosiaalitoimi oli kuitenkin ottanut huomioon sen seikan, ettei lapsen turvallisuus vaarantuisi esiintyneen perheväkivallan vuoksi huoltoratkaisun yhteydessä. Noin puolessa määrässä tapauksia väkivaltaa harjoittanut erotettiin huoltajanroolista. (Ibid, 286.)

Teija Hautanen (2010) on väitöskirjassaan selvittänyt, miten huoltoriidan viranomaiset käsittelevät oikeusprosessissa väitteitä perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta. Tutkimuksesta ilmenee, että yksinhuoltoja, yhteishuoltoja, lasten asumista ja tavallisia tapaamisia määrätään myös sellaisille vanhemmille, joiden esitettiin käyttäytyneen väkivaltaisesti joko parisuhteessa tai lapsia kohtaan. Hautanen mukaan tuomareiden päätöksille antamissa perusteluissa on varsin tavallista, että väkivaltaan ei ole otettu mitään kantaa tai se on tehty hyvin epäsuorasti.

Kun väkivaltaväitteiden paikkansapitämistä arvioidaan, väkivallasta tarvitaan muu-
takin näyttöä kuin toisen vanhemman kertomus, jotta väkivaltaväitteet punnittaisiin to-
siksi. Todeksi todettu väkivalta ei ole välttämättä vaikuttanut perusteluissa tuomarin
päätökseen, vaikka sen olisi kuvattu olleen vakavaa ja/tai toistuvaa. Näkyvimmin Hauta-
sen tutkimuksessa argumentoidaan parisuhdeväkivallan merkitystä vastaan. (Hautanen
2010.)

Perheväkivaltaan ja erityisesti ns. high conflict -tyyppisiin tapauksiin perehtynyt
tutkija Janet R. Johnston pitää yhteishuoltoa toimimattomana ratkaisuna perheessä, jos-
sa on tai on ollut väkivaltaa. Hänen mukaansa perheissä, joissa erimielisyydet ovat toistu-
via ja jatkuvat toisiaan seuraavina oikeudenkäynteinä, on yleensä ollut väkivaltaa. Hänen
mukaansa näissä perheissä väkivalta jatkuu myös eron jälkeen. High conflict -tyypin erotilanteita voi esiintyä myös ilman väkivaltaa, mutta suuressa osasta näistä tapauksista vä-
kivallalla on merkittävä rooli. (Johnston 1994, 169.)

Johnstonin mukaan vanhemmille tulee tehdä käytännöllisiä kysymyksiä väkivallan
laadun selvittämiseksi, esimerkiksi kuinka usein väkivaltaa on ollut ja millaista se on ol-
lut vakavuudeltaan, millaista vanhemmuutta voidaan odottaa vanhemmilta, jotka ovat tekijöinä ja uhreina perheväkivallassa, kumpi aloittaa väkivallan ja kummalle se on vastaus
väkivaltaan? (Johnston 1994, 17; Auvinen 2006, 286.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan vanhempien ja lapsen voimakkaan yhteyden pääsäännöstä voidaan poiketa lapsen edun nimissä. Väkivaltatilanteessa asia tuli-
si ratkaista lapsen edun mukaisesti vetoamatta kaavamaisesti yhteishuollon pääsääntöön.
Suomalaiset tuomioistuimet eivät aina huomioi väkivaltaa käsitellessään huoltajuusasi-
aa. (Auvinen 2006; Hautanen 2010.) Saatetaan katsoa, että vaikka lapsi on ollut pahoinpi-
telyn silminnäkijänä, ei tapahtuneella ole merkitystä ratkaistaessa huoltoon ja tapaamis-
oikeuteen liittyvää asiaa.

Ruotsissa on kiinnitetty huomiota parisuhdeväkivallan luonteeseen psyykkisenä
väkivaltana lapsia kohtaan ja katsottu, ettei lasta vastoin vanhemman suostumusta pi-
dä määrätä yhteishuoltoon, jos toinen vanhempi on tehnyt lapselle tai toiselle vanhem-
malle väkivaltaa. (Barnombudsman 2005, 20.) Kumppanin väkivalta, melko vähäinen-
kin, katsotaan Ruotsissa yleensä yhteishuollon esteeksi (Aaltonen 2003, 99). Vuoden 2006
lakimuutoksen mukaan Ruotsissa on lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta
päättäessä kiinnitettävä huomio siihen riskiin, että lapsi tai joku muu perheessä joutuu
väkivallan kohteeksi. (Föräldräbalk 1949:381.)

Perheessä, joissa toinen vanhemmista on väkivaltainen, yhteishuoltoa voidaan käyt-
tää häirinnän ja kiusaamisen välineenä, ja joissakin tilanteissa yhteishuolto mahdollistaa
vallankäytön ja väkivallan jatkumisen erosta huolimatta. Tällaisessa tilanteessa vanhem-
pien välinen kommunikaatio ei koskaan ole tasa-arvoista, vaan perustuu epätasa-arvoi-
seen valta-asemaan. Yhteishuollon jatkuminen mahdollistaa tämän alistaisen valta-ase-
telman säilymisen eikä tasa-arvoista toista osapuolta kunnioittavaa keskustelua lapsen
asioista synny. Yhteishuollon avulla voidaan tehdä kiusaa myös esimerkiksi kieltäytymäl-
lä allekirjoittamasta passihakemusta tai päiväkotihakemusta tai viivyttelemällä tai käy-
mällä kauppa erilaisten suostumusten antamisten kanssa. Pelkkä tiedonsaantioikeuskin
voi olla tehokas tapa harjoittaa kiusantekoa, esimerkiksi paikallistamalla sen avulla toisen

vanhemman liikkumisia tai mustamaalaamalla toista vanhempaa eri viranomaisille. Tiedonsaantioikeuden riskinä voi olla myös se, ettei lapsi uskalla käydä luottamuksellisia keskusteluja auttavien tahojen kanssa.

Mikäli perheessä on esiintynyt väkivaltaa, vanhemmat eivät välttämättä kykene sellaiseen yhteistoimintaan, jota yhteishuolto edellyttäisi. Näissä tilanteissa vanhempien välinen kommunikaatio ja yhteinen päätöksenteko tulisi pitää minimissään. (Johnston 1994, 179.) Yhteishuolto ei näissä tilanteissa toimi (Jaffe ym. 2003, 15).

Sopimuksia vahvistaessaan lastenvalvojan tulee kiinnittää huomiota väkivallan kaikkiin muotoihin, sekä henkiseen että fyysiseen väkivaltaan. Eriyisesti on huomioitava tilanteet, joissa vanhempien välinen valta-asetelma on vääristynyt, ja joissa esiintyy manipulointia. Lastenvalvojan tulisi kyetä arvioimaan sellaiset tilanteet, joissa väkivalta ja siihen liittyvä vallankäyttö tulee todennäköisesti jatkumaan eron jälkeen, ja huomioida väkivallan jatkumisen merkitys lasta koskevia sopimuksia vahvistaessaan. Vanhempien välinen riitaisuus voi jatkua huoltomuodosta riippumatta, mutta väkivaltatilanteessa vanhempien yhteistoimijuus voi ylläpitää lapsen traumaattisia kokemuksia.

Arviointityössä on oleellisesti kyse myös työssä käytetyistä tavoista suhteuttaa väkivaltaa ja vanhemmuutta. Paljon vaikuttaa, määrittäykö ammattilaisten diskursseissa väkivallalle altistuminen isommaksi riskiksi kuin läheisen suhteen menettäminen toiseen vanhempaan. (Eriksson ym. 2008.)

10 Miten väkivalta vaikuttaa asumis- ja tapaamisjärjestelyihin?

Lapsen huollosta annetun lain 7 §:n 2 kohdan ja 9 §:n 2 kohdan mukaan lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä.

Lapsen huollosta ja tapaamisesta annetun lain 2 §:n mukaan tapaamis-oikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tавata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkiä siihen, että tapaamis-oikeuden tarkoitus toteutuu HTL:n 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8.1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Artiklan mukaisesta perhe-elämän suojasta seuraa myös vanhemman oikeus tavata lastaan. 8.2 artiklan mukaan viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, ellei kyse ole

esimerkiksi terveyden ja moraalien suojaamisesta tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamisesta. Tämän 8.2 artiklan tulkinnan nojalla lapsen ja vanhemman tapaamista voidaan rajoittaa, jos tapaaminen ei ole lapsen edun mukainen. 8 artikla suojaa pääasiassa yksilön oikeutta viranomaisten taholta tulevaa puuttumista vastaan, mutta artikla velvoittaa myös valtiota positiivisiin toimenpiteisiin yksilön oikeuksien turvaamiseksi eli esimerkiksi lapsen ja vanhemman välisen tapaamisoikeuden toteuttamiseksi. (Pellonpää 2005, 445.)

Asumisjärjestelyt

Lapsen on virallisesti asuttava jommankumman vanhemman luona. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti kiinnittäen erityisesti huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus toteutuvat vastaisuudessa (HTL 10§).

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeeseen mukaan vanhemmalta voi puuttua kyky toimia lapsen lähivanhempana esimerkiksi silloin, jos vanhemmalla on vakavia mielen-terveys- tai päihdeongelmia, jos on olemassa toteen näytetty uhka lapsikaappauksesta tai riski lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, tai jos vanhempi on väkivaltainen, kohdellut lasta kaltoin tai laiminlyönyt lapsen arkihuollon. Jos kummallakin vanhemmalla on ongelmia, jotka heikentävät hänen kykyään toimia lapsen lähihuoltajana, asumisratkaisussa tulee kiinnittää erityisesti huomiota lapsen turvallisuuden takaamiseen. Tällöin voidaan yleensä asettaa etusijalle se vanhempi, jolla on apunaan parempi tukiverkosto. Päätös tehdään kuitenkin aina kokonaisharkinnan perusteella (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007).

Keskeinen asumisratkaisuun vaikuttava kysymys on myös se, miten parhaiten saadaan turvattua lapsen myönteinen ja läheinen suhde kumpaankin vanhempaan. Lapsen lähivanhemman tulee myötävaikuttaa tapaamisten toteutumiseen. Myötävaikuttaminen ei tarkoita pelkästään tapaamisten sallimista, vaan se voi tarkoittaa myös emotionaalista tukea lapsen yhteydenpidolle toiseen vanhempaan. Pyrkimys ilman perusteltua syytä rajoittaa lapsen ja toisen vanhemman yhteydenpitoa tai estää se kokonaan heikentää lähtökohtaisesti vanhemman soveltuvuutta lähihuoltajaksi.

Vanhempien suhtautumisella toisiinsa on suuri vaikutus lapsen elämään ja erityisesti siihen, voiko lapsi aidosti säilyttää suhteensa kumpaankin vanhempaan. Eron jälkeisessä tilanteessa voi käydä niin, ettei vanhempi kykene erottamaan omia tunteitaan lapsen tunteista. Tällainen vanhempi ei salli lapsen säilyttää omaa käsitystään toisesta vanhemmastaan eikä omaa tunnesuhdettaan toiseen vanhempaan. Jos perheessä on ollut väkivaltaa, tilanne vaatii erityistarkastelua.

Perheessä esiintynyt väkivalta ilmenee usein vallankäyttäjän väheksyvänä käytöksenä toista vanhempaa kohtaan. Lapsen edun mukaista ei ole, että hän asuu sellaisen vanhemman luona, joka suhtautuu negatiivisesti toiseen vanhempaan eikä myötävaikuta tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Ns. vuoroasumisella tarkoitetaan lapsen ajan jakamista tasan vanhempien välillä. Tällainen järjestely vaikuttaa yleistyvän ainakin lastenvalvojan näkökulmasta katsottuna vanhempien usein ensisijaisena toiveena. Ruotsin sosiaalihuollituksen (Socialstyrelsen 2004) tekemän selvityksen mukaan vuoroasumista ei ole pidetty selkeästi hyvänä tai huonona vaihtoehtona, vaan sen toimivuuden määrittää se, millaisen kasvuympäristön lapsen vanhemmat lapsilleen luovat. Yleisesti vuoroasumisen onnistumisen edellytyksinä on pidetty vanhempien yhteistä toivetta vuoroasumisesta, lähekkäin asumista sekä poikkeuksellisen hyvää yhteistoimintakykyä ja kommunikaatiota lapsen asioissa.

Yksi keskeisimmistä perusteluista vuoroasumiselle on vanhempien halu jakaa lapsen kasvatustasapainu tasapuolisesti keskenään. Vanhemmat voivat pitää tärkeänä sitä, että lapsi saa viettää tavallista arkielämää kummankin luona, eivätkä tapaamiset rajoitu vain viikonloppuihin. (Panttila 2005.)

Toisinaan vanhempi voi toivoa vuoroasumista sen vuoksi, että hän vapautuisi velvollisuudestaan maksaa elatusapua. Vuoroasumisesta sopiminen ei kuitenkaan suoranaisesti vapautua vanhempia elatusavun maksamisesta. Elatusavusta voidaan sopia vuoroasumisesta huolimatta joko lastenvalvojan luona tai tuomioistuimien päätöksen ansiosta.

Joskus toinen vanhempi saattaa suostua vuoroasumisjärjestelyyn myös välttääkseni riidan toisen vanhemman kanssa. Pakkoratkaisut tai vanhempien lähtökohtaiset erimielisyydet vuoroasumiselle eivät kuitenkaan luo hyvää pohjaa järjestelyn onnistumiselle.

Vuoroasumista voidaan vaatia myös tilanteissa, jossa sille ei ole onnistumisen edellytyksiä. Vuoroasuminen ei ole hyvä asumisen ja tapaamisoikeuden muoto perheissä, joissa esiintyy vakavia erimielisyyksiä tai väkivaltaa (Auvinen 2006, 366), koska vuoroasumisesta sopivien vanhempien tulisi kyetä tavallista parempaan erovanhemmuuteen.

Vuoroviikkoasumisratkaisua ei ole syytä tehdä siinä uskossa, että se soveltuisi käytettäväksi riittävästi eroperheissä riitatilanteen ratkaisuksi, tai että lapset ajan myötä sopeutuisivat siihen. Mikäli perheessä on ollut väkivaltaa, vuoroasuminen voi mahdollistaa väkivallan jatkumisen sekä suhteessa lapseen että entiseen kumppaniin. Lapsi viettää paljon aikaa myös väkivaltaa harjoittaneen vanhemman luona ja on hänen vaikutuspiirissään. Vuoroasuminen edellyttää vanhemmilta tiivistä yhteistyötä ja toimivaa vuorovaikutusta, jolloin järjestely luo mahdollisuuden vallan väärinkäytön jatkumiselle.

Vanhempien välisessä riidassa yleensä keskeisin riidan kohde on se, kumman vanhemman luokse lapsi määrätään asumaan. Asumisratkaisun kokonaisuarkinnassa yksi merkittävä tekijä on lapsen kokemus väkivallasta.

Tapaamisjärjestelyt

Tapaamisoikeus on lapsen oikeus. Se ei ole vanhemman oikeus eikä lapsen velvollisuus. Käytännössä Euroopan ihmisoikeussopimuksesta seuraa, että lapsen ja tapaamista vaativan vanhemman välinen eturistiriita tulee aina ratkaista tapauskohtaisesti. Mikäli tapaaminen aiheuttaa lapselle vahinkoa tai vaaraa, se ei ole lapsen edun mukainen. Tapaamisasia tulee ratkaista ensisijaisesti lapsen edun mukaisesti. Vanhemman omat tarpeet ovat asiassa toissijaisia (Helin 1984, 137). Tällainen lapsen ja vanhemman välisen oikeuden

intressipunninta tulee suoritettavaksi, mikäli perheessä on ollut väkivaltaa. Tämä ilmenee myös Euroopan neuvoston yleissopimuksesta naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta, jonka mukaan tapaamisoikeus ei saa vaarantaa lapsen tai väkivaltaa kokeneen turvallisuutta. (Council of Europe 2011, 12.)

Tapaamisoikeuden laajuutta ei ole lainsäädännössämme erikseen määritelty. Vanhemmat voivat sopia siitä vapaasti. Mikäli tapaamisoikeudesta ei ole täytäntöönpanokelpoista sopimusta tai päätöstä, seuraa siitä, ettei tapaamisoikeutta saada toteutettua, mikäli toinen vanhempi ei suostu myötävaikuttamaan tapaamisiin.

Käytännön lastenvalvojatyössä on hyvä muistaa, että oikeusministeriön vahvistamalle sopimuslomakkeelle rastitettu *tapaamisoikeudesta on sovittu* -kohta jää vaille oikeudellista merkitystä, ellei erikseen ole vahvistettu yksityiskohtaista tapaamisoikeutta (Gottberg, 2007, 171). Vastaavasti sopimukset, joissa todetaan esimerkiksi, että *vanhemmat sopivat tapaamisista keskenään*, jäävät vaille oikeudellista merkitystä. Jos lapsen kanssa asuva lähivanhempi ei suostu tapaamisten toteuttamiseen, ei pelkkä maininta tapaamisoikeudesta oikeuta tapaamisiin täytäntöönpanoteitse. Sopimuksella on tällöin ainoastaan periaatteellinen merkitys. (Ibid, 162.)

Sopimus, jossa vastuu tapaamisten toteuttamisesta jää vanhempien välisten ristiriitojen seurauksena lapselle, ei ole lapsen edun mukainen. Lasta ei tule asettaa tilanteeseen, jossa hänen tulisi itse päättää asemastaan vanhempien välisissä ristiriidoissa. (KKO 2004:118.)²

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain lähtökohtana on lapsen etu, ja jokainen tapaus on arvioitava sitä silmälläpitäen (Aaltonen 2004, 60). Olennainen merkitys on lapsen iällä. Lisäksi merkitystä tulee antaa sille, millainen suhde lapsella on lähivanhempaansa sekä sille, millainen suhde lapsella on vanhempaansa, jota hän tapaa (kuinka kiinteä ja turvallinen tämä suhde on ja millainen se on aikaisemmin ollut). Lisäksi tulee huomioida lapsen omat toiveet ja vanhempien keskinäinen suhde. Erityisesti pienen lapsen kohdalla hänen kyvyttömyytensä ymmärtää ajan kulua ja riippuvuus lähivanhempasta voi olla niin suuri, että tapaaminen edellyttää tämän vanhemman läsnäoloa tai sitä, että tapaaminen olisi lyhykestoinen. (Savolainen 1984, 127.) Pienten lasten kohdalla tapaamiset voidaan sopia porrastettuina siten, että tapaamiskertojen määrä lisääntyy lapsen iän myötä. Lyhyet ja usein tapahtuvat tapaamiset ovat omiaan ylläpitämään lapsen ja vanhemman suhdetta. (Valjakka 2003, 87.)

Tapaamisoikeuden tarkoituksena on lapsen etu huomioon ottaen mahdollistaa se, että lapsi voi erosta huolimatta säilyttää molemmat vanhempansa. Huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Vaikka tämä todetaan huollosta puhuttaessa, on selvää, että lapsen edellytetään saavan myös tapaamisoikeuden aikana hyvää huolenpitoa tapaajavanhemmaltaan.

Väkivalta tulisi ottaa huomioon erityisesti tapaamisjärjestelyjen suunnittelussa. Liian yleisluontoinen ja joustava tapaamissopimus tarjoaa mahdollisuuden konfliktin jatkumiseen. Lapsen kehitystason sekä muiden seikkojen lisäksi tapaamissopimuksen suunnitte-

² Tapauksessa oli kyse 4-vuotiaasta lapsesta.

lussa tulisi ottaa huomioon vanhempien välisen konfliktin vakavuusaste. Mitä vakavam-
masta tilanteesta on kysymys, sitä vähemmän sopimuksessa tulisi olla liikkumavaraa.
(Jaffe ym. 2003,15.) Mikäli perheessä on ollut väkivaltaa, on tapaamissopimuksen hyvä
olla yksiselitteinen ja selkeä. Käytännössä sopimuksen olisi hyvä olla sitä yksityiskohtai-
sempi, mitä vakavamman vallan epätasapainosta ja väärinkäytöstä on kysymys. Lapsen
huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen tulisi mahdollistaa lapsen ja vanhem-
man välisen suhteen syntyminen erillisenä vanhempien välisestä konfliktista.

Tapaamisoikeutta koskeva sopimus voi olla joko määräaikainen tai toistaiseksi voi-
massa oleva. Väkivaltatilanteissa määräaikaisuutta puoltaa se, että vanhempien on tul-
tava laatimaan tapaamisesta uusi sopimus, jolloin lastenvalvojan luona voidaan samal-
la keskustella siitä, kuinka tapaamiset ovat sujuneet. Toisaalta määräaikaisen sopimuksen
haittapuolena on se, ettei lastenvalvoja voi velvoittaa vanhempaa laatimaan uutta sopi-
musta. Tällöin voidaan jäädä sopimuksettomaan tilaan jo pelkästään siitä syystä, ettei
väkivaltaa harjoittanut saavu uuteen neuvotteluun. Riskinä voi olla myös se, ettei uutta
sopimusta saada neuvotellen aikaiseksi. Tällaisten tilanteiden välttämiseksi voidaan sopi-
muksessa määrätä sen kuitenkin jatkuvan määräajan jälkeen toistaiseksi, jollei uutta sopi-
musta solmita. (Valkama ym. 2006, 17.) Toisaalta tilanteessa, jossa tapaamissopimusta ei
ole, ei ole myöskään tapaamisia, vaan niiden jatkuminen tai uudelleen aloittaminen edel-
lyttää tapaajavanhemman aktiivisuutta.

Jos tapaamisen ehdot eivät ole selkeät, voi tapaajavanhempi hankaloittaa lähivan-
hemman elämää, kuten väkivaltaisissa suhteissa usein tapahtuukin. Tarkat päivämäärät ja
kellonajat on syytä olla sopimuksessa selvästi kirjattuina. Tulokannavaraiset tapaamisso-
pimukset eivät sovi tällaisiin tilanteisiin.

Yksityiskohtaisen tapaamissopimuksen edut ja ehdot:

- Tapaamisten ajankohdista ei tarvitse enää keskustella.
- Noudattamalla sopimusta vältetään tarpeettomia yhteydenottoja ja ristiriitojen kär-
jistymistä.
- Antaa mahdollisuuden suunnitella omaa elämää (lapsen tapaamisajat vaikuttavat
molempien vanhempien elämään).
- Poistaa mahdollisuuden kontrolloida lähivanhempaa.
- Tapaamiset toteutetaan vain sopimuksen mukaisina ajankohtina, ei niitä tarvitse jär-
jestää sopimuksen ulkopuolisina ajankohtina.
- Mikäli tapaajavanhempi ei noudata sopimusta eikä esimerkiksi hae lasta sovittuna
ajankohtana, tapaaminen peruuntuu kyseisellä tapaamiskerralla.

Erityisesti pienen lapsen kohdalla tulee tapaamisten laajuutta harkittaessa kiinnittää huo-
miota lapsen ja vanhemman väliseen kiintymyssuhteeseen ja siihen, millainen vuorovai-
kutuksen lapsen ja vanhemman välillä on. Jos perheessä on väkivaltaa, saattaa lapsen turval-
lisuudentunne olla vaarantunut ja hänen kiintymyssuhteensa merkitys lähivanhempaan
tämän vuoksi korostuneempi kuin tilanteessa, jossa väkivaltaa ei ole ollut. Pieni lapsi saat-
taa kokea eron lähivanhemmastaan tällöin turvattomammaksi kuin tilanteessa, jossa lap-
sen suhteet molempiin vanhempiinsa ovat läheiset ja ilmapiiri on ollut väkivallaton.

Hyvin yksityiskohtaisestikin laadittu tapaamissopimus saattaa kuitenkin mahdollistaa kiusanteon. Lasta noutamaan tai palauttamaan tuleva vanhempi voi tahallisesti myöhästyä sovituksista ajankohdasta tai olla saapumatta lainkaan. Näin hän voi pitää lasta ja toista vanhempaa odottamassa itseään pitkiäkin aikoja. Lähihuoltaja ei voi myöskään pakkokeinoin vaatia tapaajavanhempaa tapaamaan lasta, vaikka tapaamissopimus olisi vahvistettu (KKO 1991:36). Tapaamisiin saapumatta jättäminen mahdollistaa lähi­vanhemman kiusaamisen siten, ettei lähivanhempi voi suunnitella omaa elämäänsä, aina­kaan ilman etukäteen suunniteltuja varajärjestelyjä (Kaitue 2007, 82).

Huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Huol­lon tarkoituksen on toteuduttava myös tapaamisoikeuden aikana. Jos tapaamiset eivät ole lapsen edun mukaisia, hän ei esimerkiksi saa asianmukaista huolenpitoa tai hänen tur­vallisuutensa on uhattuna, tapaamisia ei tarvitse sallia. Mikäli perheessä on ollut väki­valtaa, kannattaa tapaamisoikeudesta sovittaessa vahvistaa, miten lapsen noutaminen ja palauttaminen järjestetään. Peruuntuneiden tapaamisten varalle kannattaa sopia tavasta, jolla peruuntumisesta ilmoitetaan. Sopimuksessa voidaan lisäksi määrätä kellonaika, jo­hon mennessä lasta tapaavan vanhemman on noudettava lapsi, sekä ehto, että jos tapaa­javanhempi ei saavu sovittuun kellonaikaan mennessä, tapaaminen peruuntuu sen ker­ran osalta. Sopimuksissa voidaan sopia myös siitä, miten menetellään, jos lapsi sairastuu.

Tapaamisoikeuden poistaminen

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaista perhe-elämän suojaa voidaan rajoittaa lapsen edun niin vaatiessa. Tapaamisoikeuden poistaminen voi teoriassa tulla ky­symykseen, jos lasta tapaava vanhempi vaarantaa käyttäytymisellään lapsen tasapainoista tunne-elämän kehitystä ja hyvinvointia joko käytöksellään tai laiminlyömällä toistuvasti tapaamisia (HE 224/1982). Käytännössä tämä on äärimmäinen ratkaisu.

Helsingin hovioikeuspiirin laatu­hankkeen (2007) mukaan lapsen edun mukaista voi olla, että tapaamisoikeutta ei vahvisteta esimerkiksi seuraavanlaisissa tilanteissa:

- Vanhempien riita lapsesta on kroonistunut, tapaamisia on toistuvasti yritetty panna täytäntöön pakkokeinoin ja tilanne on muodostunut lapselle ahdistavaksi.
- Vanhemman vakavat ja pysyvät mielenterveys- tai päihdeongelmat heijastuvat tapaa­misiin.
- Tapaajavanhempi on syyllistynyt lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön eikä tapaa­mia katsota lapsen edun mukaisiksi.
- Tapaamiset on määrätty valvotuiksi eikä ole näköpiirissä, että tapaamiset voitaisiin jossain vaiheessa lopettaa.
- Tapaajavanhemmalla on pitkäaikainen vankeusrangaistus ja lapsi on sen ikäinen, et­tä ymmärtää tapaamisten tapahtuvan vankilassa.
- Lapsi vahvasti ja perustellusti kieltäytyy tapaamisista.
- Lapsi pelkää ja ahdistuu tapaamisissa (esimerkiksi perheessä ollut vakavaa väkival­taa).

Tapaamisten epääminen ei näissä tilanteissa ole kuitenkaan tarkoitettu lopulliseksi ratkaisuksi, vaan sillä pyritään tilanteen rauhoittamiseen, mikä edesauttaisi lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon rakentamista tulevaisuudessa.

Käytännössä kynnys tapaamisoikeuden poistamiseen on korkea. Tapauksessa KKO 2007:71 hovioikeus oli poistanut tapaamiset seitsemänvuotiaan lapsen ja tämän isän välillä, koska isä oli ollut väkivaltainen parisuhteessa ja uhannut lisäksi viedä lapsen mukanaan Turkkiin. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että tapaamiset olivat lapsen tasapainoisen kehityksen kannalta tärkeitä ja määräsi tapaamiset valvottuina kaksi kertaa kuukaudessa. Korkein oikeus piti tapaamisoikeuden toteutumista ensisijaisena lapsen ja biologisen vanhemman välillä.

Valvotut ja tuetet tapaamiset ja valvotut vaihdot

Vaihtoehtona tapaamisoikeuden poistamiselle ovat valvotut tai tuetet tapaamiset sekä valvotut vaihdot. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa ei ole erillistä säännöstä, jonka perusteella tapaamiset voitaisiin toteuttaa valvottuina tai tuettuina. Lain mukaan tapaamisoikeudesta päättäessään tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset tapaamisen ehdoista, mikä säännös mahdollistaa valvottujen ja tuettujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen määräämisen. Tällaisten tapaamisten ja vaihtojen sisällöstä ei ole tällä hetkellä säännöksiä laissa, ei myöskään siitä, minkä tahon tulisi huolehtia niiden järjestämisestä tai millä edellytyksillä niitä voidaan määrätä (STM 2006, 14, 21–22).

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 2005 työryhmän selvittämään valvottujen tapaamisten järjestämisen edellyttämät lainsäädännön kehittämistarpeet. Työryhmän ehdotus ei ole toistaiseksi johtanut jatkotoimenpiteisiin. Sosiaalihuoltolain kokonaisuudesta valmistellut työryhmä on loppuraportissaan (STM 2012:12) ehdottanut lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain tarkistamista lapsen ja vanhemman välisen tuettujen ja valvottujen tapaamisten järjestämisen osalta. Puuttuvan lainsäädännön vuoksi kuntien käytännöt valvottujen tapaamisten toteuttamisessa vaihtelevat tällä hetkellä suuresti.

Ensi- ja turvakotien liiton vuonna 2003 tekemän tutkimuksen mukaan huoli lähi-vanhempaan kohdistuneesta väkivallasta oli syynä 14 prosentissa valvottuihin tapaamisiin johtaneista sopimuksista/päätöksistä. Suurimpana syynä valvotuille tapaamisille oli päihdeongelmat, joita oli 27 prosenttia. Muita syitä oli mielenterveysongelmien ohella lapsen kaappausuhka ja lapseen kohdistettu väkivalta tai seksuaalisen hyväksikäytön epäily. (Kalavainen 2004, 17.) Tarve valvottujen tapaamisten järjestämiseen on viime aikoina lisääntynyt (Gottberg 2007, 5). Naisiin parisuhteen aikana kohdistuneen väkivallan vaikutuksista lapsiin sekä väkivallan tai sen uhan jatkumisesta eron jälkeen on viime vuosina raportoitu yhä enenevästi ja tapaamisten valvontatarvetta on perusteltu parisuhdeväkivaltaa koskevilla uusilla tutkimustiedoilla (Auvinen ja Kaivosoja 2003).

Tapaamiset voidaan järjestää valvottuina, jos toisen vanhemman tapaamiseen sisältyy lapselle turvallisuusriskejä tai perusteltua huolta väkivallasta tai muusta seikasta, joka aiheuttaa lapselle turvattomuuden tunnetta. Tapaamiset voidaan myös järjestää valvot-

tuina, jos lapsi kokee tapaamiset ahdistaviksi tai pelottaviksi, mutta tapaamiset katsotaan tästä huolimatta lapsen edun mukaisiksi. Valvotuilla tapaamisilla voidaan myös rauhoittaa tilanne perheen kriisitilanteessa sekä tukea vanhemmuutta. Mikäli toinen vanhempi on kumppaneiden yhdessä asumisen aikana käyttäytynyt väkivaltaisesti lapsia kohtaan tai vanhemman kielenkäyttö on ollut uhkaavaa ja kovaäänistä tai alistavaa, voi tapaamiset olla hyvä järjestää valvottuina. Myös lapsikaappauksen uhka on peruste valvottujen tapaamisten järjestämiselle.

Jos lapsi on ollut silminnäkijänä väkivaltilanteessa, vaikkei väkivalta suoranaisesti olisi kohdistunut häneen, voi lapsen turvallisuudentunteen kehittymisen kannalta olla hyvä, että tapaamiset sovitaan valvottuina (Auvinen ja Kaivosoja 2003, 27). Toiseen vanhempaan kohdistunut väkivalta voi vaikuttaa suoranaisesti myös lapseen ja aiheuttaa turvattomuuden tunnetta ja pelkotiloja väkivaltaa käyttänyttä vanhempaa kohtaan (Aaltonen 2004, 69). Jos tapaava vanhempi on määrätty lähestymiskieltoon lasta kohtaan, menee lähestymiskielto tapaamisen edelle (HE 144/2003, 21). Kieltoon määrättyllä ei ole tällöin oikeutta tavata lasta edes valvottujen tapaamisten muodossa. Viime aikoina oikeuskäytännössä on tosin esiintynyt päätöksiä, joissa sekä lapsen että vanhemman suojaus on määrätty lähestymiskielto, mutta tapaamiset on silti määrätty valvottuina. Tämän on ilmeisesti ajateltu perustuvan siihen, että asiallinen yhteydenpito tulee lähestymiskiellosta annetun lain mukaan sallia lasta koskevissa asioissa. Tilanne on kuitenkin ristiriitainen, koska lähestymiskielto on nimenomaan määrätty suojaamaan lasta.

Valvottu tapaaminen

Valvottu tapaaminen voidaan järjestää, kun halutaan turvata tapaamisten sujuminen ja lapsen edun toteutuminen tapaamisten yhteydessä, ja tapaamisissa arvellaan olevan sellaisia riskitekijöitä, jotka voisivat olla lapsen edun vastaisia.

Valvotussa tapaamisessa ulkopuolinen henkilö (valvoja) seuraa tapaamista jatkuvasti ja varmistaa sen sujumisen lapsen kannalta turvallisesti ja asianmukaisesti.

Espoon tapaamispaikan ohjeistuksen mukaan tapaamisen aikana

- Valvoja varmistaa, ettei lasta viedä pois tapaamisesta.
- Valvoja on koko tapaamisen ajan samassa tilassa lapsen ja tapaajan kanssa tai muuten jatkuvassa näkö- ja kuuloyhteydessä tapaajiin.
- Valvojan tulee kuulla puhe kaiken aikaa, ja käytettävä kieli tulee olla valvojan ymmärtämää tai muutoin tarvitaan valvojan lisäksi tulkki.
- Myös tulkin tulee olla näkö- ja kuuloyhteydessä tapaajaan.
- Myös wc-tilat edellyttävät valvontaa.
- Tilanteen niin vaatiessa valvoja puuttuu vanhemman epäasialliseen käytökseen tai epäasialliseen puheeseen sekä edistää aktiivisesti toiminnallaan tapaamisen toteuttamista lapsen edun mukaisesti.
- Tarvittaessa valvoja voi myös keskeyttää tapaamisen tai päättää, ettei sitä aloiteta.

Valvotut tapaamiset ovat kestoltaan lyhyitä, esimerkiksi Espoossa enintään kolmen tunnin pituisia. Jo kahden tunnin pituinen tapaaminen on vaativa sekä lapselle että vanhemmalle, koska se toteutetaan olosuhteissa, jossa yhdessäolo on hyvin intensiivistä.

Valvottuja tapaamisia koskevissa sopimuksissa valvonnan tarve tulisi perustella selkeästi. Näin tapaamispaikka tietää, mitä valvonnan yhteydessä tulee tarkkailla ja minkälaista tukea lapsi tarvitsee, ja osaa varautua mahdollisiin ongelmiin. Tämä on tärkeää myös tapaajavanhemman oikeusturvan kannalta. On tärkeää, että sopimukset ovat läpinäkyviä, ja että myös tapaajavanhempi on ymmärtänyt, miksi tapaaminen on valvottu.

Läpinäkyvyyttä lisää myös se, että tapaamispaikan vastaava ohjaaja on läsnä lastenvalvojan ja vanhempien välisessä neuvottelussa. Esimerkiksi Espoossa toimintatapana on, että tapaamispaikan ohjaaja voi vanhempien suostumuksella tarvittaessa osallistua neuvotteluun. Molemmat vanhemmat saavat tiedon tapaamispaikan toiminnasta suoraan, ja ohjaajan läsnäolo saattaa madaltaa kynnystä tapaamisten sopimisesta myös valvottuina. Tällöin myös ohjaaja tietää, miksi tapaamiset järjestetään valvottuina. Hän voi myös myöhemmin tulla mukaan jatkoneuvotteluihin ja kertoa oman näkemyksensä tapaamisten sujumisesta ja siitä, olisiko niitä hyvä jatkaa edelleen esimerkiksi valvottuina tai tuettuina.

Espoossa on havaittu toimivaksi malliksi menettely, jossa tapaamisissa pyritään siirtymään asteittain valvotuista tapaamisista tuettuuihin tapaamisiin ja tuetuista tapaamisista valvottuihin vaihtoihin, mikäli tämä on perheen tilanne huomioon ottaen mahdollista. Tapaamispaikan vastaavalla ohjaajalla on näissä tilanteissa aktiivinen rooli. Sopimusten muuttaminen joustavasti edellyttää lisäksi hyvää ja toimivaa yhteistyötä lastenvalvojan ja tapaamispaikan välillä sekä vanhempien suostumusta ja kykyä yhteiseen työskentelyyn.

Espoossa on tehty myös sopimuksia, joissa sovitaan jo alun perin siirtymisestä porrastetusti tapaamismuodosta toiseen ilman, että asiassa käydään uusia neuvotteluja. Mikäli tapaamisten eteneminen ei suju odotetusti, tapaamispaikan ohjaaja voi kuitenkin keskustella vanhempien luvalla lastenvalvojan kanssa, ja tilanne voidaan arvioida uudelleen.

Tuettu tapaaminen

Tapaamiset voidaan järjestää myös tuettuina, jolloin valvonta ei ole yhtä tiivistä kuin valvotuissa tapaamisissa. Ulkopuolinen henkilö (valvoja) on tarvittaessa saatavilla, mutta hän ei välttämättä ole koko ajan samassa tilassa lapsen ja tapaajan kanssa näkö- ja kuuloetäisyydellä. Valvoja huolehtii tapaamisen alkamisesta ja loppumisesta. Valvoja seuraa tapaamistilannetta. Valvoja voi puuttua keskusteluihin kuultuaan jotakin sellaista, johon hän katsoo olevan syytä puuttua. Puheita ei kuitenkaan lähtökohtaisesti valvota samalla tavalla kuin valvotussa tapaamisessa.

Valvonnan määrää voidaan lisätä, mikäli tapaamisten jälkeen lapsi toivoo tai muutoin osoittaa kaipaavansa lisätukea tapaamisten kulussa. Valvonnan määrää voidaan lisätä myös, mikäli valvoja arvioi sen olevan lapsen edun mukaista. Valvojan tarjoama tuki vaihtelee perhe- ja tapaamiskertakohtaisesti. (Espoon tapaamispaikan ohjeistus.)

Espoon tapaamispaikan vastaavan ohjaajan kanssa käydyistä keskusteluista ilmenee, että monesti tuetut tapaamiset ovat riittävä tuki eikä tilanteessa tarvita tiukempaa valvontaa ja puuttumista. Koska valvoja ei ole koko ajan aivan lapsen ja tapaajavanhempaan nä-

kö- ja kuuloetäisyydellä, tuettu tapaaminen mahdollistaa luontevan suhteen muodostumisen lapsen ja tapaajavanhemman välille sekä vähentää valvonnan aiheuttamaa painetta.

Valvottu vaihto

Valvotussa vaihdossa se vanhempi, jonka luona lapsi on, tuo lapsen tapaamispaikkaan. Lapsi odottaa valvojan läsnä ollessa toista vanhempaansa. Valvottu vaihto voidaan toteuttaa, mikäli lapsen on turvallista tavata toista vanhempaansa ilman valvontaa, mutta vanhempien ei ole hyvä kohdata toisiaan esimerkiksi, jos toista vanhempaa vastaan on lähestymiskielto tai vanhempi ei uskalla kohdata toista vanhempaa tai jos vanhempien väliset keskinäiset ristiriidat eivät mahdollista kohtaamista vanhempien välillä. Valvotun vaihdon tarkoituksena on, että lapsi voi turvallisesti siirtyä toisen vanhemman luokse joutumatta vanhempien ristiriitojen keskelle. (Kalavainen 2004, 21–22.) Jos esimerkiksi lapsen hakutilanteisiin liittyy väkivallan uhkaa tai riitaa, voidaan haut toteuttaa valvotusti (Tas-kinen 2006, 39).

Valvotussa vaihdossa ulkopuolinen henkilö (valvoja) on läsnä, kun lapsi siirtyy toiselta vanhemmalta toiselle. Ulkopuolisen henkilön läsnäololla turvataan se, että tilanne on rauhallinen eikä lapsi joudu vanhempien ristiriitojen keskelle. Valvoja leikkii ja puuhailee lapsen kanssa vaihtovälin.

Lastenvalvoja voi vahvistaa tapaamissopimuksen valvotuista tai tuetuista tapaamisista kokeiluluonteisesti lyhyeksikin väliajaksi. Näin voidaan estää sopimuksettoman tilan syntyminen ja rauhoittaa kriisiytynyt tilanne. Usein lapsen etu edellyttää, että lastenvalvoja ottaa itse aktiivisesti puheeksi valvotun tapaamisen järjestämisen. Puheeksi ottaminen edellyttää, että lastenvalvoja on saanut tiedon siitä, että perheessä on ollut väkivaltaa. Tällöin lastenvalvoja voi puhua valvotuista tapaamisista yleisesti ja kertoa esimerkiksi, että ”on tapana, että kriisiytyneissä tilanteissa sovitaan usein määrääjäksi valvotut tapaamiset”.

Ongelmallisia ovat tilanteet, joissa tapaamiset on sovittu järjestettäväksi valvottuina, mutta tapaamispaikassa ilmenee, että tapaamiset eivät olekaan lapsen edun mukaisia, koska lähivanhemman turvallisuutta ei voida taata tapaamispaikalla. Tällöin työntekijän vastuulle jää pohtia, tuleeko tapaamisia jatkaa senkin uhalla, että lähivanhempi tai lapsi vahingoittuu tapaamisten yhteydessä, vai olisiko tapaamiset hyvä keskeyttää ja ohjata vanhemmat hakemaan tapaamissopimuksen muuttamista. Ensisijaisena turvaamiskeinona näissä tilanteissa on riittävän varoajan käyttäminen, jotta vanhemmat eivät joutuisi kohtaamaan toisiaan.

Lapsen asuinpaikkakunnan tapaamispaikan käytännöt on hyvä selvittää ennen asiasta sopimista. Joskus tapaamispaikkojen edellytetään järjestävän sellaisia tapaamisia, joita on käytännössä mahdoton toteuttaa; tapaamisia vaaditaan esimerkiksi järjestettäväksi liian usein tai liian pitkiksi ajoiksi tai viikonpäivänä, jolloin tapaamispaikka ei järjestä tapaamisia.

11 Viranomaiskeinoja perheen tilanteen rauhoittamiseksi – lastenvalvojan ohjaus- ja neuvontavelvollisuus

Lastenvalvojan puoleen kääntyneet vanhemmat ovat myös sosiaalihuollon asiakkaita, joten heillä on sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n mukaisesti oikeus saada selvitys oikeuksistaan ja velvolluuksistaan sekä erilaisista vaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista samoin kuin muista seikoista, joilla on merkitystä heidän asiassaan. Lastenvalvojan ensisijaisena tehtävänä on auttaa vanhempia sopimaan lapsen huoltoon, asumiseen, tapaamisoikeuteen ja elatukseen liittyvistä asioista. Tämän lisäksi lastenvalvojan on kyettävä antamaan vanhemmille muuta ohjausta ja neuvontaa, joka olennaisesti liittyy lastenvalvojan luona käsiteltäviin tilanteisiin, varsinkin, jos on kyse lapsen turvallisuuden takaamiseksi tarvittavista järjestelyistä. Tilanteen rauhoittamiseksi käytettävissä olevia keinoja voivat olla esimerkiksi lähestymiskielto, yhteiselämän lopettaminen ja häätö. Myös lapsikaappaustilanteiden syntymistä voidaan ehkäistä. Vakavan uhan tilanteissa on hyvä kertoa myös poliisin käytettävissä olevista keinoista

Lähestymiskielto

Lähestymiskielto voi toimia ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä fyysiselle väkivallalle tai häirinnälle. Lähestymiskiellosta annetun lain 2 §:n mukaan tuomioistuimien voi määrätä lähestymiskiellon, jos on perusteltu aihe olettaa, että henkilö, jota vastaan kieltoa pyydetään, tulisi tekemään itsensä uhatuksi tuntevan henkilön henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen tai muulla tavoin vakavasti häiritsemään tätä. Lähestymiskielto voidaan määrätä myös perheen sisäisenä tilanteissa, joissa kumppanit asuvat samassa osoitteessa.

Perusmuotoiseen lähestymiskieltoon määrätty henkilö ei saa tavata suojattavaa henkilöä eikä muutoin ottaa häneen yhteyttä tai yrittää yhteydenottoa. Kiellettyä on myös suojattavan henkilön seuraaminen ja tarkkaileminen. Kielto käsittää kaikenlaiset yhteydenotot kuten puhelinoimit, tekstiviestit ja sähköpostiviestit. Lähestymiskielto voidaan määrätä enintään yhdeksi vuodeksi. Kielto voidaan uudistaa, jolloin se voidaan määrätä enintään kahdeksi vuodeksi.

Jos on syytä olettaa, että perusmuotoinen lähestymiskielto ei ole riittävä häirinnän torjumiseksi, voidaan lähestymiskielto määrätä laajennettuna koskemaan myös oleskelua suojattavan henkilön vakituisen asunnon tai loma-asunnon, työpaikan tai erikseen määritellyn muun niihin rinnastettavan oleskelupaikan läheisyydessä (*laajennettu lähestymiskielto*).

Laajennettu lähestymiskielto voidaan määrätä esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö toistuvasti ja ilman hyväksyttävää syytä ilmaantuu suojattavan henkilön asuin- tai työpaikalle.

Sekä perusmuotoisessa että laajennetussa lähestymiskiellossa ilmeisen tarpeelliset ja asiallisesti perustellut yhteydenotot ovat kiellosta huolimatta sallittuja. Esimerkiksi yhteisen lapsen sairastuminen voi olla tällainen poikkeus.

Lähestymiskielto voidaan määrätä myös *perheen sisäisenä* tilanteissa, joissa kumppanit asuvat samassa osoitteessa. Perheen sisäinen lähestymiskielto voidaan määrätä enintään kolmeksi kuukaudeksi. Kielto voidaan tarvittaessa uudistaa enintään kolmeksi kuukaudeksi. Kiellon rikkominen on rangaistavaa, ja siitä voi seurata sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi kuten tavallisenkin lähestymiskiellon rikkomisesta.

Perheen sisäinen lähestymiskielto voidaan määrätä heti voimaantulevana väliaikaisena lähestymiskieltona poliisin päätöksellä.

Myös poliisi, sosiaaliviranomainen tai syyttäjä voi hakea käräjäoikeudesta perheen sisäistä lähestymiskieltoa. Kyseessä on tällöin tilanne, jossa suojaa tarvitseva ei itse uskalla tai kykene toimimaan hakijana terveyden- tai elämäntilanteensa vuoksi.

Perheen sisäisellä lähestymiskiellolla pyritään rauhoittamaan akuutti tilanne ja turvaamaan väkivallan uhan alla elävien vanhempien ja lasten turvallisuus. Sillä ei ole oikeudellisia vaikutuksia kiellolla suojattavan ja kieltoon määrätyn henkilön yhteisten lasten huoltoon, tapaamisoikeuteen eikä elatusvelvollisuuteen.

Lähestymiskielto on tarkoitettu sellaisia tilanteita varten, joissa henkilö perustellusti kokee itsensä toisen uhkaamaksi ilman, että olisi välittömästi joutunut rikoksen uhriksi. Uhatuksi itsensä tunteva henkilö on voinut aikaisemmassa yhteydessä joutua uhkaajan tekemän rikoksen uhriksi, mutta tämä ei ole edellytys lähestymiskiellon hakemiselle. Tyypillisiä tapauksia ovat esimerkiksi tilanteet, joissa entinen kumppani tai seurustelukumppani häiritsee toista erilaisin yhteydenotoin. Häirintä voi ilmetä määrällisesti suurena sähköpostien ja tekstiviestien lähettämisenä tai jatkuvina puhelinsoitoina. Häirintää on myös toisen seuraaminen ja tarkkailu ja esimerkiksi autolla ajelu kodin läheisyydessä tai pihalla väijyminen. Myös lasten tapaamisoikeuden yhteyteen liittyvä riidan haastaminen ja tunkeutuminen toisen vanhemman kotiin voi olla häirintää. Väkivalta ja uhkailu on perusteltu syy hakea lähestymiskieltoa. (HE 41/1998.)

Yksittäisiä tekoja tai häirintää ei yleensä voida pitää riittävänä edellytyksenä kiellon määräämiselle, mutta asiassa ilmenneitä olosuhteita kokonaisuutena tarkasteltaessa yksittäinen teko voi kuitenkin joskus olla luonteeltaan sellainen, että kiellon määrääminen voi olla perusteltua. Perheväkivaltatilanteessa teot voivat ajoittua pitkälle aikavälille ja käsittää sekä pahoinpitelyjä että uhkauksia ja häirintää. Vaaran ilmenemisen lisäksi merkitystä on henkilön omalla uhkakokemuksella. Uhan tulisi kuitenkin olla asiaa objektiivisesti arvioivan sivullisen havaittavissa (HE 41/1998, 9–10.)

Mikäli lähestymiskieltoon määrätty rikkoo lähestymiskieltoa, kiellolla suojatun tulee tehdä asiasta ilmoitus poliisille. Lähestymiskiellon rikkomista

käsitellään uudessa erillisessä oikeudenkäynnissä. Kiellon rikkominen on virallisen syytteen alainen rikos, jonka syyttäjä vie oikeuteen. Lähestymiskiellon rikkominen on rangaistavaa. Rangaistus on sakkoa tai enintään yksi vuosi vankeutta. Kaikki lähestymiskiellot merkitään erityiseen poliisin henkilörekisteriin.

Poliisi valvoo kieltoja ja voi myös käyttää pakkokeinoja kieltoa rikottaessa. Jos esimerkiksi lähestymiskieltoon määrätty henkilö jatkaa suojattavan häirintää, voi paikalle hälytetty poliisi viedä kiellon rikkoneen säilöön ja kuulusteluun jatkotoimenpiteitä varten.

Yhteishuolto voi jatkaa lähestymiskiellosta huolimatta. Lähestymiskielto ei koske yhteydenottoja, joihin on asiallinen peruste ja jotka liittyvät lapseen.

Lähestymiskiellon suhde tapaamisoikeuteen

Jos rikoksen uhka kohdistuu lapseen, lähestymiskiellolla voidaan suojata myös lasta. Tällöin lähestymiskielto menee tapaamisoikeuden edelle, eikä kieltoon määrättyllä henkilöllä ole kiellon voimassaoloaikana oikeutta tavata lasta. Jos estettä lapsen ja vanhemman tapaamiselle ei ole, tulee ensisijaisesti pyrkiä sopimaan siitä, miten lapsi ja lähestymiskieltoon määrätty vanhempi tapaavat toisiaan kiellon voimassaoloaikana. Pelkästään vanhemman suojaksi haetulla lähestymiskiellolla ei ole vaikutusta lapsen tapaamisoikeuteen. Perheen kriisitilanteessa on kuitenkin lapsen edun mukaista, että tapaamisista sovitaan viranomaisen välityksellä. (HE 144/2003, 18.)

Kieltoon määrättyllä henkilöllä on oikeus tavata lasta, jos tapaaminen tapahtuu muualla kuin yhteisessä asunnossa tai muussa lähestymiskiellon piiriin kuuluvassa paikassa. Yhteydenotot voivat kuitenkin rikkoa lähestymiskieltoa silloin, jos ne ovat toistuvia ja niiden tarkoituksena on ennemminkin kiellolla suojattavan henkilön häirintä tai uhkailu kuin todellinen tarkoitus sopia lasten tapaamisesta. (HE 144/2003, 26.) Jos vanhemman yhteydenotot ovat tosiasiallisesti tapa tarkkailla toista vanhempaa, voidaan lähestymiskielto määrätä myös lapsen suojaksi. Lapsen kautta tapahtuva häirintä vahingoittaa lasta.

Lähestymiskieltoon tuomitun vanhemman oikeudesta tavata lastaan on epätietoisuutta valvottuja tapaamisia järjestävissä paikoissa. Tuomioistuimen päätöksestä ilmenee suojataanko lähestymiskiellolla myös lasta. Mikäli näin on, lähtökohta on, ettei tapaamisia tule sallia, ellei tuomioistuimen päätöksessä mainita poikkeusta asiaan. Jos taas lähestymiskiellolla suojataan vain toista vanhempaa, tulee tapaamiset sallia. Ongelmia voi lisäksi tuottaa tilanne, jossa lähestymiskiellon määräämisen perusteena on ollut toiseen vanhempaan kohdistunut pahoinpitely, jossa lapsi on ollut silminnäkijänä ja jossa lähestymiskiellolla suojataan vain suoranaisesti pahoinpitelyn kohteeksi joutunutta vanhempaa. Tällaisessa tilanteessa lasta ei välttämättä mielletä väkivallan kokijaksi, vaikka väkivallalle altistuminen on saattanut vahingoittaa lasta jopa enemmän, ja tapaamiset sallitaan, vaikka lapsi saattaisi tuntea pelkoa tekijää kohtaan eikä haluaisi tavata häntä. (Kai-tue 2007, 65.)

Erotilanteessa mahdolliset akuutit ja väliaikaiset asumisjärjestelyt

Yhteiselämän lopettamisesta säädetään avioliittolain 24 §:ssä, joka koskee ainoastaan avioliittoja. Vaatimuksen yhteiselämän lopettamiseksi voi tehdä kumpi tahansa aviopuolisoista. Säännöstä sovelletaan esimerkiksi tilanteissa, joissa toisen puolison väkivaltaisuus tai runsas alkoholin käyttö tai muu vastaava syy vaarantaa muiden perheenjäsenten turvallisuuden.

Tuomioistuimien voi puolisoitten yhteisestä tai toisen puolison hakemuksesta päättää, että se puolisoista, joka on enemmän asunnon tarpeessa, saa jäädä asumaan yhteiseen kotiin, ja velvoittaa toisen puolison muuttamaan yhteisestä kodista. Päätös yhteiselämän lopettamisesta voidaan antaa riippumatta siitä, kumman puolison omistuksessa yhteisenä kotina käytettävä asunto on, tai kumpi puolisoista on sen vuokrannut. Lisäksi tuomioistuimien voi oikeuttaa toisen puolison käyttämään toisen omistamaa irtainta omaisuutta. Tuomioistuimen antama päätös voidaan panna heti täytäntöön ja se on voimassa toistaiseksi. Päätös raukeaa, kun puolisoitten välillä on toimitettu ositus ja viimeistään kahden vuoden kuluttua siitä kun päätös on annettu, vaikka omaisuuden ositusta tai erottelua ei olisikaan toimitettu. Se puoliso, joka jää asumaan yhteiseen kotiin, maksaa yleensä toiselle asumisesta kohtuullista korvausta. Korvauksen suuruudesta voi riitatilanteessa päättää pesänjakaja tai tuomioistuimien.

Jos kyseessä on vuokra-asunto, merkitystä on sillä, onko kyseessä avo- vai avioliitto. Tuomioistuimien voi määrätä sen aviopuolison, joka on enemmän asunnon tarpeessa, jatkamaan vuokrasuhdetta riippumatta siitä, oliko asunto vuokrattu yhteisiin vai vain toisen nimiin. Jos kyseessä on avioliitossa asuva pariskunta, tuomioistuimien voi yhteisen asumisen päätyttyä määrätä huoneistoa enemmän tarvitsevan jatkamaan vuokrasuhdetta. Huoneiston tulee kuitenkin olla vuokrattu yhteiseksi asunnoksi. (HE 144/2003 yleisperustelut.)

Mikäli puolisoit siis ovat avioliitossa keskenään, tulee sovellettavaksi AL 24 § tai asuinhuoneiston vuokrauksesta annetun lain 48 §:n 1 kohta. Mikäli yhdessä asuvat henkilöt eivät ole avioliitossa, tulee sovellettavaksi asuinhuoneiston vuokrauksesta annetun lain 48 §:n 2 kohta.

Lapsikaappaus ja omavaltainen huostaanotto

Joskus lähisuhdeväkivaltatilanteessa vanhempi saattaa pohtia palaamista omaan kotimaahansa paetakseen väkivaltaista kumppaniaan tai muuttamista takaisin Suomeen samasta syystä. Ulkomaille muuttaminen tai sillä uhkaaminen voi olla myös kiusaamisen väline. Mikäli vanhemmilla on yhteishuolto ja toinen vanhempi muuttaa lapsen kanssa valtion rajojen yli, hän saattaa syyllistyä lapsikaappaukseen, vaikka muuttamisen syy olisikin turvata lasta väkivaltaa harjoittavalta vanhemmalta.

Huoltajuus määräytyy eri valtioissa eri tavoin. Tämän vuoksi on syytä varmistua kunkin valtion huoltajuutta koskevasta lainsäädännöstä.

Yhteishuoltajavanhemman muuttamista lapsen kanssa valtiosta toiseen säätelee Haagin lapsikaappaus sopimus, jonka tarkoituksena on torjua kansainväliset lapsikaappaukset. Sopimuksen keskeisenä tavoitteena on luvattomasti asuinpaikkavaltiostaan poisvedyn tai tapaamiselta palauttamatta jätetyn lapsen palauttaminen lähtömaahan. Asuinpaikkavaltiolla (habitual residence) tarkoitetaan valtiota, jossa lapsi tosiasiallisesti asuu ja jossa on hänen keskeisin elämänympäristönsä.

Lapsen palauttamisesta annettu päätös ei kuitenkaan sisällä ratkaisua lapsen huollosta, eli päätöksessä ei oteta kantaa siihen, kumpi vanhemmista on soveltuvampi huoltajaksi. Lapsen palauttamisen jälkeen huolto-oikeudenkäynti käydään lapsen asuinpaikkavaltiossa. Asuinpaikkavaltion tuomioistuimella katsotaan olevan parhaimmat edellytykset selvittää lapsen etu.

Suomi on ollut mukana Haagin lapsikaappaus sopimuksessa vuodesta 1994 lähtien. Yleissopimukseen on liittynyt jo yli 80 valtiota. Myös Venäjä on liittynyt lapsikaappaus sopimukseen vuoden 2013 alusta.

Jos lapsi on kaapattu Suomesta ei-sopimusvaltioon, eivätkä vanhemmat pääse asiassa sovintoon, ainoaksi keinoksi lapsen palauttamiseksi saattaa jäädä oikeudenkäynnin aloittaminen maassa, johon lapsi on kaapattu. Ensisijaisesti pyritään siihen, että suomalainen päätös tunnustettaisiin ja täytäntöönpantaisiin vieraassa valtiossa. Kun Suomessa annettu päätös tunnustetaan päteväksi, voidaan palauttamistoimiin ryhtyä tuossa valtiossa. Jos tämä ei ole mahdollista, käynnistetään erillinen oikeusprosessi, jossa päätetään lapsen huollosta kyseisen valtion lainsäädännön mukaisesti. Tuomioistuin vieraassa valtiossa käsittelee tapaukset oman lainsäädäntönsä ja määräystensä mukaisesti. Joissakin maissa lait perustuvat suoraan uskonnollisiin sääntöihin.

Toimivalta lapsikaappaustilanteissa

- Jos lapsi on viety Haagin sopimukseen kuuluvaan maahan, hoitaa asiaa oikeusministeriön kansainvälinen yksikkö.
- Jos lapsi on viety maahan, joka ei ole mukana Haagin sopimuksessa, tai jos lapsen olinpaikka on tuntematon, hoitaa asiaa ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston konsuliasiain yksikkö.
- Lapsen huollosta annetun lain 35 §:n nojalla valtion ja kunnan sosiaalihuollon viranomaisten sekä poliisiviranomaisten tulee antaa oikeusministeriölle pyynnöstä virkapuuta lapsen olinpaikan ja lapsen olosuhteiden selvittämiseksi, lapsen palauttamisen turvaamiseksi sekä lapsen luvattoman poisviemisen ehkäisemiseksi.

Lapsikaappaus tapahtuu usein yllättäen, mutta sitä saattavat edeltää tietyt tunnusmerkit, kuten tulossa tai vireillä oleva avioero ja siihen liittyvä erimielisyys lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta. Toisella vanhemmalla voi myös olla muuttoaikeita kotimaahansa, ja joskus hän saattaa jopa uhata kaappaamisella. (Oikeusministeriön esitteitä; <http://www.om.fi/3891.htm>). Yhteydenpito kotimaahan on saattanut lisääntyä merkittävästi. Jos lapsikaappauksen uhka on olemassa, on syytä harkita valvottuja tapaamisia.

Yhteishuoltaja, joka vie kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen ilman toisen huoltajan lupaa mukanaan toiseen maahan, saattaa syyllistyä rikoslain 25 luvun 5 a §:n mukaiseen lapsikaappaukseen. Lapsikaappauksesta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Lapsikaappaustilanteissa tulee ensisijaisesti pyrkiä tilanteen sovinnolliseen ratkaisuun siten, että lapsi palautetaan vapaaehtoisesti ja että ratkaisuilla edistetään lapsen mahdollisuuksia pitää yhteyttä etävanhempaansa. Tämän vuoksi rikoslain 9 a §:n mukaan syyte voidaan jättää ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksentehtyjä on vapaaehtoisesti palauttanut lapsen, lapsen etu sitä vaatii tai oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on teko johtaneet syyt huomioon ottaen pidettävä kohtuuttomina.

Lapsen palauttaminen ei automaattisesti merkitse, että kyseessä olisi myös lapsikaappausrikos. Lapsikaappaus ei myöskään aina ole rikos ulkomailla, vaikka se Suomessa katsottaisiinkin rikokseksi.

Jos toinen vanhemmista lähtee yhteisestä kodista muualle (ei kuitenkaan ulkomaille) lapsi mukanaan ilman, että huollosta ja tapaamisoikeudesta olisi vielä sovittu tai päätetty, toisen vanhemman ainoa keino saada lapsi palautetuksi on hakea tuomioistuimelta lapsen asumista koskevaa määräystä ja lisäksi väliaikaismääräystä. Väliaikaismääräys on täytäntöönpanoperuste, jolla ulosottomies voi noutaa lapsen takaisin. Tällaisessa tilanteessa menettely merkitsee vain tilanteen palauttamista ennalleen, kunnes lapsen asuminen on asianmukaisten olosuhdeselvitysten, kuulemisten ja tavanomaisen oikeuskäsittelyn jälkeen laillisesti ratkaistu. Viime kädessä kysymys on lapsen turvaamisesta omankädenoikeudelta ja kasvuympäristön äkilliseltä ja haitalliselta muutokselta ja verrattavissa Haagin sopimuksen nojalla tapahtuvaan palauttamiseen ulkomailta kotimaahan.

Rikoslain 25 luvun 5 §:n mukaan lapsen vanhempi, kasvatusvanhempi tai huoltaja taikka lapselle läheinen henkilö voi syyllistyä lapsen omavaltaiseen huostaanottoon, jos hän ottaa kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen omavaltaisesti huostaansa tai muun edellä mainitun henkilön huostaan siltä, jonka huostassa lapsi on ja teko tapahtuu maan rajojen sisäpuolella. Omavaltaisesta huostaanotosta voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Turvallisuussyistä tapahtuva lähtö yhteisestä kodista perheen suojaamiseksi esimerkiksi turvakotiin ei ole omavaltaista huostaanottoa.

Lapsikaappausepäily ja turvatoimet

Jos yhteishuoltajavanhempi epäilee, että toinen vanhempi aikoo luvatta viedä lapsen maasta, hän voi pyytää poliisilta, ulosottomieheltä tai tuomioistuimelta väliaikaisiin turvaamistoimiin ryhtymistä. Turvaamistoimet perustuvat erilaisissa tilanteissa eri säännöksiin ja ne voivat olla eri tyyppisiä.

Jos lapsi on yksin toisen vanhemman huollossa tai yhteisessä huollossa ja toinen vanhempi epäilee vahvoin perustein, että lapsi aiotaan viedä maasta, ulosottomies tai poliisi voi ottaa lapsen välittömästi haltuunsa. Lasta ei voida palauttaa suoraan huoltajalleen, vaan sosiaalihuollon viranomaisen on sijoitettava lapsi sopivaan hoitoon ja asian käsittely jatkuu tuomioistuimessa (ns. ”lentokenttäpykälä” HTL 48 a §). Asiallisesti samansisältöinen säännös on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen toimeenpanosta

annetun lain (Tpl) 25 §:ssä, mutta sitä voidaan soveltaa vain, jos huolto perustuu vahvistettuun sopimukseen tai päätökseen.

Jos asia on jo täytäntöönpanoriitana vireillä (esimerkiksi vanhempi on saanut väliaikais määräyksen lapsen asumisesta ja hakenut sen täytäntöönpanoa), tuomioistuin voi vastapuolta kuulematta määrätä väliaikaisen turvaamistoimen, jos on aihetta otaksua, että lapsi täytäntöönpanon estämiseksi viedään maasta tai muutetaan paikasta toiseen tai jos asia muutoin on kiireellinen. Tuomioistuin voi tällöin määrätä, että sosiaalihuollon viranomaisen on sijoitettava lapsi sopivaan hoitoon, tai muista turvaamistoimista (Tpl 25 § 2 momentti).

Lapsikaappauksen uhan ollessa välitön saattaa ääritilanteessa lapsen maastaviennin ehkäisemiseksi soveltua lastensuojelulain (417/2007) mukainen lapsen kiireellinen sijoitus. Lapsen kiireellisestä sijoituksesta säädetään lastensuojelulain 8 luvussa ja huostaanotosta lastensuojelulain 9 luvussa. (<http://www.om.fi/text/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Kansainvalinenlapsikaappaus/Lapsionkaappatusopimusvaltioon>)

Poliisin keinot

Lähisuhdeväkivaltilanteessa voidaan tarvita myös poliisin väliintuloa. Poliisilaki antaa poliisille mahdollisuuden puuttua tilanteisiin jo ennen rikoksen tapahtumista. Tässä tarkoituksessa poliisiin tehtäviin kuuluu kotirauhan ja julkisrauhan piiriin kuuluvien alueiden suojaaminen, vaarallisen teon ja tapahtuman estäminen sekä rikoksilta ja häiriöiltä suojaaminen.

Poliisilain 14 §: n nojalla poliisilla on oikeus poistaa kotirauhan tai julkisrauhan suojaamalta alueelta henkilö, joka ilman laillista oikeutta tunkeutuu, menee salaa tai toista harhauttamalla taikka kätkeytyy sinne tai jättää noudattamatta käskyn poistua sieltä. Sama koskee alueella luvallisesti oleskelevaa henkilöä, jos tämä häiritsee muiden henkilöiden kotirauhaa tai julkisrauhaa taikka aiheuttaa siellä muulla tavoin huomattavaa häiriötä ja on perusteltua syytä epäillä, että häirintä toistuu.

Jos poistamisella ei todennäköisesti voitaisi estää häiriön toistumista, poliisilla on oikeus ottaa häiritsijä kiinni ja pitää tämä säilössä niin kauan kuin on todennäköistä, että häiriö toistuu, kuitenkin enintään 12 tuntia kiinniottamisesta.

Poliisilain 16 §: n nojalla poliisilla on oikeus kiireellisessä tapauksessa ilman määräystäkin päästä kotirauhan suojaamaan paikkaan, jos on perusteltua syytä olettaa, että henkilö, henkilökohtaista vapautta tai terveyttä vakavasti vaarantava teko tai tapahtuma on meneillään tai uhkaamassa ja toimenpide on välttämätön vaaran estämiseksi.

Poliisilain 20 §:n nojalla poliisilla on oikeus poistaa paikalta henkilö, jos hänen uhkaksistaan tai muusta käyttäytymisestään voidaan päätellä, että hän todennäköisesti syylistyisi henkeen, terveyteen, vapauteen, kotirauhaan tai omaisuuteen kohdistuvaan rikokseen. Jos paikalta poistaminen on ilmeisesti riittämätön toimenpide eikä häiriötä tai vaaraa voida muutoin poistaa, henkilö voidaan ottaa kiinni ja pitää säilössä niin kauan kuin on todennäköistä, että hän syyllistyy rikokseen tai aiheuttaa häiriötä tai vaaraa, kuitenkin enintään 24 tuntia kiinniottamisesta.

12 Väkivallan puheeksi ottaminen ja siitä puhuminen lastenvalvojan luona

Väkivallan tunnistaminen vaatii vahvaa ammattitaitoa ja tilanneherkkyyttä. Työntekijän olisi osattava tunnistaa mahdollisen väkivallan olemassaolo ja kyettävä tarttumaan aiheeseen siitä huolimatta, että väkivallan puheeksi ottaminen ja siitä keskusteleminen on aina vaikeaa.

Väkivalta tulee harvoin esiin ilman että siitä kysytään. Väkiältä voi tulla esiin joko vain toisen vanhemman kanssa käydyssä keskustelussa tai vanhempien välisessä neuvottelussa lastenvalvojan luona kummankin läsnäollessa. Jotta väkiältä ei tulisi esiin yllätyksenä, olisi tärkeää, että lastenvalvojalla olisi esitietoa siitä, onko perheessä ollut väkivaltaa.

Väkiältä kokenut oppii tunnistamaan pienetkin vihjeet väkivallasta ja sopeuttamaan omaa toimintaansa näiden vihjeiden mukaan. Työntekijän tulisi siksi ottaa kantaa väkiältä ja kertoa ettei väkiältä kokeneen tarvitse hyväksyä tilannettaan. Tämä voi auttaa väkiältä kokenutta eteenpäin selviytymisessä. Väkiältä kokeneen oma käsitys tilanteesta ja mahdolliset syyllisyyden tunteet voidaan kyseenalaistaa kertomalla, miltä tilanne näyttää ulkopuolisesta. (Ojuri 2004, 43.)

Väkiältäisestä suhteesta lähteminen ei ole helppoa. Tämä on hyvä muistaa aina kun puhutaan lähisuhdeväkiältä kokeneen kanssa. Yksinkertaisten ratkaisujen tarjoaminen ei tilanteesta auta ja voi väkiältä kokeneesta tuntua loukkaavalta. Väkiältä kokenut on usein hyvin yksin; ystävyysuhteet ja suhteet sukulaisiin ovat saattaneet katketa tilanteen vuoksi. Väkiältä harjoittanut kumppani saattaa olla ainoa läheinen henkilö. Oma syyllisyydentunne voi myös estää suhteesta lähtemisen. Huoli siitä, mitä tapahtuu eron jälkeen, esimerkiksi taloudellinen pärjääminen sekä lasten huoltajuuteen ja yhteisen omaisuuden jakamiseen liittyvät kysymykset, voivat pitkittää eroratkaisun tekemistä.

Ennakkoon väkivallasta voi kysyä esimerkiksi ajanvarauksen yhteydessä puhelimesta. Keskustelussa on mahdollista kysyä väkivallan olemassaolosta ja siitä, kokeeko asiakas voidensa neuvotella lapsen asioista tasavertaisesti toisen vanhemman kanssa ja onko sovittelu mahdollista. Lapsen ja väkiältä kokeneen turvallisuus on asetettava aina etusijalle.

Mikäli ajanvarauksen yhteydessä tai muun yhteydenoton kautta syntyy vahva käsitys siitä, ettei toinen vanhempi halua sopia lapsen asioista lastenvalvojan luona, on hyvä selvittää vanhemmalle, että tämä tieto voidaan välittää toiselle vanhemmalle eikä tapaamista tarvitse järjestää. Ei ole mielekää velvoittaa alistetussa asemassa olevaa vanhempaa osallistumaan neuvotteluun, jos hän on jo päättänyt, ettei suostu toisen vanhemman vaatimuksiin. Vaikka vanhempia tulee kohdella yhdenvertaisesti, toisinaan on tilanteita, joissa vanhemmat ovat lähtökohtaisesti hyvin eriarvoisessa suhteessa toisiinsa. Nämä tilanteet vaativat erityishuomiota.

Vanhempien kertomusten erilaisuus saattaa hämmäntää työntekijää. Tämä voi osin selittyä sillä, että uhri ja tekijä kokevat tilanteet eri tavalla; uhrin ja lapsen näkökulmasta lähisuhdeväkiältä tai sen uhka on läsnä kaiken aikaa, kun taas tekijälle väkiältä näyttäytyy vain yksittäisinä tekoina. Voi olla myös tilanteita, joissa molemmat vanhemmat esittävät väitteitä väkivallasta. Tällöin työntekijän on vaikeaa hahmottaa tilannetta risti-

riitaisten puheiden ja ulkoisen olemuksen perusteella ja tehdä oikeita johtopäätöksiä vanhempien välisistä valtasuhteista.

Väkivallasta puhuminen on erityisen vaativaa, kun molemmat vanhemmat ovat paikalla yhtä aikaa. Koska neuvottelussa lastenvalvojan luona kuitenkin päätetään lasta koskevista asioista, on oleellista, että väkivallasta puhutaan ja sen olemassaololle annetaan merkitys. Tällaisissa tilanteissa turvallisuuden varmistaminen myös ennen ja jälkeen tapaamisen on ehdottoman tärkeää.

Väkivallan puheeksi ottamisen tueksi on sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköille kehitetty erityinen suodatin- ja kartoituslomake. Se on tarkoitettu käytettäväksi silloin, kun työntekijällä on mahdollisuus kohdata asiakas kahden kesken ilman väkivallantekijän läsnäoloa. Ohjeistus ja lomake löytyvät osoitteesta www.thl.fi/kasvunkumppanit Työn tueksi > Lomakkeet.

Puhelinkeskustelu väkivaltaa kokeneen asiakkaan kanssa ennen neuvottelua

Käytännöt neuvotteluajan varaamiseksi lastenvalvojalta vaihtelevat kunnittain. Toisissa kunnissa käytössä on ns. keskitetty ajanvaraus ja toisissa lastenvalvojat varaavat ajan asiakkaalle itse. Esimerkiksi Espoossa toimivaksi käytännöksi on havaittu jälkimmäinen vaihtoehto. Tämä mahdollistaa sen, että väkivallan olemassaolosta voidaan alustavasti tiedustella jo puhelimitse.

Asiointi lastenvalvojan luona käynnistyy siitä, että toinen vanhempi ottaa yhteyttä puhelimitse varatakseen ajan neuvottelua varten. Tässä yhteydessä lastenvalvoja voi ottaa väkivallan puheeksi asiakkaan kanssa kahden kesken. On hyvä kysyä, onko perheessä ollut väkivaltaa. Samalla voi kertoa, että väkivaltaa esiintyy eroperheissä ja erotilanteissa usein ja siksi siitä kysytään.

Voi olla, että väkivaltaa kokenut ei ole kertonut tilanteesta kenellekään. Lastenvalvoja saattaa olla ensimmäinen ja ainoa henkilö, jolle väkivaltaa kokenut kertoo asiasta.

Väkivaltaa kokenut voi pelätä asiasta kertomista, ja pelko on todellista. Väkivallasta kertominen voi olla vaikeaa. Syyllisyyden ja häpeän tunteen vuoksi väkivaltaa kokenut ei aina välttämättä halua kertoa asiasta. Asiakasta voi rohkaista kertomalla, että väkivalta lähisuhteessa on yleistä, ja että siitä on tärkeä puhua, koska muuten se ei tule näkyväksi.

Asiakkaalta voi kysyä, uskaltaako hän puhua asiasta lastenvalvojan luona toisen vanhemman läsnä ollessa, ja asiakkaalle voi selvittää, että väkivallasta olisi hyvä keskustella neuvottelussa koska se voi vaikuttaa muun muassa siihen, miten tapaamiset järjestetään ja mitä huoltajuudesta sovitaan. Jos asiakas ilmoittaa, ettei hän uskalla puhua toisen vanhemman läsnä ollessa, on pohdittava, miten neuvottelu järjestetään. Tällöin vaihtoehtoina on järjestää vanhemmille eri tapaamiset, tai järjestää tilanne muuten turvallisesti joko työparia käyttämällä tai siten, että vanhemmat saapuvat tapaamiseen porrastetusti.

Asiakkaalle on myös kerrottava, ettei tapaamiseen lastenvalvojan luo ole pakko tulla, mikäli asiakas kokee sen vaikeaksi. Kun perheessä on ollut väkivaltaa, voi tilanne olla niin hankala, ettei asiasta sopiminen ole mahdollista. Väkivaltaa kokeneella on oikeus itse

päätää, haluaako hän neuvotella väkivaltaa harjoittaneen osapuolen kanssa. Neuvottelu ei tällöin välttämättä ole tasa-arvoista ja voi saattaa väkivaltaa kokeneen ikävään alisteiseen tilanteeseen. Neuvottelusta voi tällöin syntyä samanlainen vallankäyttötilanne kuin väkivaltaisessa parisuhteessa.

On hyvä varmistua siitä, että väkivaltaa kokenut todella haluaa tulla neuvottelemaan lapsen asioista. Asiakkaalle on kerrottava siitä, että vaihtoehtoisesti asia voidaan ratkaista myös tuomioistuimessa. Tällöin väkivaltaa harjoittaneen osapuolen kanssa ei tarvitse neuvotella, vaan asian hoitamisesta vastaa asianajaja, ja turvallisten ratkaisujen aikaansaamiseksi perheen olosuhteet selvitetään tarvittaessa viranomaisteitse.

Kerro, että kysymys on ilmiöstä, jolla on nimi. Väkivaltaa kokenut ei ole syyllinen tapahtuneeseen, vaan vastuu on väkivaltaa harjoittaneella. Tarjoa neuvoja tukea antavista tahoista jo tässä vaiheessa. Kerro asiakkaalle, että asiasta on olemassa paljon tietoa, ja että oman voimaantumisen vuoksi olisi hyvä selvittää, mistä ilmiössä on kyse, sekä puhua asiasta luotetuille tahoille sekä mahdollisuuksien mukaan ammattiauttajalle. Asiakkaan ohjaus muihin palveluihin on ensiarvoisen tärkeää.

Kerro myös juridista keinoista (lähestymiskielion hakeminen, rikosilmoituksen tekeminen, akuutit asumisjärjestelyt, lapsikaappauksen ennaltaehkäisy, mitä poliisi voi tehdä jne.) lyhyesti tässä vaiheessa. Mikäli väkivaltaa kokenut kertoo uhkailusta, tee selväksi, ettei uhkailua tarvitse sietää. Kerro, ettei asiattomia viestejä tarvitse lukea eikä puheluita ottaa vastaan. Uhkailua tai asiattomuuksia ei koskaan tarvitse jäädä kuuntelemaan, vaikka ne sivuivat lapsen asioita.

Kartoita mahdolliset riskit. Onko turvallista jäädä kotiin? Missä väkivaltaa harjoittanut on nyt? Milloin eropäätös on tehty? Kuinka uudesta tilanteesta on kysymys? Tietävätkö naapurit tilanteesta? Onko tarve tehdä turvasuunnitelma? Onko tarvetta ottaa yhteyttä poliisiin?

Kerro paikallisista turvapalveluista ja kysy, onko asiakkaalla läheisverkostoa, johon voi turvautua? Kehota yleiseen varovaisuuteen. Muista, että ero on vaarallisinta aikaa parisuhteessa, jossa on ollut väkivaltaa.

Puhelinkeskustelussa muistettavaa/kysymyksiä:

- Kiitä luottamuksesta ja ole sen arvoinen.
- Älä tiedä paremmin, älä kehoita tai käske vaan kuuntele, puhu vähemmän. Voit sanoa: ymmärrän.
- Ole rauhallinen, kunnioita asiakkaan itsemääräämisoikeutta tilanteessa.
- Pohdi tilannetta yhdessä asiakkaan kanssa, pohtikaa miten lasten asiat olisi parasta järjestää eron jälkeen.
- Voit kysyä suoraan, miten asiakas itse kokee tilanteen.
- Onko jotain, mitä asiakas toivoisi viranomaiselta?
- Mitä asiakas haluaa nyt tehdä?
- Kunnioita asiakkaan toiveita (suuri apu lähisuhdeväkivaltaa kokeneelle on ystävää, sukulainen tai viranomainen, joka kuuntelee ja ymmärtää).
- Ota kantaa väkivaltaan: väkivalta on rikos ja vastuu väkivallasta on tekijällä.
- Väkivalta ja riita ovat eri asioita.
- Ole herkkä tunteillesi ja intuitiollesi.
- Miten lapsi voi nyt (hän tarvitsee tukea, tarkista jaksako väkivaltaa kokenut sitä antaa ja ohjaa edelleen paikallisiin auttaviin tahoihin)?

Kiinnitä aina huomiota asiakkaan ja lasten turvallisuuteen. Ohjaa asiakasta hakemaan tukea myös lapselle.

Suhtautuminen väkivaltaa kokeneeseen

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille tehdyssä kyselyssä yhdeksi merkittävimmistä auttamista vaikeuttavaksi tekijäksi mainittiin asiakkaan oma keinottomuus ratkaista ongelmiaan (Lehtonen ja Perttu 1999, 41). Tuskin kukaan haluaa olla läheisen harjoittaman väkivallan kohteena, ja jokainen väkivaltaisessa suhteessa elävä toivoo, että väkivalta loppuisi. Väkivalta traumatisoi. Pitkään jatkuessaan väkivalta heikentää sen kohteeksi joutuneen itsetuntoa ja fyysistä terveyttä. Traumatisoivinta on se, että väkivaltaa harjoittaa henkilö, jonka pitäisi olla kaikkein läheisin. Traumatisoitumiseen liittyy myös tunne siitä, ettei kukaan voi ymmärtää, mitä väkivaltaa kokenut on käynyt tai käy läpi. Tämä voi vaikeuttaa kokemusten jakamista ulkopuolisten kanssa ja väkivaltaa kokenut voi myös syyllistyä keskustelutilanteessa. (Lehtonen ja Perttu 1999, 59–64.)

Väkivaltaa kokenut ei ole koskaan syyllinen tilanteeseen. Vastuu väkivallasta on tekijällä. Väkivalta on aina väärin ja rikos. Väkivaltaa kokenut saattaa olla tilanteessaan hyvin yksinäinen ja toivoton ja kokea syyllisyyttä tilanteesta. Väkivalta saattaa myös synnyttää riippuvuussuhteen tekijään. Rakkaus ei välttämättä lopu väkivaltaan. Asetelmaa voi olla vaikea ymmärtää.

Kohdatessaan väkivaltaa kokeneen joutuu lastenvalvoja (työntekijä) samalla kohtaamaan myös omat asenteensa ja tunteensa. Asiaa voi olla vaikea ymmärtää ja se herättää kysymyksiä:

- Miksi väkivaltaa kokenut ei ole lähtenyt suhteesta aikaisemmin?
- Miksi hän on jatkanut suhdetta, vaikka on kokenut väkivaltaa?

Kuitenkin kuka tahansa voi joutua vastaavaan tilanteeseen. Työntekijän on tärkeä pohtia myös omia asenteitaan ja arvojaan. Tietoisuus omista asenteista ja tunteista auttaa toimimaan asiakkaan ja lapsen edun mukaisesti.

Väkivaltaa kokeneen ratkaisujen taustalla on monia, osin ristiriitaisia ajatuksia:

- Väkivaltaa kokenut toivoo usein, että suhde jatkuisi, mutta väkivalta loppuisi.
- Suhteessa pitävät kiinni myös muut seikat: pelko suhteesta lähtemisestä, taloudelliset asiat, toivo kumppanin muuttumisesta tai halu pitää perhe koossa.
- Väkivaltaa kokenut käy jatkuvaa ja vaikeaa pohdintaa suhteesta lähtemisen hyötyjen ja haittojen välillä. Vertailussa painavat esimerkiksi lasten ja oma turvallisuus sekä toive väkivaltaa käyttävän muuttumisesta. Rakkaus, pelko, taloudellinen riippuvuus ja eristäytyneisyys sosiaalisista suhteista ja työelämästä sekä uskonnolliset ja moraaliset seikat voivat luoda avioliitosta näkymättömän vankilan, josta lähteminen ei ole yksinkertaista.
- Lapset ovat usein sekä synnä suhteesta lähtemiseen että siihen jäämiseen.

- Joskus valitaan mieluummin suhteeseen jääminen satunnaisesta vallankäytöstä huolimatta, jos vaihtoehtona on toisen vanhemman menettäminen tai vuosia kestävä oikeudenkäynti ja kiusanteko lasta koskevissa asioissa.
- Toisinaan väkivaltaa kokenut ei myöskään pidä niin vakavana sitä, että väkivalta on kohdistunut suoraan häneen, kunhan se ei kohdistu lapseen.
- Jos väkivalta kohdistuu myös lapseen, alkaa väkivaltaa kokenut vakavasti pohtia suhteesta lähtöä. Tällöinkin lähtemisen suunnittelussa huomioidaan turvallisuusnäkökohdat ja se voi viedä aikaa. (Jaffe ym. 2003, 9–10.)

Väkivaltaa kokenutta asiakasta ei pidä koskaan painostaa lähtemään suhteesta, vaikka itse ammattilaisena olisikin sitä mieltä. Painostaminen on myös vallankäyttöä, eikä se auta väkivaltaa kokenutta. Lähteminen saattaa myös olla vaarallista ja aiheuttaa väkivaltaa kokeneelle ja lapsille hengenvaarallisen tilanteen. Väkivaltaisessa suhteessa elävä henkilö osaa myös arvioida, miten tekijä käyttäytyy ja milloin lähteminen on turvallista tai mahdollista.

Suhtautuminen väkivallan tekijään

Perhettään kohtaan väkivaltaisesti käyttäytyvällä ei useinkaan ole ongelmaa oman vihanhallintansa kanssa, vaan kyse on enemmänkin halusta kontrolloida kumppanin elämää käyttämällä valtaa väärin. Yksi tällaisen vallankäytön muoto voi olla fyysinen väkivalta.

Vallankäyttäjälle on tyypillistä kääntää asiat pääläelleen ja syyttää väkivallasta uhria, mutta myös stressiä, lapsuutta, alkoholia tai muita ulkopuolisia tekijöitä. Hänen käyttäytymisensä voi ilmetä ulkopuolisille esimerkiksi kumppanin nimittelynä, solvaamisena, keskeyttämisenä tai väheksyntänä. Usein fyysinen väkivalta rajoittuu kotiin tai muuhun yksityiseen tilaan.

Keskustelu valtaa väärinkäyttävän kanssa ei ole koskaan tasa-arvoista, koska vallankäyttäjä pitää itseään muita parempana. Vallankäyttäjän toiminta pohjautuu hänen asenteisiinsa, uskomuksiinsa ja tapoihinsa.

Mikään näistä esimerkeistä ei ole todiste väkivallasta, mutta tämän tyyppisiä toteamuksia kuullessa on syytä olla valppaana ja kysyä lisää. Muista olla neutraali äläkä jää kuuntelemaan syytöksiä. Älä liittoudu, sillä siihen väkivaltaa harjoittava pyrkii.

Jos syntyy epäily siitä, että asiakas käyttää väkivaltaa, voi kysyä, mitä luulet hänen kumppaninsa ajattelevan esimerkiksi heidän kommunikaatioonsa liittyvistä haasteista. Väkivaltaa käyttävän henkilön on vaikea asettua toisen asemaan. Jos väkivallan harjoittaja syyttää käytöksestään alkoholia tai stressiä, hän puolustele todellisuudessa kumppaninsa väärinkohtelua. Väkivaltaa harjoittava on itse vastuussa teoistaan. Väkivallalla on aina vahingoittava vaikutus kumppaniin ja lapsiin. Jos asiakas myöntää harjoittavansa väkivaltaa, on häntä rohkaistava hakemaan apua väkivaltaa harjoittavalle suunnatuista palveluista.

Moni väkivaltaa harjoittanut on taitava manipuloija ja puhuja. Väkivaltaa harjoittanut saattaa laskelmoida tarkkaan kuinka hän toimii. Väkivallan käyttäjä saattaa osa-

ta myös käyttää oikeusjärjestelmää kumppaniaan paremmin hyväkseen. Väkivalta näkyy kontrollointina myös lapsiin liittyvissä asioissa.

Väkivallan tunnistaminen voi olla haastavaa. Vielä hankalampaa on sen arvioiminen, mikä merkitys väkivallasta saadulle tiedolle tulisi neuvottelussa ja sopimuksia vahvistettaessa antaa. Seuraavassa luvussa esiteltä työväline on luotu helpottamaan lastenvalvojan työskentelyä. Työväline koostuu yhdestätoista kohdasta, jotka on rakennettu enimmäkseen kysymysten muotoon, koska lastenvalvoja joutuu väkivaltatilanteissa aktiivisempaan rooliin kuin ns. normaalissa neuvottelutilanteessa. Neuvottelutilanne vaihtelee myös sen mukaan onko lastenvalvojalla etukäteistietoa väkivallasta vai tuleeko se esiin vasta neuvottelussa.

Muistettavaa/kysymyksiä:

Saatat joskus tietämättäsi puhua väkivaltaa harjoittaneen asiakkaan kanssa. Hän voi soittaa ja varata aikaa lastenvalvojan luo, tai neuvottelet vanhempien kanssa, eikä väkivaltakysymys ole tullut neuvottelussa esiin. Opi tunnistamaan vihjeitä väkivallasta. Väkivaltaa käyttänyt kertoo harvemmin suoraan väkivallasta. Hän voi kertoa olevansa väsynyt tai stressaantunut. Hän voi sanoa esimerkiksi näin:

- Olen temperamenttinen ja menetän toisinaan malttini.
- Kumppanini väittää, että en kohtele häntä hyvin.
- Olen mustasukkainen.
- Kumppanini kävi kimppuuni ja jouduin puolustautumaan.
- Kumppanillani on ongelmia mielenterveytensä kanssa; hän ei ole henkisesti tasapainoinen.
- Kumppanini manipuloi lapsia minua vastaan.
- Kumppanini tekee kaikki lapsiin liittyvät päätökset yksin eikä kuuntele minua.

Neuvottelussa voi kysyä väkivaltaa harjoittaneelta:

- Miten teillä riidellään?
- Menetätkö helposti malttisi, suututko helposti?
- Onko kumppanisi sanonut pelkäävänsä sinua?
- Kiroiletko tai nimitteletkö kumppaniasi?
- Johtuuko käyttäytymisesi usein kumppaniasista? Syytätkö häntä siitä, miten itse toimit? (Kenelläkään ei ole oikeutta loukata, eristää, nimitellä tai hallita puhumattomuudella, vaikka toinen niin tekisikin)
- Voiko kumppanisi pitää yhteyttä ystäviinsä? Tapaako hän heitä? Entä sukulaisia? Oletteko tekemisissä yhdessä sukulaisten kanssa? Onko teillä yhteisiä ystäviä? Onko kumppanillasi harrastuksia? Käykö hän töissä? Miten lastenhoito on järjestetty? Kuinka paljon Sinä hoidat lapsia kotona?

Osa III

Työväline lähisuhdeväkivallan kartoittamiseen ja siihen puuttumiseen

Työväline lähisuhdeväkivallan kartoittamiseen ja siihen puuttumiseen

Työväline koostuu yhdestätoista kohdasta, jotka on rakennettu enimmäkseen kysymysten muotoon, koska lastenvalvoja joutuu väkivaltaa selvitellessään aktiivisempaan rooliin kuin ns. normaalissa neuvottelutilanteessa. Neuvottelun kulku vaihtelee myös sen mukaan, onko lastenvalvojalla etukäteistietoa väkivallasta vai tuleeeko se esiin vasta neuvottelussa.

Väkivallan selvittelyn 11 mahdollista vaihetta:

- 1 Lähisuhdeväkivallan tunnistaminen ja määrittäminen
- 2 Väkivallan puheeksi ottaminen
- 3 Väkivallan kartoittaminen
- 4 Oman käsityksen muodostaminen saadun tiedon pohjalta
- 5 Tapaamisen suunnittelu ja turvallisuuden varmistaminen
- 6 Mahdollisten riskien arviointi
- 7 Sopimuksen vahvistaminen tai vahvistamatta jättäminen
- 8 Lastensuojeluilmoitus
- 9 Rikosilmoitus
- 10 Ohjaus edelleen auttaviin palveluihin
- 11 Tapaamisten dokumentointi

1 Lähisuhdeväkivallan tunnistaminen ja määrittäminen

Ennen kuin lähisuhdeväkivallasta osaa ja uskaltaa puhua, on ymmärrettävä, mitä se on ja miten se vaikuttaa perheen dynamiikkaan. Valtasuhteen epätasapaino, käytetyn väkivallan muodot sekä väkivallan toistuvuus ja pitkäkestoisuus sekä väkivallan vaikutukset lapsen määrittävät väkivallan vakavuutta.

Väkivalta tulee harvoin esiin, ellei siitä erikseen kysytä. Tämän vuoksi työntekijän tulee ottaa väkivallan olemassaolo puheeksi oma-aloitteisesti. Vanhemmat tuovat sen itse esiin vain harvoin.

On tunnistettava riidan ja väkivallan ero. Riidat kuuluvat perhe-elämään, väkivalta ei. Väkivaltaa voi olla eri asteista. Vakavimman väkivallan tunnistaa helpommin. Mitä lievemmästä väkivallasta on kysymys, sen vaikeampaa on sen tunnistaminen. Kaikki väkivalta ei välttämättä vaikuta eron jälkeiseen elämään, mutta vaikeutena on tunnistaa ne tapaukset, joissa väkivalta ja sen vaikutukset jatkuvat erosta huolimatta.

Väkivallan olemassaolosta voi kertoa kireä tunnelma ja ilmapiiri neuvottelussa, fyysinen etäisyys sekä eleet ja ilmeet. Keskustelu väkivaltaa harjoittaneen kanssa ei ole kos-

kaan tasavertaista. Väkivaltaa harjoittanut voi pyrkiä ohjaamaan ja dominoimaan keskustelua, puhua toisen puolesta ja silti väittää, että toinen keskeyttää hänet koko ajan. Hän voi nimellä ja katsoa toista halveksivasti ja muuttua käytökseltään neuvottelun kuluessa, mikäli neuvottelussa ei edetä hänen ehdoillaan ja hänen toivomaansa suuntaan. Parisuhteen tasapaino tai paremminkin sen puute voi ilmentää väkivallan olemassaoloa. Jos toinen on korostetun hiljaa toisen hallitessa puheellaan tilaa ja vakuuttaessa, että asiasta on jo sovittu, on syytä tukea hiljaa olevaa jatkokysymyksin ja aktivoida häntä. Kyse voi olla parisuhteen valtasuhteiden vääristymisestä, mutta myös temperamenttieroista.

Äänen korottaminen voi kertoa väkivallasta, mutta myös vain temperamentista ja itsehillinnän puutteesta. Toiselle se voi olla uhka, toiselle vain mielenilmausta. Vaikeutena väkivallan tunnistamisessa on tehdä ero väkivallan ja riidan sekä toisaalta väkivallan ja eroahdistuksen välillä. Milloin käytös kertoo väkivallasta ja milloin erokriisistä? Väkivallan kohteena suhteessa on se, joka pelkää.

Ohjeita väkivallan tunnistamiseen:

- Ole herkkä vaistollesi ja havaitse hienovaraiset vihjeet väkivallasta; opi tunnistamaan merkit väkivallasta jokaisessa, mutta älä tee pikaisia johtopäätöksiä.
- Ole tarkka kuulemaan riidoista, perheongelmista, stressistä.
- Tee ero riidan ja väkivallan välillä.
- Muista, että väkivaltaa kohdannut ei aina halua tai uskalla ottaa asiaa puheeksi -> väkivalta tulee omaloitteisesti esiin vain harvoin.
- Kysy kaikilta väkivallasta ja kerro miksi.
- Muista, että väkivalta voi olla normalisoitunut niin, ettei väkivaltaa kokenut osaa nimetä kokemaansa väkivallaksi -> auta nimeämään asia.

2 Väkivallan puheeksi ottaminen

Väkivalta tulee ottaa puheeksi ja siitä tulee puhua, jotta se tulee näkyväksi. Väkivallasta voi oppia puhumaan vain puhumalla. Harkitse aina onko väkivallasta puhuminen turvallista molempien vanhempien läsnä ollessa. Lähtökohtaisesti väkivallasta olisi turvallisempaa puhua vain toisen vanhemman kanssa. Lastenvalvojan luona molemmat vanhemmat ovat kuitenkin yhtä aikaa läsnä, koska kysymys on yhteisen lapsen asioista sopimisesta. Tämän vuoksi lastenvalvojan olisi kyettävä ottamaan asia puheeksi yhdessä molempien vanhempien kanssa.

Mikäli toinen vanhempi on yhteydessä lastenvalvojaan ennen neuvottelua esimerkiksi ajan varaamiseksi, voi lastenvalvoja kysyä väkivallan olemassaolosta jo puhelimesta. Tällöin kynnys asian esille tuomiseen on matalampi.

Voit kysyä väkivallasta suoraan esimerkiksi huoltomuodosta keskusteltaessa, tällöin voit kertoa yksinhuollon ja yhteishuollon eroista. Voit tuoda esiin sen, että mikäli perheessä on ilmennyt väkivaltaa, päihitteiden väärinkäyttöä tai mielenterveyteen liittyviä ongelmia, yksinhuolto voi olla toimivampi ratkaisu. Asiasta voi olla helpompi puhua, jos tuot esiin myös muita tilanteita, jolloin yksinhuolto voisi olla lapsen kannalta parempi ratkaisu.

Väkivallasta puhuminen väkivaltaa kokeneen kanssa kahden:

- Kysy asiasta suoraan.
- Kerro miksi kysyt: tietoa tarvitaan toimivien ratkaisujen aikaansaamiseksi (toimii perusteluna asiasta kysymiselle).
- Kerro, että väkivalta on yleistä ja siitä tulee puhua, jotta asiat tulevat ratkaistuiksi oikean tiedon valossa, salailu ei auta ketään eikä asiaa tarvitse hävetä. Väkivalta ei lopu itsestään.
- Kerro omasta velvollisuudestasi työntekijänä ja siitä, että pyrit auttamaan. Kerro myös luottamuksellisuudesta.
- Usko asiakasta, kiitä häntä luottamuksesta. Ota huomioon, että voit olla ensimmäinen henkilö, jolle asiakas kertoo kokemastaan väkivallasta.
- Kuuntele myötätuntoisesti, älä painosta väkivallasta puhumiseen.
- Jos asiakas kieltää, älä pakota häntä puhumaan, mutta kerro, että hän voi ottaa yhteyttä myöhemmin.
- Kerro, ettei väkivalta ole hänen syytään, älä etsi syytä väkivaltaan.
- Kysy vain tarpeellinen. Käytä tarkentavia kysymyksiä ja edesauta näin vaikeasta asiasta puhumista.
- Kerro, että väkivalta on väärin ja rikos.
- Kerro väkivallan eri muodoista ja vaikutuksista.
- Kysy esimerkkien kautta. Kaikki eivät miellä esimerkiksi repimistä, kontrollointia tai manipulointia väkivallaksi.

Väkivallasta puhuminen kun molemmat vanhemmat ovat läsnä:

- Kysy väkivallasta suoraan ja molemmilta tasapuolisesti.
- Keskustelun avaaminen ei ole helppoa. Asian voi ottaa puheeksi esimerkiksi kerrottaessa huollosta: yhteishuolto on pääsääntö, mutta jos perheessä on esimerkiksi väkivaltaa, yksinhuolto voi olla toimivampi ratkaisu. Onko teillä väkivaltaa? Arkipäiväistä asiaa.
- Kerro miksi kysyt: tietoa tarvitaan toimivien ratkaisujen aikaansaamiseksi (toimii perusteluna asiasta kysymiselle).
- Kerro, että väkivalta on yleistä ja siitä tulee puhua, jotta asiat tulevat ratkaistuiksi oikean tiedon valossa, salailu ei auta ketään eikä asiaa tarvitse hävetä, apua on saatavilla.
- Kerro omasta velvollisuudestasi työntekijänä ja siitä, että pyrit auttamaan (meillä on toimintatapana kysyä asiasta).
- Ota huomioon, että vanhempien näkemykset ovat subjektiivisia, kunnioita niitä, mutta uskalla muodostaa oma käsityksesi asiasta.
- Huomioi tilanne: kun vanhemmat ovat yhtä aikaa läsnä, voi kysymysten tekeminen olla hankalaa. Kysyä voi esimerkiksi: Minkälaista teidän välinen kommunikaationne on? Pystytkö puhumaan lapsen asioista? Kieltäytyykö jompikumpi puhumasta? Onko teillä riitoja? Millaisia?
- Voit kysyä, onko jompikumpi pelännyt toista vanhempaa? Jos niin miksi? Perheessä voi olla välillä tulehtuneita tilanteita. Pelko on kuitenkin se, mikä määrittää vallankäyttäjän.
- Kysy kummaltakin, miten he itse asian kokevat ja pitävätkö he toisiaan väkivaltaisina. Miten väkivaltaisuus ilmenee? (Voit sanoa, että kummallakin on oikeus omaan kokemukseen).
- Ota aikalisä, jos koet, ettei väkivallasta ole turvallista puhua kummankin ollessa läsnä.
- Varaa tarvittaessa uusi aika ja keskustele väkivaltaa kokeneen kanssa yksin tai molempien kanssa erikseen. Ota työpari.
- Arvioi tilanteen turvallisuus ja riski väkivallasta tapaamisen jälkeen. Toimi, jos tilanne sitä edellyttää, esimerkiksi varmista turvallinen poistuminen toimitiloista, ohjaa edelleen poliisille ja auttaviin tahoihin.

Voit myös kysyä, miksi eroatte? Onko teillä ollut väkivaltaa, mielenterveyteen liittyviä kysymyksiä tai päihteidenkäyttöä?

Puhu väkivallasta arkipäiväisesti, samoin kuin puhuisit mistä tahansa asiasta. Tämä auttaa vaikeasta asiasta keskustelemista. Puhu yleisellä tasolla ennen kuin siirryt asiakas-perheen tilanteeseen. Madalla kynnystä asian esille tuomiseen.

Voit kertoa, että:

- väkivaltaa esiintyy monissa perheissä
- väkivalta tulee esiin usein eron yhteydessä
- väkivalta vaikuttaa vanhemmuuteen
- väkivalta vaikuttaa aina myös lapsiin
- tarjolla on erilaisia hoito- ja tukimuotoja, ja usein koko perhe olisi hyvä saada avun piiriin.

Voit todeta, että väkivalta on osoitus siitä, että vanhempien välinen kommunikaatio on häiriintynyt. Yhteishuollon tarkoitus ei lapsen edun näkökulmasta tällöin välttämättä toteudu. Vanhemmille ei pidä asettaa sellaisia yhteistoimintavelvoitteita, joista he eivät kykene suoriutumaan.

Puhu asiasta lapsen näkökulmasta. Tuo esiin, että lapsen kannalta on tärkeää saada aikaan toimiva vuorovaikutus vanhempien välille. Kerro omasta velvollisuudestasi viranomaisena ottaa asia puheeksi: ”Meillä on toimintatapana kysyä asiasta”.

Asiasta puhuminen molempien vanhempien läsnä ollessa voi rajata esille otettavia asioita. Kun molemmat vanhemmat ovat läsnä, ei ole syytä esimerkiksi rohkaista toista vanhempaa tekemään rikosilmoitusta. Tällöin lapsinäkökulmaa on pidettävä vahvasti ensisijaisena ja puhuttava väkivallasta lapsen kautta. Hyvä lähtökohta on pohtia sitä, miten perheessä esiintynyt väkivalta voi vaikuttaa vanhempien väliseen toimintaan lasta koskevissa asioissa tulevaisuudessa. Lapsen hyvinvointi on kuitenkin molemmille vanhemmille tärkeää.

Vaikka vanhempia tulee kohdella yhdenvertaisesti, on tilanteita, joissa he ovat lähtökohtaisesti eriarvoisessa suhteessa toisiinsa. Nämä tilanteet vaativat erityishuomiota.

3 Väkivallan kartoittaminen

Jos väkivalta on tullut esiin, kannattaa selvittää tilanne ja taustat tarkemmin. Väkivalta on voinut tulla ilmi myös muille viranomaisille jo ennen eroa.

Voit kysyä viimeaikaisesta tilanteesta. On hyvä kysyä myös väkivallan kestosta:

- Kuinka kauan tilanne on jatkunut? Onko tekoja ollut useita?
 - Millaisena käytöksenä väkivalta on ilmennyt? Fyysisenä, henkisenä, taloudellisenä? (Väkivalta saattaa olla normalisoitunut tai henkilön saattaa olla vaikea nimetä kokemiaan asioita väkivallaksi.)
 - Pelkäätkö? Onko tilanne vaarallinen?
 - Onko väkivalta alkanut tai aktivoitunut erotilanteessa?
 - Onko väkivaltaa käytetty kodin ulkopuolella?
 - Onko väkivaltaa esiintynyt raskauden aikana?
 - Onko uhkailun kohteena ollut ystäviä tai sukulaisia?
 - Onko väkivallan käyttäjä pahoinpidellyt jonkun toisen henkilön aiemmin?
 - Onko väkivalta kohdistunut lapseen?
 - Onko lapsi ollut tilanteessa silminnäkijänä? Viereisessä huoneessa? Pelkääkö hän?
 - Onko asiasta tehty ilmoitus poliisille?
 - Onko poliisi käynyt paikan päällä?
 - Onko teoista olemassa tuomioita/tuomioita?
 - Onko haettu/saatu lähestymiskieltoa?
 - Jos on esiintynyt fyysistä väkivaltaa, mitä on tapahtunut? Milloin?
 - Jos on esiintynyt henkistä väkivaltaa, mitä on tapahtunut? Milloin? (Esimerkiksi itsemurhalla uhkaaminen, ystävien tai sukulaisten tapaamisten rajoittaminen, puhelimen ja tietokoneen käytön rajoittaminen ja kontrollointi, haukkuminen, nimittely, vähättely, nöyryyttäminen ja alistaminen, pelottelu ilmein ja elein, erolla uhkaaminen, toisen syyttäminen tilanteesta ja ongelmien vähättely, perusteeton uhkaaminen eri viranomaisilla ja lasten menettämislä.)
 - Jos on esiintynyt taloudellista väkivaltaa, millaista? (Esimerkiksi työssäkäynnin tai opiskelun vaikeuttaminen tai rajoittaminen, toisen rahankäytön kontrolloiminen pitämällä toinen esimerkiksi viikkorahan varassa tai pakottamalla jatkuvasti pyytämään rahaa, tärkeiden taloudellisten päätösten tekeminen yksin, perheen taloudellisten asioiden pimeäminen toiselta, toisen rahavarojen käyttö omaan tarkoitukseen, elatusmaksujen laiminlyönti kiusantelemisessä.)
-

4 Oman käsityksen muodostaminen saadun tiedon pohjalta

On tärkeää, että lastenvalvoja muodostaa oman käsityksensä tilanteesta saamansa tiedon perusteella. Käsitys muokkautuu tarkemman selvityksen yhteydessä tehtävien kysymysten avulla pikkuhiljaa. Lastenvalvojan on kyettävä arvioimaan, mikä merkitys mahdollisesti tapahtuneella väkivallalla on lapsen edun näkökulmasta. Hänen on myös valittava päälinja etenemiselle. Onko vanhemmilla edellytyksiä sopia asiasta vai tuleeko asia saattaa käräjäoikeuden ratkaistavaksi? Tässä yhteydessä merkitystä on myös väkivallan vakavuudella.

Neuvottelu lastenvalvojan luona on huomattavasti helpompaa tapauksessa, jossa vanhempi asiasta kysyttäessä kertoo, että väkivaltaa on esiintynyt, mutta tarkempi selvittely osoittaa että kyse on ollut yhdestä lievähköstä tapauksesta, josta on kulunut aikaa eli väkivalta on ollut lievä. Sen sijaan toistakymmentä vuotta jatkunut toistuva ja vakava väkivalta voi vaatia perusteellista selvittämistä tuomioistuimessa ja mahdollisesti myös lastensuojelullisia toimenpiteitä.

Oman käsityksen muodostaminen on helpompaa myös, jos perheessä esiintynyt väkivalta on ollut fyysistä verrattuna tilanteeseen, jossa väkivalta on ollut henkistä.

On tärkeää tiedostaa ainakin seuraavat seikat:

- Kuinka vakavaa väkivalta on? Jatkuva? Tilanneväkivaltaa? Kertaluontoista?
- Onko muilla viranomaisilla tietoa asiasta?
- Onko väkivalta kohdistunut lapsiin? Ovatko he olleet todistamassa sitä? Altistuneet?
- Onko lähestymiskieltoa haettu tai onko hakemus vireillä? Onko pahoinpitely- tai seriepäily vireillä?
- Jos lähestymiskielto kohdistuu lapseen, miten tapaamisoikeuden vahvistamiseen suhtaudutaan?
- Voiko lastenvalvoja ottaa vanhempia lainkaan vastaan?
- Kykeneekö lastenvalvoja turvaamaan lapsen/vanhemman tilanteen?
- Onko syytä ottaa aikalisä? (Johtopäätökset yhden tapaamisen perusteella, mahdollinen riski.)
- Onko syytä pyytää työpari lastensuojelusta?
- Onko tehtävä lastensuojeluilmoitus?
- Miten tapahtunut väkivalta vaikuttaa vanhempien väliseen kommunikaatioon?
- Miten väkivalta vaikuttaa huoltomuodon valintaan, asumiseen, tapaamisjärjestelyjen toteuttamiseen?
- Vanhemmilta voi kysyä, voiko yhteishuolto käytännössä toimia tapahtumista huolimatta.
- Onko syytä tehdä määräaikaiset sopimukset?
- Edellyttääkö tilanne tapaamisten järjestämistä valvottuina tai tuettuina?
- Onko parempi sopia lapsen edun turvaamiseksi valvotuista tapaamisista?
- Voiko lastenvalvoja vahvistaa edes valvottuja tapaamisia?
- Onko tarpeen tehdä mahdollisimman yksityiskohtaiset sopimukset, jotta vältetään tarpeettomalta kommunikaatiolta ja yhteydenotoilta?
- Onko syytä ohjata osapuolet tukipalvelujen piiriin?

Ota kantaa väkivaltaan. Väkivalta on aina väärin. Ohjaa vanhempia eteenpäin avun piiriin. Neuvonnan tarve korostuu, jos väkivalta on jatkuva.

5 Tapaamisen suunnittelu ja turvallisuuden varmistaminen

Kun olet muodostanut oman käsityksesi tilanteesta, (tämä voi tapahtua joko puhelimesta saadun tiedon perusteella tai tapaamisen aikana) tulee arvioitavaksi seuraavat seikat:

- Jatkotapaamisen suunnittelu ja lisätiedon hankinta, salassapitovelvollisuus.
- Voivatko vanhemmat olla tilanteessa yhtä aikaa läsnä?
- Onko tapaamisessa tai seuraavassa tapaamisessa syytä käyttää työparia?
- Onko syytä sopia uusi aika?
- Tuleeko harkita turvapalvelujen käyttöä? Onko poistuminen lastenvalvojatapaamisesta ja saapuminen tapaamiseen turvallinen? Tuleeko vanhemmille sopia tapaamisajat porrastetusti?
- Onko lapsi turvassa?
- Onko toisen vanhemman tai lapsen turvallisuus todessa vaarassa?
- Tarvitaanko tiimi, esimies, työnohjaus avuksi pohdintaan?

Työparin tarve voi tulla esiin joko asiakkaan kanssa käydyssä puhelinkeskustelussa tai vasta tapaamisessa molempien vanhempien läsnä ollessa. Jos asiakkaan kanssa käydään keskustelua ennen neuvottelua, on tilanne helpompi kuin jos tarve ilmenee vasta neuvottelussa. Mikäli työntekijälle tulee tunne, että hän haluaisi käyttää työparia, asiakkaalle voi ehdottaa tällaista työtapaa työpaikan yleisenä toimintakäytäntönä. Asian voi ilmaista myös siten, että tilanne vaikuttaa sellaiselta, että asian etenemisen kannalta olisi hyvä käyttää työparia. Asiakkaan ei tarvitse hyväksyä työparin käyttöä, mutta hänelle tulee kertoa sellaisesta vaihtoehdosta. Jos tarve työparin käytölle ilmenee vasta neuvottelussa, voi vanhemmille varata uuden ajan ja ilmoittaa, että seuraavassa tapaamisessa heidän kanssaan on mukana myös toinen työntekijä.

6 Mahdollisten riskien arviointi

Kartoituksen ja oman käsityksen muodostamisen sekä toiminnan suunnittelun (työpa-ri, poistuminen) jälkeen on aika arvioida riskit. Riskin arvioimisessa voi olla hyvä käyttää työparia, mikäli se on mahdollista (esimerkiksi jos tapaamisia on useita).

Ota huomioon ainakin seuraavat asiat:

- Onko toisen vanhemman tai lapsen turvallisuus todella vaarassa?
- Uhkaako väkivalta lapsen edun toteutumista huollon, asumisen ja tapaamisen järjestämisessä?
- Jatkuuko väkivalta erosta huolimatta, jolloin sillä on merkitystä lapsen edulle?
- Onko kyse patologistoituvasta tilanteesta, joka voi johtaa manipulointiin, kiusante- koon, häirintään ja jatkoa useilla elämän- alueilla ja lopulta sairastuttaa lapsen ja koko perheen?
- Voiko väkivalta erotilanteessa johtaa henkirikokseen?
- Voiko väkivalta johtaa lapsen kaappaami- seen tai omavaltaiseen huostaanottoon?
- Onko tilanne niin vaikea, että on parempi ohjata osapuolet tuomioistuimeen?
- Jatkuuko väkivalta?
- Raaistuuko väkivalta?
- Onko tilanteessa riski, että vanhempi joutuu vainotuksi?
- Menettääkö lähivanhempi turvallisuuden- tunteensa, heikentääkö tämä hänen jak- samistaan vanhempiana?
- Onko tilanteessa laajennetun itsemurhan riski?

Riskinarvioinnin tueksi on sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköille kehitetty eri- tyinen riskinarvioinnin tarkistuslista. Se on tarkoitettu käytettäväksi silloin, kun työntekijällä on mahdollisuus kohdata asiakas kahden kesken ilman väkivallantekijän läsnäoloa. Ohjeistus ja lomake löytyvät osoitteesta www.thl.fi/kasvunkumppanit Työn tueksi > Lomakkeet.

7 Sopimuksen vahvistaminen ja lapsen edun huomioon ottaminen

Kun olet kartoittanut tilanteen ja suunnitellut tapaamisten kulun (työpari, useampi tapaa-
minen) ja arvioinut mahdolliset riskit saamasi tiedon perusteella, on hyvä pohtia omaa
roolia sopimuksen vahvistavana viranomaisena. Pohdi mikä merkitys väkivallan olemas-
saololla on sopimusten vahvistamiselle. Väkivaltaa tekona ei pidä sovittaa, mutta väkival-
lan olemassaolo ei estä lapsen asioista sopimista. On selvitettävä väkivallan vakavuus ja
laatu sekä pystyvätkö vanhemmat neuvottelemaan tasavertaisesti.

Arvioi väkivallan merkitys sovittavien asioiden kannalta:

Yhteishuolto

- Lasta kohtaan väkivaltaa käyttävä van-
hempi ei sovellu huoltajaksi.
- Harkittava tapauskohtaisesti miten valta-
suhteen epätasapaino, väkivallan muodot,
toistuvuus ja pitkäkestoisuus vaikuttavat
mahdolliseen yhteishuoltoon.

Yksinhuolto

- Erityisesti syytä vahvistaa tilanteessa, jossa
väkivalta on jatkuvaa, vallan väärinkäyttö
on ilmeistä ja se näyttäytyy sekä henkise-
nä että fyysisenä väkivaltana ja voi johtaa
kiusaamiseen myös eron jälkeen.

Asuminen

- Lasta kohtaan väkivaltaa käyttävä van-
hempi ei sovellu lähivanhemmaksi, eikä
vuoroasuminen ole mahdollista.
- Vuoroasumista harkittaessa on arvioitava
tapauskohtaisesti, miten valtasuhteen
epätasapaino, väkivallan muodot, toistu-
vuus ja pitkäkestoisuus vaikuttavat van-
hempien yhteistoimintakykyyn.

Tapaamisoikeuden laatu ja laajuus

- Toimiiko tapaamisoikeus kiusaamisen ja
kontrollon välineenä? Ketä etävän-
hempi oikeastaan haluaa tavata, jos ta-
paamiset tapahtuvat lähivanhemman ko-
tona?
- Kuinka pitkäkestoiset tapaamiset ovat
mahdollisia? Tuleeko tapaamiset sopia val-
vottuina tai tuettuina tai valvottuina vaihto-
ina? Onko lapsen huolto ja olosuhteet
turvatut tapaamisten aikana? Kostaako
vanhempi lapsen kautta tekemällä pahaa
lapselle? Entä vanhempien kohtaaminen
vaihtojen yhteydessä? Tuleeko vaihto so-

pia tapahtuvaksi kodin ulkopuolella esi-
merkiksi pihalla tai julkisella paikalla tai
haetaanko lapsi päiväkodista tms, jotta
vanhempien ei tarvitse kohdata? Pitäisikö
tapaamissopimuksissa kuljetusvastuu an-
taa kolmannelle henkilölle?

- Laadi selvät säännöt tapaamisen kestol-
le, alkamiselle ja päättymiselle sekä nou-
dolle ja hakemiselle, ettei tapaamisten
yksityiskohdista tarvitse neuvotella jälki-
käteen. Yksityiskohtaisilla sopimuksilla voi-
daan välttää tarpeettomia tulkintaerimie-
lisyyksiä

Elatus

- Tee tarkka euromääräinen sopimus, jo-
ka on voimassa toistaiseksi. Sopimukses-
sa ei voi esimerkiksi olla epämääräisiä lau-
sekkeita, kuten "vanhempi maksaa puolet
harrastuskuluista tai päivähoitomaksuis-
ta", vaan sopimuksen tulee olla yksise-
litteinen = selvä summa rahaa liikkuu
kuukaudessa. Tällöin on olemassa täytän-
töönpanokelpoinen päätös siltä varalta,
että toinen osapuoli jättää elatusmaksun
maksamatta.
- Selvitä johtuuko haluttomuus elatuskyvyn
mukaisen elatusavun maksamiseen vallan-
käytöstä tai kiusanteosta?

Määräaikainen vai toistaiseksi voimassa ole- va sopimus

- Mikäli tapaamisoikeudet eivät ole riskeihin
nähdessä liian laajat, on syytä tehdä tois-
taiseksi voimassa oleva sopimus kaikkien
edellä mainittujen kohtien osalta. Tällöin
vältetään jatkoneuvottelut ja se mahdolli-
suus, ettei toinen osapuoli enää saavukaan
neuvotteluihin, jolloin asia joudutaan lait-
tamaan vireille tuomioistuimessa.

- Jos sopimukseen liittyy riskejä, määrääikainen tapaamissopimus mahdollistaa asiaan palaamisen ja ulkopuolisen seurannan.

Milloin lastenvalvoja ei voi vahvistaa sopimusta

- Jos vanhemmat ovat lähtökohtaisesti sopimassa lapsen asioista yhteisymmärryksessä, mutta työntekijä epäilee, että perheessä on esiintynyt väkivaltaa, on hänen varmistettava, että yhteisymmärrys aitoa ja vapaaehtoista eikä ole syntynyt vallankäytön seurauksena.
- Jos työntekijälle on syntynyt epäily väkivallasta eikä hänellä ole riittävästi tietoa asiasta, sopimusta ei voida vahvistaa. Vanhempien suostumuksella asiaa tulee selvittää lisää. Vanhemmat voidaan myös tavata erikseen ja heitä voidaan rohkaista uuteen yhteydenottoon.
- Jos molemmat vanhemmat kertovat tapahtuneesta väkivallasta yksittäisenä tekona ja tilanne on käsitelty ja ohi, sopimus voidaan vahvistaa.

On hyvä muistuttaa vanhempia ja erityisesti alistetussa asemassa olevaa vanhempaa siitä, että lastenvalvojan luona ei ole pakko suostua mihinkään toisen vanhemman ehdotukseen. Asian voi aina saattaa käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Tämän voi ottaa puheeksi yleisellä tasolla ja kertoa vanhemmille menettelystä lastenvalvojan luona. Lastenvalvoja ei voi edellyttää vanhempia edes saapumaan neuvotteluun, eikä hän voi tehdä ratkaisua toisen vanhemman esityksen pohjalta. Lastenvalvoja voi vain vahvistaa tai olla vahvistamatta vanhempien välisen sopimuksen.

Vaikka kaikki väkivalta on vahingollista, voi tilanne kuitenkin olla sellainen, että vanhemmat kykenevät yhteistyöhön lasta koskevissa asioissa. Mikäli vanhemmat ovat sitä mieltä, että pystyvät yhteistoimintaan tapahtuneesta väkivallasta huolimatta, lastenvalvoja voi vahvistaa yhteishuollon tai tapaamiset ilman valvottuja tai tuettuja tapaamisia tai valvottuja vaihtoja. Joskus perheessä on voinut tapahtua ikäviä asioita, esimerkiksi joitakin yksittäisiä tilanteita useita vuosia aiemmin, mutta pelkoa tai avointa vihamielisyyttä ei enää ole. Tärkeintä on yrittää tunnistaa, minkä asteisesta väkivallasta on kysymys.

Lastenvalvojan on voitava luottaa siihen, että lapsen etu toteutuu tapaamisten yhteydessä. Mikäli lastenvalvoja kokee, ettei hänellä ole varmuutta tapaamisten tai vaihtojen sujumisesta ilman valvontaa, hän ei voi vahvistaa sopimusta, vaikka vanhemmat sitä esittäisivätkin. Lastenvalvojan tulee arvioida tilannetta lapsen turvallisuuden kannalta eikä hän voi tukea tapaamisia ilman valvontaa, jollei ole tilanteen turvallisuudesta täysin vakuutunut.

8 Lastensuojeluilmoitus

Lastenvalvoja voi joutua vanhemmilta saamansa tiedon perusteella tekemään lastensuojeluilmoituksen tai rikosilmoituksen. Uudessa lastensuojelulaissa on laajennettu ilmoitusvelvollisuutta ja laskettu ilmoituskynnystä aikaisempaan lakiin verrattuna. Voimassa olevan lain mukaan kriteeriksi riittää huoli lapsen tilanteesta.

Lastenvalvoja on velvollinen tekemään lastensuojeluilmoituksen lastensuojelulain 25 §:n 1 momentin nojalla, jos hän on tehtävässään saanut tiedon lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

Lastensuojeluilmoituksen tekeminen on perusteltua esimerkiksi, jos huoltaja on kohdistanut lapseensa väkivaltaa tai jos lapsi on altistunut vanhempien toisiinsa kohdistamalle väkivallalle kotonaan.

9 Rikosilmoitus

Sekä lastensuojeluviranomaisilla että lastensuojelulain 25 §:n 1 momentissa tarkoitetuilla henkilöillä, kuten lastenvalvojilla, on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus lastensuojelulain 25 §:n 3 momentin nojalla poliisille, kun heillä on tehtäväsään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä lapsen kohdistunutta rikoslain 20 luvussa rangaistavaksi säädettyä seksuaalirikosta.³

Vuoden 2012 alusta alkaen lastenvalvojalla on siis velvollisuus ilmoittaa lapsiin kohdistuvista seksuaalirikosepäilyistä suoraan poliisille ja tehdä lisäksi lastensuojeluilmoitus. Uusi sääntely ei muuta ilmoitusvelvollisten nykyistä oikeutta tehdä ilmoitus poliisille esimerkiksi pahoinpitelytapauksissa.

Muissa kuin lapseen kohdistuvissa seksuaalirikosasioissa lastensuojeluviranomainen toimii lähisuhdeväkivaltaan liittyvissä lastensuojelutilanteissa ns. keskusviranomaisena, jonka tehtävänä on harkita lastensuojeluilmoituksen saatuaan esimerkiksi rikosilmoituksen tekemistä asiassa. Lastenvalvojan ei siis tarvitse pohtia, tuleeko hänen tehdä asiasta rikosilmoitus, vaan riittää, että hän tekee tilanteen niin vaatiessa lastensuojeluilmoituksen.

Yleistä velvollisuutta ilmoittaa tapahtunut rikos ei ole (HE 6/1997, 41). Sen sijaan oikeus rikosilmoituksen tekemiseen poliisille on jokaisella, joka epäilee, että rikos on tapahtunut (Niemi-Kiesiläinen 2004, 168).

Toisin kuin jo tapahtuneiden rikosten osalta on tiettyjen vakavien rikosepäilyjen kohdalla kuitenkin velvollisuus ilmoittaa hankkeilla olevasta rikoksesta, joka voitaisiin ilmoittamalla estää. Velvollisuus koskee vain erityisen vakavia rikoksia. (HE 6/1997, 42.) Vakava lähisuhdeväkivalta – henkirikokset, raiskaus, törkeä pahoinpitely, törkeä raiskaus, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – kuuluu ilmoitusvelvollisuuden piiriin. Joskus voi olla hankala erottaa, onko hankkeilla oleva teko törkeä pahoinpitely, mutta epäselvissä tilanteissa on syytä tehdä ilmoitus. Ilmoitus tulee tehdä poliisille tai sille, jota vaara uhkaa, jos hän pystyy estämään teon. Rangaistavaksi törkeän rikoksen ilmoittamatta jättäminen tulee, jos rikollinen teko toteutuu (RL 15:10). Rikoksen hankkeilla ololta edellytetään tiettyä konkreettisuutta. Ilmoittamisvelvollisuus ei sitä vastoin koske tilanteita, joissa tiedot ovat niin yksilöimättömiä tai epämääräisiä, ettei niiden perusteella ole mahdollista tietää, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä rikoksen estämiseksi. (HE 6/1997, 43.)

³ Uudistus perustuu hallituksen esitykseen (HE 282/2010) ja sitä koskevaan lakivaliokunnan mietintöön (LaVM 43/2010) (Rikoslain 20 luvun tarkoittamia seksuaalirikoksia on 13 kappaletta).

Tutkimustiedon perusteella lähisuhdeväkivallasta tiedetään, että uhkailujen ja pahoinpitelyiden välillä on yhteys, väkivalta on jatkuvaa ja sillä on taipumus vakavoitua. Ilmoittamatta jättäminen näissä tilanteissa voisi olla rangaistavaa ainakin, jos aiempien pahoinpitelyiden perusteella olisi pääteltävissä, että pahoinpitely toteutuu törkeänä. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 178.)

10 Ohjaa edelleen auttaviin palveluihin

Jos sopimusneuvottelut eivät tunnu johtavan sovinnolliseen ratkaisuun tai lastenvalvoja huomaa, että toinen osapuoli pyrkii "ajamaan toisen yli", voi olla järkevää keskeyttää neuvottelu ja ohjata vanhemmat hakemaan apua sekä jatkamaan asian selvittelyä kärjäoikeudessa.

Mikäli perheessä on ollut väkivaltaa, koko perhe tarvitsee apua ja tukea.

- Anna kaikille osapuolille tietoa auttavista tahoista. Lastenvalvojan rooliin viranomaisena kuuluu tuntea oman alueensa palvelut ja ohjata koko perhe avun piiriin.

11 Tapaamisten dokumentointi

Väkivalta on kirjattava tarkasti lastenvalvojan tapaamisen jälkeen. Jos väkivalta jätetään mainitsematta tai siitä kirjoitetaan epämääräisesti, se voi jäädä huomioimatta asiakkaan avun tarpeen arvioinnissa ja jatkotoimenpiteitä suunniteltaessa.

Mitä kirjataan ja miksi? Lapsen edun ja turvallisuuden kannalta sopimuksen vahvistamiseen liittyvät merkitykselliset seikat tulee dokumentoida. Samoin selvät tosiasiat, kuten esimerkiksi annettu lähestymiskielto ja tuomiot. Kirjaaminen auttaa perustelemaan, miksi lastenvalvoja on vahvistanut sopimuksen tai jättänyt sen vahvistamatta, tai miksi vanhemmat eivät ole päässeet asiassa sopimukseen. Lastenvalvojan on kirjattava, kuka on kertonut ja mitä. Kuka on käyttänyt väkivaltaa ja kehen se on kohdistunut. Mitä on tapahtunut. Jos molemmat vanhemmat esittävät väitteitä väkivallasta, kirjataan molempien väitteet. Kuka pelkää? Onko aikaisemmin ollut väkivaltaisia tilanteita? Ovatko vanhemmat yhtä mieltä väkivallan olemassaolosta? Onko vanhempi ollut turvakodissa tai muissa turvapalveluissa tai sukulaisten luona? Miten väkivaltaa kokenut toivoo, että huoltomuoto ja tapaamiset tulisi jatkossa järjestää?

Lähisuhdeväkivallan ehkäisyssä dokumentoinnilla voi olla tärkeä merkitys myöhemmää käyttöä varten. Väkivaltaa kokenut voi joutua hakemaan lähestymiskieltoa, jolloin esimerkiksi yhteydenotot viranomaisiin voivat toimia todisteina lähestymiskiellon saamiselle.

Dokumentointiohjeita:

- Merkitykselliset ja selvät asiat tulee dokumentoida.
- Jos joku asia on vanhemman tai jonkun muun kertomaa, kirjaa se näkyviin.

Kirjattavia asioita ovat esimerkiksi:

- Tapaajavanhempi on käyttäytynyt väkivaltaisesti lasta kohtaan.
- Lapsi on ollut silminnäkijänä tai kuulijana väkivaltatilanteissa.
- Toista vanhempaa tai lasta kohtaan on olemassa lähestymiskielto.
- Teosta on tehty rikosilmoitus tai siitä on olemassa tuomio.
- Vanhemmat ovat yhtä mieltä siitä, että väkivaltaa on ollut.
- Vanhempi uhkaa lapsen kaappamisella.
- Liittykö eroon toivottomuus, joka voi johtaa äärimmäisiin tekoihin (ei suoranaista uhkailua välttämättä)?
- Suorat vakavat uhkaukset, esimerkiksi tappouhkaukset.
- Selkeät työntekijän havaitsemat vammat, joista vanhempi kertoo.

Esimerkkejä kirjauksista:

- 1 Vanhemmat toimistolla. A kertoi puhelimessa, että B on käyttänyt fyysistä väkivaltaa. Hän ei ole tehnyt asiassa rikosilmoituksia. Kerran väkivaltatilanteessa lapsi oli A:n vieressä. Keskusteltiin väkivallasta myös neuvottelussa. B oli käynyt väkivalantekijöille suunnatussa palvelussa. Vahvistettiin yksinhuolto A:lle ja tiedonsaanti-oikeus B:lle.
- 2 Vanhemmat toimistolla. A kertoi, että B oli väkivaltaisesti repinyt puhelimen A:n kädestä ja tilanne oli kärjistynyt. A sanoi pelänneensä B:tä. B sanoi, ettei ollut tarkoittanut olla pelottava, mutta ei kiistänyt A:n kokemusta. Molemmat kertoivat, ettei perheessä ole aikaisemmin ollut väkivaltaisia tilanteita.
- 3 A varasi ajan. Vanhemmat ovat muuttaneet erilleen. B on ollut turvakodissa ja asuu nyt sukulaisten luona. B kertoo, että perheessä on ollut vakavaa väkivaltaa useita kertoja. Asiasta on tehty ilmoitus poliisille. B ei halua kertoa asiasta A:n läsnä ollessa. Ohjataan A hetkeksi toiseen huoneeseen. Keskustellaan B:n kanssa lyhyesti kahden kesken. B hyväksyy, että tapaamisia on kerran viikossa siten, että vaihdot toteutetaan valvotusti. Varataan vanhemmille uusi aika, jolloin asiasta keskustellaan lisää. Sanotaan B:lle, että hän voi soittaa lastenvalvojalle, jos haluaa keskustella jostain ilman A:n läsnäoloa. Jatkokirjaus edelliseen: B ei saapunut tapaamiseen. Keskusteltiin tilanteesta A:n kanssa. A kertoi, että B:llä oli lähestymiskielto häntä kohtaan aiemmin. A:n kertoman mukaan perheessä ei ole ollut väkivaltaa. Ohjattiin A saattamaan asia käräjäoikeuden käsiteltäväksi.
- 4 A soittaa ja kertoo, että on saanut lähestymiskiellon, jolla suojataan sekä A:ta että lasta. Päätöksessä kuitenkin todetaan, että tapaamiset sallitaan lapsen ja B:n välille. Vahvistetaan valvotut tapaamiset.
- 5 Tavataan ensin A ja sen jälkeen B. A:n kertoman mukaan tilanne on kriisiytynyt ja B oli A:n kertoman mukaan uhannut hänen henkeään, josta A on tehnyt rikosilmoituksen poliisille. A:n kertoman mukaan B yritti estää A:ta lähtemästä kotoa. B on ai-

kaisemmin tuomittu A:n pahoinpitelystä. A ehdottaa yksinhuoltoa itselleen ja B:lle tuettuja tapaamisia vuoden määräajaksi. B ei suostu yksinhuoltoon, mutta suostuu tuettuihin tapaamisiin.

MUISTILISTA

- Tunnista ja määritä.
- Ota puheeksi, kysy suoraan!
- Kartoita väkivalta.
- Muodosta oma käsityksesi.
- Suunnittele tapaaminen ja varmista turvallisuus, ota työpari.
- Arvioi mahdolliset riskit.
- Vahvista sopimus tai jätä se vahvistamatta.
- Lastensuojeluilmoitus?
- Rikosilmoitus?
- Ohjaa edelleen auttaviin palveluihin tai käräjäoikeuteen.
- Dokumentoi tapaaminen.

Lopuksi

Sopimusta neuvoteltaessa kannattaa varautua pahimpaan ja toivoa, että asiat sujuvat hyvin. Pieni riskin yliarviointi on vähemmän haitallista kuin se, ettei asiaan kiinnitetä huomiota lainkaan. Väkivalta on otettava puheeksi ja siihen on puututtava. Väkivalta vaikuttaa aina vahvasti perheen dynamiikkaan ja sitä kautta lapsen hyvinvointiin.

Lieväkin väkivalta lähisuhteessa on virallisen syytteen alainen rikos. Lain tiukennuksella on haluttu parantaa uhrien asemaa ja osoittaa entistä selvemmin, ettei lieväkään väkivalta ole hyväksyttävää. Lastenvalvoja ei voi jättää huomiotta, vähätellä tai kieltää väkivallan olemassaolosta kertovia tunnusmerkkejä tai vihjeitä. Turvallisuus pitää asettaa etusijalle.

Lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä tulee lähisuhteessa tapahtunut väkivalta ottaa huomioon eikä huolto- tai tapaamisoikeus saa vaarantaa lapsen tai väkivaltaa kokeneen turvallisuutta.

*Ole rohkea ja oma-aloitteinen.
Luota omaan ammattitaitoosi!*

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa 2009: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita. Helsinki.
- Auvinen, Maija 2006: Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjän, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki.
- Auvinen, Maija – Kaivosoja Matti 2003: Lapsen turvallisuus komplisoituneessa huoltoriidassa. Erityisselvitys sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle 30.1.2003. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Helsinki.
- Avoliittolaki 13.6.1929/234
- Bancroft, Lundy 2002: Why does he do that? Inside the minds of angry and controlling men. Berkeley books: New York, s. 60.
- Barnombudsman Sverige, 2005: När tryggheten står på spel. Barnombudsmannen rapporterar br2005:02.
- Browne, Angela – Williams, Kirk R. – Dutton, Donald 1999: Homicide between intimate partners. Teoksessa M. Dwayne Smith & Margaret A. Zahn (eds.) Studying and preventing homicide. Issues and challenges. Thousand Oaks: Sage.
- Charlesworth, Hilary – Chinkin, Christine 1993: The Gender of Jus Cogens. Human Rights Quarterly Vol 15.
- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe Treaty Series -No. 210 2011.
- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Explanatory report 12 April 2011.
- Ellonen, Noora – Kääriäinen, Juha – Salmi, Venla – Sariola, Heikki 2008: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 17/2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere.
- Ellonen, Noora – Sariola, Heikki 2008: Väkivallan näkeminen perheessä. Teoksessa: Noora Ellonen – Juha Kääriäinen – Venla Salmi – Heikki Sariola. Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 17/2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere.
- Ellonen, Noora 2012: Kurin alaiset. Lasten ja aikuisten välisten ristiriitojen ratkaiseminen perheissä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 103.
- Eriksson, Maria – Dahlkil-Öhman, Gunilla 2008: Motsridiga förståelser av risk och riskbedömningar i familjerättsammanhang. Teoksessa Maria Eriksson – Åsa Källström Cater – Gunilla Dahlkil-Öhman – Elisabet Näsman (toim.) Barns röster om våld. Att tolka och förstå. Malmö: Gleerups, 139–157.
- Forsberg, Hannele 2002: Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika -projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31.
- Forsberg, Hannele 2005: Havaita, nimitä, uudelleen määrittää, vaieta – lapsia koskettavan väkivallan kategorisoinnista. Teoksessa Ulla Aatsikka – Johanna Valenius: Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan.
- Föräldrabalk 1949:381.
- Gottberg, Eva 1997: Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja A:93. Turku.
- Gottberg, Eva 2007: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja A:117. Turku 2007 (4. ajantasaistettu painos)
- Gottberg-Talve, Eva 1991: Lapsen edusta oikeudellisen huolto-, tapaamisoikeus- ja holhousratkaisun päätavoitteena ja perustelukohtana. Defensor Legis 1991.
- Hautanen, Teija 2010: Väkivalta ja huoltoriida. Acta Universitatis Tamperensis; 1544, Tampere University Press, Tampere.
- HE 114/2004. Hallituksen esitys Eduskunnalle riitaasioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 19/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain, pakkokeinolain 10 luvun 7 §:n ja poliisilain 5 luvun 9 §:n muuttamisesta.
- Heiskanen Markku – Piispa Minna 1998: Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. SVT, Tilastokeskus. Oikeus 1998:12.
- Heiskanen Markku – Ruuskanen Elina 2010: Tuhansien iskujen maa, Miesten kokemaa väkivaltaa Suomessa. HEUNI. Helsinki.
- Helin, Markku 1984: Lapsen huolto. Teoksessa Mattila, Heikki (toim.): Lapsioikeuden pääpiirteet. Helsinki, s. 89–149.
- Helsingin hovioikeuspiiriin laatuhanke 2007, päivitetty 6.11.2009
- Hentilä, Sabrina – Ellonen, Noora – Paavilainen Eija – Kääriäinen, Juha – Koivula, Tanja 2010: Pieniin lapsiin kohdistuvan kaltoinkohtelun tilanteet vanhempien kuvaamana. Janus vol 18(3), 260–276.

- Holden, George 2003: Children Exposed to Domestic Violence and Child Abuse: Terminology and Taxonomy. *Clinical Child and Family Review* 6(3), 151–160.
- Holmberg, Tiina 2000: Lapset ja perheväkivalta. STAKES. Helsinki
http://www.minna.fi/web/guest/vakivalta-tilastot#Henkirikokset_ ja_sukupuoli
- Hughes, H 1992: Impact of spouse abuse on children of battered women, *Violence Update* 1 August 1:9–11.
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948)
- Jaffe, Peter G – Lemon, Nancy KD – Poisson, Samantha E 2003: *Child Custody & Domestic Violence*. Sage Publications Inc.
- Johnston, Janet R 1995: Domestic Violence and Parent-Child Relationships in Families Disputing Custody. *Australian Journal of Family Law*. Vol 9. No. 1: 17.
- Johnston, Janet R 1994: High Conflict Divorce. The Future of Children, Children and Divorce. Vol 4, No. 1. 1994.
- Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1979), SopS 67–68/1986
- Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus, valinnainen lisäpöytäkirja (2000). (8th Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women)
- Kaitue Sanna – Noponen Tanja – Släen Anne 2007: Yleistä muttei yksityistä – Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. Edita. Helsinki.
- Kaitue, Sanna – Murole Elli – Släen, Anne 2007: Miehelle vaarana on katu, naiselle koti. *Helsingin Sanomat* 30.1.2007.
- Kalavainen, Susanna (toim.) 2004: Valvotut tapaukset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki.
- Keskinen, Suvi 2005: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat: sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kirkon väkivaltatyöryhmän muistio 1985: Väkivaltatyöryhmä. Kirkon yhteiskunnallisen työn keskus.
- Kivivuori, Janne 2007: Mare Balticum-kysely Helsingissä 2002. Teoksessa: Noora Ellonen – Janne Kivivuori – Juha Kääriäinen: Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80.
- Krug, Etienne – Dahlberg, Linda – Mercy, James – Zwi, Anthony – Lozano, Rafael (toim) 2005: Väkivalta ja terveys maailmassa. WHO:n raportti. Helsinki. Lääkärin sosiaalinen vastuu. Terveyden edistämisen keskus.
- Kvinnoforum 2005: Honour Related Violence – European Resource Book and Good Practice. Stockholm. (www.qweb.kvinnoforum.se/Documents/Resources/2006/060905_HRVresourcebook.pdf 26.5. 2007)
- Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta 31.3.1995/481
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, HE 224/1982
- Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619. TpL.
- Laki lähestymiskiellosta 4.12.1998/898, HE 41/1998, HE 144/2003
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417
- LaVM 4/2005
- Lehti, Martti 2011: Henkirikoskatsaus 2010. Verkko-katsauksia 17. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Lehtonen, Anja – Perttu, Sirkka 1999: Naisiin kohdistuva väkivalta. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Litmala, Marjukka 2003: Lapsen asema erossa. WSOY Lakitieto. Helsinki.
- Lundgren, Eva – Heimer, Gun – Westerstrand, Jenny – Kalliokoski, Anne-Marie 2001: Slagen dam – Mens våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Brottsoffermyndigheten. Umeå.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2004: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Wsoy. Helsinki.
- NSPCC survey(2007) in Improving Safety, Reducing Harm: Children, young people and domestic violence. A practical toolkit for front-line professionals.
- Nyqvist, Leo 2007: Nuoret väkivallan silmässä. Teoksessa Määttä (toim.): Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen. Helsinki. Kirjapaja.
- Ojuri, Auli 2004: Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilasta ja selviytymisestä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan väitöskirja. Rovaniemi.
- Oranen, Mikko (toim.) 2001: Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu nro 30. Helsinki.
- Oranen, Mikko. 2004: Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa Annis Söderholm, ym. (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki. Duodecim.
- Paavilainen, Eija 2001: Naisten kokemuksia perheväkivallasta: odotuksen ja pelon kierre. *Hoitotiede* 13(1), 21–29.
- Panttila, Raija 2005: Kahden kodin lapsuus. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen. SOCCan ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 1/2005. Helsinki.
- Pellonpää, Matti 1996: Euroopan ihmisoikeussopimus. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.

- Perustuslaki
- Pence, Ellen – Paymar, Michael 1993: Education Groups For Men Who Batter. The Duluth Model. Springer Publishing Company, New York. Suom. Sirkka Perttu.
- Piispa, Minna 2006: Parisuhdeväkivalta. Teoksessa Minna Piispa & Markku Heiskanen & Juha Kääriäinen & Reino Sirén (toim.) Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225 & HEUNI-instituutin julkaisusarja 51. Helsinki, 41–82.
- Poijula, Soili 1999: Lasten traumat ja niiden hoito. Teoksessa Sinkkonen, Jari – Pihlaja Päivi (toim.): Ulos umpikujasta, miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? Helsinki. WSOY.
- Poliisilaki 7.4.1995/493
- Rantala, Kati – Smolej, Mirka – Leppälä, Jussi – Jokinen, Anniina, 2008: Kaltevilla pinnalla – perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus OPTL:n tutkimuksia 239.
- Rikoslaki 19.12.1889/39
- Rosenberg, Steven – Smith, Elliot – Levinson, Arnold 2007: Identifying young maltreated children with developmental delays. Teoksessa Haskin, Ron – Wolczyn, Fred – Webb, Mary: Child Protection: Using Research to Improve Policy and Practise. Washington, D.C: Brookings Institution Press, 34–43.
- Salmi, Venla – Lehti, Martti – Sirén, Reino – Kivi-vuori, Janne – Aaltonen, Mikko 2009: Perheväkivalta Suomessa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos Verkkokatsauksia 12/2009 <http://www.optula.om.fi/>
- Savolainen, Matti 1984: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.
- Sirén, Reino – Honkatukia, Päivi 2005: Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhrihaastatteluista. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 219.
- Sisäasiainministeriö 2011. Viranomaisten koulutuksen kehittäminen kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseksi. Sisäasiainministeriön julkaisut 14/2011.
- Sisäasiainministeriö 2012. Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012. Sisäasiainministeriön julkaisuja 35/2012.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2006: Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2010: Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:5. Helsinki.
- Straus, Murray 2009: The Effects Of Corporal Punishment: Corporal Punishment by Mothers and Development of Children’s Cognitive Ability: A Longitudinal Study of Two Nation-ally Representative Age Cohorts. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma 18 (5).
- Suokas-Cuncliffe, Anne 2006: Lapsuuden kompleksisen traumatisoitumisen seuraukset aikuisuudessa. Yleislääkärelehti 5–6.
- Suomen hallituksen seitsemäs määräämäkirjelmä kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Raportti kattaa ajanjakson lokakuusta 2007 syyskuuhun 2011.
- Säävälä, Hannu – Nyqvist, Leo – Salonen, Santtu 2006: Väkivallan olemus. Teoksessa Säävälä, Hannu – Pohjoisvirta, Riitta – Keinänen, Eero – Salonen, Santtu: Mies varikolle – Apua lähisuhdeväkivaltaan. Oulun ensi- ja turvakoti ry. Oulu.
- Taskinen, Sirpa 2006: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. STAKES. Helsinki.
- Taskinen, Sirpa 2005: Vanhemmuus on muistettava erossakin. Helsingin Sanomat 24.8.2005.
- Terveystieteiden tutkimuskeskus 2012: Lapsen elatus ja huolto 2012. Tilastoraportti 16/2013. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201306174057>
- UNICEF and Body Shop, 2006: Behind Closed Doors. The Impact on Domestic Violence on Children.
- Valjakka, Eeva 2003: Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim): Lapsen asema erossa. WSOY Lakitieto. Helsinki.
- Valkama, Elisa – Litmala, Marjukka 2006: Lasten huoltoriidat kärjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2006:224. Helsinki.
- Väkivaltatyöryhmän muistio. Sarja 1985: D 2. Helsinki: Suomen evankelisuterilaisen kirkonkeskushallinto.
- Walker, Lenore 1984. The Battered Woman Syndrome. New York: Springer publishing company. (First edition 1979)
- Yhdistyneiden kansakuntien julistus naisiin kohdistuvan väkivallan poistamiseksi (1993).
- Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja (1945), SopS 1/1956, SopS 73/1973
- Yhdistyneen kansakunnan, 1992: CEDAW-komitean yleiset suositukset nr. 19.
- YK:n neljän naisen asemaa käsittelevä maailmankongressi, 1995: Pekingin julistus ja toimintaohjelma.
- YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista, SopS 60/1991
- Zawitz, Marianne 1994: Violence between Intimates: Domestic Violence. U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.